

TISZATAJ

A Magyar Írók Szövetsége szegedi csoportja folyóirata

3

1952. ŐSZ

VI. ÉVFOLYAM

ÁRA 3 FT

T I S Z A T Á J

A MAGYAR TRÓK SZÖVETSÉGE SZEGEDI CSOPORTJA FOLYÓIRATA

Felelős szerkesztő: LÓDI FERENC

Szerkesztőbizottság:

NAGY SÁNDOR, SOMFAI LÁSZLÓ, NÉMETH FERENC

Felolós kiadó: DÉNES LEÓ

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szeged, Takaréktár-utca 8

Postafiók: Szeged 46

Postacsekkszámla: 603.533

MEGJELENIK NEGYEDEVENKÉNT

Előfizetési díj egy évre 12.— Ft, félévre 6.— Ft

Egyes szám ára 3 Ft

1952. VI. évfolyam 2. szám

T A R T A L O M

László Iboya: Béke (Vers)	— — — — —	123
Mihail Szimonov: Várj reám (Vers) (Jeszenszky Sándor ford.)	— — — — —	124
Sári István: A hazáért (Regényrészlet)	— — — — —	124
Németh Ferenc: Vizió (Vers)	— — — — —	132
Németh Ferenc: Gúnydal egy magányos lovasnak (Vers)	— — — — —	133
Siklós János: Az úton (Elbeszélés)	— — — — —	133
Lódi Ferenc: Menetgyakorlat (Vers)	— — — — —	141
Petrovácz István: Aratódal (Vers)	— — — — —	146
Petrovácz István: Két vers az őszelel (Vers)	— — — — —	146
Tóth Béla: Az orvosság (Elbeszélés)	— — — — —	147
Dér Endre: Lábadozó nóta (Vers)	— — — — —	151
Varsányi Péter: A férfikor előtt (Vers)	— — — — —	151

HALADÓ HAGYOMÁNYAINK

Péter László: A „Rózsa Sándor“ nyelve	— — — — —	152
Vajda László: Móra Ferenc a kultúrföldről	— — — — —	161

SZINHÁZ

Ókrös László: Ludas Matyi	— — — — —	171
---------------------------	-----------	-----

TUKÓR

Szegedi László: Móricz Zsigmond válogatott irodalmi tanulmányai	— — — — —	172
---	-----------	-----

KÖNYVEK

Bogumil Nonev: Arulás (Holecska Joán)	— — — — —	179
Sziviünk szerinti törvény (Papp Zoltán)	— — — — —	180

LASZLÓ IBOLYA

Béke

Mint vert sereg
a fellegek
gyáván futnak amott.
Félik tán a napot?

A hegy mögül
visszadördül
haragjuk ostora,
s már süt a nap,
mintha vihar
nem lett volna soha.

Vizes levél,
himbál a szél,
szivárvány pántlikáz.
Alkonyi gyászt
hord homlokán
most mind megannyi ház!

Piros a gyász,
fészkére száll
a tűzszárnyú madár.
... Nyár van ma még,
holnapra már
megőszül a határ...

Alma pirul,
s az udvaron
nagy üstbé szilva fő,
Nevet a víg
gyermeksereg,
éhesen lebzselő.

Amíg anyánk
vizet húz fel,
meglopjuk kincseit,
szájunk szögén
a bűn jele
arcán mosolyt derít.

Míg várja őt
a sok köcsög,
kenyeret szeg nekünk
és megtelik
áldott szíve
azon, hogy nevetünk.

Mert ágyba megy
az öt gyerek,
csend lesz az udvaron.
Eljő az est
és véle jön
el a hús nyugalom.

Sokáig ég
a lámpa künn,
tudom, ha végezett,
benéz hozzánk
és elveszi
tőlünk a kenyeret.

Az álomig
majszolt kenyér
megnyugszik tenyerén
és ragyogóbb,
mint minden fény
két szemében a fény.

Sok telt köcsög
meg sorba áll
és úgy köszön neki.
Az éjféli
— barna lepke — száll.
Ablakunkat veri.

A friss lekvár
még mosolyog,
mikor levetkezik,
de mielőtt
lámpát oltna,
reánk mosolyt terít.

Ágyba búvik...
az éjszaka
most jó csak igazán!
Úgy tűnik,
minden oly nyugodt:
velünk van jó anyánk.

Várj reám

Mihail Szimonov:

Várj reám és visszatérek,
ó, csak várj nagyon;
várj, ha könnye őszi égnek
hull az avaron.

Várj, ha dül a téli fagy,
várj a nyári fényben;
várj, mikor már másokat
elfeledtek régen.

Várj akkor is, hogy ha már
nem jó árva hír se,
s fájó bánat árnya száll
a csüggedő szívre;
s ne kérj azoktól vigaszt,
kik az idő szálltán
tűnődnek s nem értik azt,
hogy szived még vár rám.

Higgye fiam s jó anyám,
hogy tán meg is haltam,

s a baráti hűs tanyán
üljenek tort halkan;
igyák ki a lanya bort
lelkem emlékére, —
te csak várj s a balga tort
ne üld velük mégse.

Várj reám és visszatérek
szembe száz halálnak,
véljék bár vak szerencsének
azok, akik nem várnak.
Érthetetlen nekik, látod,
hogy a tűz-tengerben
bizakodó hű várásod
mentett csak meg engem.
Bizva ketten tudjuk már mi,
hogy ez nem varázs, —
egyszerűen: tudtál várni
úgy, mint senki más!

(Ford.: Jeszenszky Sándor)

A hazáért

(Regényrészlet)

Jóideig figyeltek még, de az éjszaka csendjét nem törte meg semilyen nesz, legkevésbé a baglyok. Kornij leváltotta Leonikidzét az őrségen, elhelyezkedett a toronyban, s figyelt az éjszakában. Nagy örömmel telt el, hogy napok, vagy talán órák kérdése és többen lesznek, erősebbek lesznek, lesz otthonuk, ha az erdő mohája lesz is az ágyuk, ha milliárdnyi szúnyog szolgálja is a zenét, mégis csak otthon lesz, a bátrak otthona, a hazájukat igazán szerető emberek otthona. Most, hogy volt ideje visszagondolni a békés napokra, fellelevenedtek benne az esti iskolák, a szemináriumok anyagai: — „A békés építő munkában az anyaggal szemben kiharcolt és elért eredményeket, ha kell, fegyverrel a kézben is meg tudjuk védeni. Ez a nép alkotása és a nép törhetetlen akarata.“

Édesanyjára gondolt és a gyönyörű nagy városra, Moszkvára, a nyüzsgő emberáradatra. Valami melegséget érzett a szíve tájékán, — nem, ez nem az ellágyulás melegsége volt, hanem a hazáját és népét féltő harcoss remegő türelmetlensége, az a bátor és nagy erkölcsi erő, amely minden szovjet ember szívét fűti. — Mosolyra húzódott ajka, lába elé nézett, s be a harcokcsi belsejébe, látni ugyan semmit sem látott, de az a halk, suttogó beszéd, ami kihallatszott,

arról tanúskodott, hogy társai nem aluszuak, hanem az elkövetkezendő napokról próbálnak maguknak képet festeni. Várták már a brigáddal való találkozást a komolyabb munka reményében. A beszélgetés abbamaradt, Kis idő múltán egy kéz nehezedett a toronyban álló Kornijj lábára, mintegy jelezve, hogy valaki ki akar bújni. Amint félrehúzódott, Juránov bozontos, nagy feje jelent meg a torony nyílásában.

— Elringattam a gyereket — célzott Leonikidzére. — Eredj te is, aludjál egy kicsit, nemsokára hajnalodik — súgta Juránov.

— Van-e valami újság?

— A „Právda“ — válaszolt kuncogva, suttogó hangon Kornijj.

— Ne hülyéskedj, igazán nem alkalmas ez a hely humorod csillogtatására — fortyant fel Juránov. — Különbben vágd ki belőle a nagybetűket, mert még feltörök a gyenge oldalad, — húzta széles mosolyra száját az örökké komoly, mogorva Juránov. — Na jóéjt — és átvéve a géppisztolyt maga helyezkedett el Kornijj helyén.

Végtelen nyugalom és csend telepedett a hatalmas erdőre. Az éjszaka második felében már a madarak is, erdei állatok is elpihentek. Juránov nem tudott, de nem is akart menekülni a gondolataitól. Emlékezett, látta magát, mint elnyomott, nyomorult, földhözragadt paraszt gyermekét a cári időben, amint a hatalmas uraság disznócsordáját őrizte. Pelyhesállú, kis legényke volt már az Októberi Forradalom idején. Végigharcolta a forradalmat, védte a fiatal vörös kormányt, a fiatal szabadságot az intervenciós hadak ellen. Mikor békét teremtettek, szétverték az ellenséget, hazatért otthonába. Csak később szánta rá magát a mősülésre. Házasságából kislánya született, Zénácska. Felesége korán elhalt, így minden szeretetével kislánya felé fordult. Iskolába járatta, hogy orvos legyen belőle. A kislány 14 éves volt, amikor a náci hordák betörték az ország területére. Az emlékezés keserű könnyeket csalt a szemébe, nem sírt, csak valami kegyetlenül szorította belül a szíve táján, keze acélbilincs szorításával feszült rá a géppisztolyra. Éppen akkor is, mikor a faluba betörték a halálfejes, feketeruhás páncélosok, a tanítónőnél volt. Az idős tanítónő nem tudta megvédeni a brutális erőszak ellen és mikor ő szégyenében és kétségbeesésében védekezett, agyonlőtték. Elvesztette egyetlen örömét is, a kislányát. Mikor idáig ért gondolatában, vad dühvel, fenyegetően rázta meg a géppisztolyt. — Megfizetek drága kislányom, téged el tudtak venni, de a szabadságot, azt soha! Sokan vagyunk, mindenre készek a szabadságért. Maga elé suttogta ezeket a szavakat, arcára a betolakodók halálos ítélete volt írva. Az örökké vigkedélyű Juránov azóta hallgatag volt és mogorva, és azért indult el falujából, hogy felkeresse a partizántábor. Tudta, hogy egyedül gyenge, nem sokra megy és esztelenség is lett volna szembeszállni a biheterlen túlerővel. Már hárman is tudtak eredményt elérni. De nem sokáig fűzhette gondolatait, mert kelletlen gyenge világosság jelezte a hajnal megérkezését. Gondolataitól megkönnyebbülve beszólt a páncélos belsejébe:

— Jóreggelt elvtársak!

Először szólította így őket. Nagyon egynek érezte magát velük. Odakint közben a halvány derengés egyre erősebbé vált. Virradt.

— Csukd le a torony tetejét, indulunk! — hallatszott Kornijj hangja.

Juránov lezárta a toronyfedeleit, előment, hogy beüljön Kornijj mellé, a géppuskához. Mikor látta, hogy Leonikidze már ott van, megfordult és elhelyezkedett a hátsó géppuska ülésén és a prizmán keresztül figyelte az elmaradozó tájat. Itt az út annyira elkeskenyedett, hogy elfért a harcokosi a fák között; a fák úgy összehorultak, hogy egész félhomály volt, pedig már a nap is feljött. Kornijnak ki kellett nyitni a vezetőnyílást, hogy jobban lás-

son. Nem tehettek meg többet tíz versztnél az egyre sűrűsödő erdőben, amikor hatalmas döbbenés rázta meg a levegőt. A harcokosi jobboldala megemelkedett, utána esetlenül zökkent vissza a földre. Kornij mintha csak számított volna rá, egy erőyes mozdulattal lecsapta a nyílás zárófedelét és leállította a motort. Halotti csendben, meglepetten néztek egymásra. Erős gyanújuk volt, hogy partizánok robbantották fel őket, bár ez egyáltalán nem volt bizonyos. Kornijnak eszébe jutott a német kereszt a harcokosi oldalán, amit elég oktanul, nem kentek be sárral.

Első meglepetésük után Kornij a periszkóphoz lépett és gyorsan körülnézett az erdőben. A harcokosi körül mindenütt erős mozgás volt észlelhető, hárcsak a bokrok és indák rezgéséről lehetett megítélni, hogy a harcokosit komoly egység támadta meg. Hirtelen megállt a periszkóp körbeforgatásával, s ekkor egészen közel a harcokosi hátsó részéhez, ahol a motor és a nyersolajtartály volt, megmozdult a bokor, ezt figyelte Kornij. A megfigyelés nem maradt eredménytelen, mert először egy kézigránát-köteget szorító kezét pillantott meg. Kornij felismerte a katonai gimnasztorka ujját s azt is látta, hogy most már veszélyes lenne tovább húzni az időt. Egy lökéssel felnyitotta a torony tetejét, majd előrántva kétes tisztaságú, fehér zsebkendőjét, feje felett meglengtetve, derékig felemelkedett a toronyban.

— Bújjatok elő elvtársak! — kiáltotta hangosan az erdőben meghúzódó partizánoknak. Kiáltása ellenkező hatást ért el, a partizánok helyett Juránov és Leonikidze feje jelent meg a torony nyílásán. Azt hitték, nekik kiált. Az erdőből egy erőyes, parancsoló hang hallatszott:

— Szálljatok ki a harcokosiból!

Kornij a hang irányába nézett, de senkit sem látott, zsebkendőjét zsebetéve leugrott a földre. Juránov és Leonikidze követték. Mikor Juránov is leereszkedett a földre, megmozdult körben az erdő, s előreszegezett géppisztolyokkal, automata puskákkal, kézigránátot lőhálva jöttek elő a partizánok és körbefogták őket. Kérdések hangzottak innen is, onnan is.

— Ki a parancsnok? — kérdezte Kornij.

A kör szélvált és egy középmagas, keménytekintetű, negyven év körüli férfi lépett elő. Sorban megkérdezte tőlük, kik és honnan jöttek. Leonikidze, aki utoljára maradt, talán azért, mert ő volt a legfiatalabb, bontani kezdte a csizmája szarát. Elérkezettnek látta az időt, hogy a krivojrogói pártbizottság levelét átadja, ha már nem tudta oda eljuttatni. Figyelmes szemek kísérték minden mozdulatát. A komoly, harcos férfiak szája elismerő mosolyra húzódott, mikor Leonikidze kihúzta a levelet a felbontott csizmaszárból és átadta a parancsnoknak. Az átfutotta a sorokat, arca azonban mindvégig mozdulatlan maradt. Csak mikor megszólalt, tünt el hangjából a hivatalos keménység és helyette atyai jóság volt érezhető. Mindenki feszülten figyelt, látszott a brigádon a vasfegyelem és rajongó szeretet a parancsnok iránt.

— Csak azt olvasom fel, amit szükségesnek tartok, hogy megismerjétek Leonikidze komszomolt — csengett a szava. A többi, — bizalmatok alapjau — rám és a szűk vezetőségre tartozik, a parancsnoki törzsre, a párttitkára és a komszomol vezetőre. „A krivojrogói vasércbánya három aknájában a szabotázs megszervezésével és irányításával bírta meg a párt. A szabotázs jó eedményét bizonyította, hogy a náci Gestapo kémet helyeztek el, s csak Leonikidze komszomol éberségén múlott, hogy a Gestapo embere nem tudta végrehajtani gyalázatos megbízatását. Élete kockáztatásával tette ártalmatlanná az ügynököt és véletlenül ugyan, de elárasztotta vízzel a bányát, alig tudva megmenteni társait és saját életét.“ Aláírás. Krivojrogói pártbizottság titkára.

Elismerés moraja zúgott végig a partizánokon.

— Befogadjátok a komszomolt? — kérdezte a parancsnok. Igenlő válasz után vigasztalóan fordult Kornijék felé. — Megértitek ugye, hogy itt illegálisan nem elég a tenyérbe csapni, meggyőződés az éberség alappillére. Egyébként titeket már névről ismerünk. Leonikidzéről egyebet is tudunk, s most ismerjétek meg engem is. Csujkov vagyok, a körzeti brigád parancsnoka. Harcos társaim gazdának szólítanak. Sejtettük, hogy nem vagytok németek, de olyan jól és ügyesen kezeltétek az ellenséges szerszámot, hogy ők sem tehettek volna jobban. Ezért raktuk alá a csomagot, pédig néha mi is tudnánk használni, ha más nem, a tűzfegyvereit, de szakadt hernyótalppal nem sokat ér.

— Dehogyan nem — vágott szavába Kornij.

— No nézd csak, lesz már okosunk is, — kapta fel a fejét Csujkov és jót nevetett. — No hát, kifelé avval az ötlettel! De majd előbb megnézem, nem akarok szegyenben maradni. Na nézzük meg és határozzunk a sorsa felől.

S már meg is indult a harcokosi orra irányába. A robbanás valóban nem volt olyan nagyrejű, hogy komolyabb kárt okozott volna. Más baj nem történt, csak a hernyóláncot tépte el és a felette lévő görgőt szakította le. Csujkov gondolkodva vakarta meg állát:

— No, most mitévők leszünk, okos? — kérdezte Kornij felé fordulva.

Ekkor már Kornij számolta és vizsgálta a szakadt hernyóláncot. Felgyenesedve és félig még gondolkodva kérdezte Csujkovot:

— Van-e géplakatos a brigádban?

Mielőtt Csujkov válaszolhatott volna, egyszerre négyen is előléptek.

— En is!

— En is! — hangzott több felől.

— Kérek engedélyt, hogy szerszámot keressek a harcokosiban.

— Magam is szétnézek benne.

— Gazda, én is szeretném megnézni. — kérte egy kis zömök partizán.

— No jó, te még jöhetsz, de a többiek csak aztán — válaszolt már a torony mellől Csujkov.

Kornij hamar megtalálta a szerszámosládát amely olyan nehéz volt, hogy csak ketten tudták kiemelni. Kornijék a szerszámosláddal bajlódtak, Csujkov meg a görgővel, amit szintén megtalált bent. Kornij a géplakatos partizánok segítségével hamar kiszerezte a hernyólánc megsérült négy szemét és a harcokosi orrán lévő felerősített tartalékból pótolta. Már beszerelték a görgőt is, amikor a partizánok között élénk mozgás támadt. Négy lovas partizán jött az úton. Leugrálva lovaikról, a Gazdát keresték. Csujkov eléjük sietett és az út szélén letelepedtek a fűre. A Gazda figyelmesen hallgatta a lovaspartizánok jelentéseit. Mikor végére értek a jelentésnek, odaintette Leonikidzét.

— Hogyan jutottatok hozzá a harcokosikhoz? — kérdezte.

Leonikidze részletesen elmondta, nem hagyva ki semmit. Mikor „baglyokról” tett említést, a felderítők összenéztek és elmosolyodtak. Csujkov észrevette, hogy Kornij a harcokosi hátuljánál áll és Juránovval beszélget. Magához intette őket, mire a partizánok odasereglettek.

— Részletesen meggyőződtem mindenről, arról is, amit még nem mondtatok el a felderítőink útján, — számolj be tapasztalataidról velük kapcsolatban röviden, — szólt a felderítők vezetőjéhez.

Az röviden elmondta, amit látott, a három fekvő ember nyomát a bokor tövében, a géppisztoly üres töltényhüvelyeit, a gránátrobbanás helyét, az egyik fa törzséből kiszedett repeszdarabot, beszélt az öt német hulláról, a leégett teherautóról. Mikor befejezte, megkérdezte Csujkov:

— Befogadjátok-e őket az osztagba?

Egyhangú helyeslés morajlott végig a partizánokon.

— No, akkor minden rendben van — helyeselt a Gazda is. — Ha beérünk a táborba, leteszitek az esküt, addig feladatrá nem mehettek.

Az osztagot rábízva helyettesére, utasítást adott a partizánoknak, hogy menjenek előre a harcokosi előtt. Ő maga Kornijékkal együtt beszállt a harcokosiba. Kornij kinyitotta a vezetőrest és a motort megindítva elindult, most már Csujkov irányításával a tábor felé.

Bealkonyodott, mire Csujkov utasítást adott a megállásra. Mindnyájan kiszálltak a harcokosiból. A Gazda a sűrű lombátor alá irányította a harcokosit, de külön utasítást adott az álcázásra is.

— Petrov, maradj itt őrségben, majd küldök társat is, hogy ne unatkozz. Így egyedül hosszú lenne az éjszaka, azután majd jön más utasítás. Mi pedig bemegyünk a táborba — fordult Leonikidzéék felé.

Amerre haladtak, látszólag az erdő ugyanolyan volt, mint a többi helyen. Az alkony homályában néhol megcsillant egy-egy moszatos vízínövénnyel benőtt víztükrök. Kornijnak az tűnt fel leginkább, hogy mindig több és több vizet lát csillogni és olyan érzése támadt, mintha mocsaras területen járnának.

— Mindenki pontosan mögöttem jöjjön, nehogy valakit elnyeljen a mocsár. — Hangzott a Gazda utasítása és máris bokáigérő vízben gázoltak tovább. De érezték, hogy ahová lépnek, nem iszapos, hanem kemény, szilárd anyag van a víz alatt.

— Milyen mocsár ez, hogy ilyen kemény? — kérdezte Csujkov mögött haladva Kornij.

— Ne próbálj meg félrelépni egy métert se, mert nem biztos, hogy ki tudnánk húzni. Amit érzel a talpad alatt, az híd, úgy van beépítve a víz alá. Ez a tábor egyik kijárata, s ember legyen, aki megtalálja.

Míg ezeket Csujkov elmondotta, jódarab utat megtettek. Itt sűrű bokrok helyett hatalmas fák nőttek, jó mélyre eresztve gyökereiket a mocsár talajába, de ezek is ritkán állottak. Még mindig a vízalatti hídon haladva, megtehettek vagy 500 métert. Egy nagyobb térséghez értek, ahol már fa nem volt, csak zöldes-barna moszatos víz. A moszatok, amint lábukat felemelték, újra összefolytak. Csujkov megállt az egyik fa mellett a tisztás szélén, lehajolt, belenyúlt a vízbe és egy botot emelt ki. De csak az egyik vége engedett az emelésnek, a másik a víz alatt maradt.

— Szorosabban tömörüljétek egymás mögé, ez a legveszélyesebb szakasz. Eddig a fák ismerete vezetett.

Kornij, aki figyelmesen nézte a botot, megszólalt:

— Most pedig egy acélhuzalra erősített karikás bot.

Csujkov villámgyorsan hátrafordult, s merően Kornij szemébe nézett.

— Ha a harcban is ilyen gyorsan kapszolsz, akkor jó szolgálatot tehetsz a népnek — mondta nem haragosan, de keményen Csujkov.

Kornij állta a Gazda tekintetét és csendesen válaszolt:

— A kohó sem gyerekjáték.

Csujkov szó nélkül megfordult és a botot tolva maga mellett, elindult. Már nem sok volt a tisztás széléig a távolság, mikor abból az irányból, amerre haladtak, a tisztás széléről egy erélyes hang álljt parancsolt. Felnéztek, páncélpajzsos géppuska meredt rájuk. És ekkor egy másik hang szólalt meg.

— A vezető jöjjön előre!

A géppuska csöve változatlanul rájuk irányult. Csujkovot, aki közben előre ment, pár lépést, a géppuska kísérte, majd újra felhangzott az állj parancsszó, de az őt ekkor már a jelszóra is kíváncsi volt.

— Kik a többiek? — kérdezte a fa lombjából a partizán.

— Részben újak — válaszolt Csujkov.

— Mehettek — hangzott a fáról.

— A bot hányas?

— Négyes — hangzott Csujkov válasza.

Amint a fa törzse mellé értek, kiléptek a vízből, száraz talaj volt a lábuk alatt, az acélhuzal is kiemelkedett a vízből. Az egyik fatörzshöz volt erősítve, nyolc-tíz bot ráfűzve, s mindegyik boton szám. Az őrség ezt is számontartotta. Az úton, amelyen haladtak, érezni lehetett, hogy emelkedik.

Az erdő újra sűrűbb lett, de maga a talaj kiemelkedett a mocsaras vidékből, mintegy szigeteket alkotva a hatalmas erdőségben. Ez tette alkalmassá a brigád szállásának. Több ösvény haladt az erdőben keresztezve egymást, vagy a dombon felfelé. Félórai gyaloglás után Csujkov megállt.

— Várjatok egy keveset, mindjárt jövök. Azzal belépett egy bokorba szét-hajtva annak ágait. Pár perc várakozás után ismét széthajlottak az ágak és Csujkov hangja hallatszott:

— Gyertek be!

Olyan értelmetlenül hatott ez a hívás, hogy az emberek egymásra néztek, nem értették, mennyivel lehet jobban beszélgetni a bokorban. Csujkov is észrevette meglepődésüket, jót nevetett rajta és hozzáfűzte:

— Persze, nem értitek, ez itt a parancsnoki törzs szállása.

Kornij nem állhatta szó nélkül, s előrelépve mondta:

— De hát nincs itt szék... Nagyon ügyes — fűzte tovább a megkezdett és rosszul sikerült mondatot, mert pár lépés után meglátta a bunker bejáratát, ahonnan fény szűrődött ki és enyhe zúgás hallatszott.

A bokor csak arra volt jó, hogy a bejáratot elfedje. Lementek pár lépcsőn és egy tágas, jól berendezett földalatti helyiség fogadta őket. Középen, gyalutáblán deszkából ácsolt asztal mellett ketten ültek. A helyiség végében műszertábla villogó lámpái és rezgő mutatói előtt egy feketehajú leány ült, fején fejhallgatóval, kezében ceruzával, s az előtte lévő papírra jegyeztetett nagy figyelemmel. A parancsnoki bunkerban még egy kapcsolótábla volt, ami arra szolgált, hogy a tábor felett lévő fák csúcsára helyezett különböző villanyégőkkel jelt adjanak a hozzájuk érkező repülőgépek, amely ejtőernyővel dobálta le az anyagot hozzájuk és a friss moszkvai sajtóterméket. A bunker legszükségesebb felszerelése közé tartozott négy deszkából és néhány fatörzsből tákoltt ágy, megtöltve jó illatos szénával. Az ágyak felett deszkapolcok voltak, amelyeken művészi rendeltenségben álltak a személyes szükségletet szolgáló tárgyak, összekeveredve pisztoly- és puskatölténnyel, s itt-ott egy kézigránáttal.

A bunker egyik falát majdnem teljesen elfedte az a két térkép, amely fel volt oda akasztva. Az egyik a Szovjetunió térképe teletüzdelve kis zászlókkal, amelyek világosan megmutatták a front mindenkori állását. A másik Brianszk és Pinszki körzet részletes térképe volt, megjelölve a brigádok körzeteivel és működési területeivel. Sok ilyen terület volt feltüntetve. Kornij és Leonikidze azokat nézte.

— Látod, milyen erősek vagyunk! — jegyezte meg Kornij.

Leonikidze a mély meghatottságtól csak bólintani tudott. Csujkov, aki egy idő óta csendesen figyelte őket, megszólalt:

— Előljárójában csak annyit: mi is parancs szerint dolgozunk, azért vannak elhatárolva a működési területek. Minden egyes partizán az egység katonája, de külön önálló harcos is, akinek annyival nehezebb, hogy sokszor saját leleményességére, gyors ítélőképességére van bízva. Vélünk van a helyismeret, az erdő, a mocsár, ez a megszálló hordáknak mind ellensége. Egy partizán adott esetben többet ér, mint tíz-húsz, sőt még ennél is több támadó idegen katona. No, majd megismerkedtek vele. Most megmutatjuk a szállást, s holnap az egység előtt leteszitek az esküt. Ezek az elvtársak brigádvezetők — fordult

az asztalnál ülők felé, akik kezét rázták Kornijékkal. Majd az egyik brigádparancsnok előre indult és szólt, hogy kövessék.

Kornijék elköszöntek és egy hasonló álcázott bunkerban kaptak szállást. Etek egy keveset és a hosszú út fáradalmaitól hamarosan nyugodt, mély álomba merültek.

Még alig virradt, Kornijék már talpon voltak s a várakozás izgalmával öltöztek. Rendbeszedték ruháikat. Nem azért, mintha díszszemlére készültek volna; de az eskütétel igen nagy ünnep az ember életében, különösen, ha azt az esküt partizán teszi népének. Ezért akartak ünnepélyesek lenni az adott viszonyokhoz képest. Nagyon hamar fel is öltöztek, utána már lassan telt az idő. Nyílt az ajtó, és Csujkov lépett be. Közvetlen a nyomában két partizán fegyverekkel megrakodva.

— Mindegyiktek kap egy dobtaras géppisztolyt, három-három tárral, puskát és pisztolyt is. Sajnos, szovjet puskát csak Leonikidzének tudunk adni, ez kitűnő távesőves, az ő lövészi képességei mellett jó szolgálatot tesz. Minden akció előtt meghatározzuk, ki milyen fegyverrel vesz részt a vállalkozásban, csak a pisztoly, kézigránát, és a rohamkés az állandó fegyver. Az eskütétel géppisztollyal történik. Készüljetekek fel!

Ezzel Csujkov megfordult és kiment a bunkerból.

Kornijék vállukra akasztották a géppisztolyt és kiesttek a szabadba. Már akkor mindenfelől özönlöttek a partizánok, Csujkov odaintette őket magához. Egyszerre ünnepélyes csend lett, mindenki levette a sapkáját és egy irányba nézett. Kornijék is arra fordították a fejüket és meglepetten kapták le sapkájukat. A parancsnoki bunkerból két partizán hatalmas, vörös selyemzászlót hozott ki. A zászlóra, közel a rúdhoz Lenin és Sztálin arcképei voltak hímezve, s felette a következő jelmondat állott: „Lenin zászlaja alatt“. A kép alatt: „A hazáért, Sztálinért“.

— Moszkvából küldték ajándékként eredményeinkért — mondotta Csujkov. Majd amikor a zászlóvivők megálltak, előrelépett s messzezsengő hangon mondta:

— Partizánok! Három becsületes szovjet polgárral ismét erősebbek leszünk. Már az úton bebizonyították, hogy hűek a néphez, gyűlölik az ellenséget és a szívük az eszükkel együtt a helyén van. Segíteni akarnak abban a nagy harcban, amit népünk folytat a Honvédő Háborúban, fronton, hátsóországban, és ellenség által megszállt területeken egyaránt. Erre a zászlóra, amellyel a szovjet nép megtisztelt bennünket, esküt fognak tenni, hogy dicsőséget szerezzenek neki. •

Csujkov szavait mély csend fogadta. A párttitkár, aki eddig mellettük állt, előrelépett.

— Tegyétek kezetekeket a zászlóra és mondjátok utánam az eskü szavait:

„En, a nagy Szovjetunió polgára, a szovjet nép hű fia, esküszöm, hogy inkább meghalok, de nem hagyom népemet és hazámat a fasizmus rabságába kerülni. Ha gyengeségből, gyávaságból, vagy rossz szándékból megszegném eskümet és elárulnám népemet, pusztítson el szégyenteljes halállal bajtársaim keze.“

A párttitkár felnézett a zászlóra, követték tekintetét, és nyomatékkal mondták utána: „Lenin zászlaja alatt. A hazáért, Sztálinért.“

Az eskü alatt mély csend volt, csak a párttitkár és az eskütevők szava hallatszott, de amint az utolsó hang is elhangzott, egészséges hurrá harsant fel a partizánosztag torkán. Ezzel az eskütétel véget is ért. Csujkov és a párttitkár melegen kezetszorított velük, mintegy megpecsételve az eskü szavait.

— Nekem csak az a kérésem, ha teljesíthető, Gazda — szólt Kornij — először szólítva Csujkovot Gazdának — hogy ha lehet, egy brigádba kerüljünk.

— Jó, nincs ellene kifogásom, — válaszolt Csujkov, — azonban ez nem jelenti azt, hogy külön vagy mással nem kaptok megbízatást. A táborunk északi felén száraz földön ki lehet jutni a táborból. Ez a hely a legveszélyesebb szakasz, innen legtámadhatóbb a tábor. Itt nincs mocsár, csak erdő és egy gyenge kis vízmosásszerű szakadék, kis patakkal az alján, viszont nagyon fontos, mert innen kapjuk a vízellátást. Petrov! — kiáltott Csujkov.

A hívásra az a kis zömök partizán jelentkezett, aki velük jött a harcokcsin.

— Elkíséred az elvtársakat, s a harcokcsit elhozzátok az északi kijáratához, és úgy helyezitek el, hogy azt a sík részt, ami a szakadékkal szemben fekszik, be lehessen lőni. Jól rejtsetek el, az őrséget majd én értesítem, nehogy felrobbantson benneteket. A mai nap folyamán ezt kell végrehajtanotok! Még Iván megy veletek. Ő harcokcsi lövegkezelő volt és így éppen ötven leszték. Küldök elétek lovasokat. Reggeli után kaptok egy deci vodkát, felét megisszátok, másik felét délután. Ez a rend. Orvosság ritkán van és a szesz ellenállóvá tesz a mérges rovarok csípése ellen.

Mielőtt elindultak, Csujkov személyesen nézte át a felszerelésüket, hogy minden rendben van-e. Leonikidze kulacsát súlyosabbnak találta és megnézte a tartalmát. Abban hiánytalanul megvolt a deci vodka.

— Te miért nem ittad meg az adagodat?

Leonikidze válasz helyett füle hegyéig elvörösödött.

— Na, azonnal meg kell inni!

Leonikidze könyörgőn nézett Csujkovra:

— Még sohasem ittam szeszes italt.

— Nem baj, ez itt fontos, többet ér, mint a gyógyszer, különösen ha az nincs.

Leakasztotta Leonikidze kulacsát, a pohárfedőbe beleönötte tartalmának felét. Ezt a műveletet Leonikidze kétségbeesett arccal nézte, majd Csujkov a markába nyomta:

— Azonnal idd ki!

Leonikidze arcán mélyeséges undor tükröződött az ital láttán, de hősiesen emelte ajkához és egyhajtásra megitta. Arca egyszerre liláspiros lett a visszafojtott köhögéstől, ami azonban mégis kitört. De kitört egy hangos hahota is a körülálló partizánokból Leonikidze rovására, aki erre dühösen nézett körül.

— Mit nevettek? — kérdezte mérgesen.

Amint a nevetés abbamaradt, csendes hang szólalt meg mellette:

— Nevettek ók az én rovásomra is, ugyanis én sem ittam azelőtt soha szeszes italt, — békítette a párttitkár Leonikidzét.

Ez látszólag kicsit megnyugtatta s csak még az orra alatt fűzte hozzá:

— Ivásban nem bírok el velük, de jöjjön akármelyik birkózni, vagy bakszolni, meglátjuk, ki fog nevetni.

— Nana, nem kell úgy mellre szívni, — szólt közbe Csujkov — majd megszokod. Indulhattok.

Leonikidze sokáig töprengett azon útközben, hogy mit kell megszoknia, az italt, vagy azt, hogy a gyengébbeken ezek a kemény és bátor emberek nevetni szoktak és ennél a gondolatnál kicsit elszégyelte magát, amiért így felsült új harcostársai előtt. De azután eszébe jutott a párttitkár csendes, megnyugtató hangja és valóban lecsillapodott.

— Te szereted a vodkát, Petrov?

— Hogy szeretem-e? Nem sok a különbség, ez vodka, az vodu — mutatott hencegve a mocsár vizére. — Már inkább csak ezt iszom, ha van — ütött kulacsára.

Gyorsan megtették az utat a harcokcsin, most már a hátrahagyott őrséggel heten voltak. Petrov, aki tökéletesen ismerte a tájat, irányította Kornijt,

hogy merre vezesse a harckocsit. Az út eseménytelenül telt el, csak mikor közeltek az északi kapuhoz, Petrov szerint már közeljártak, ekkor komoly lövöldözés hangja jutott a fülükbe. Kornij, megállítva a harckocsit, felkapta azt a német távcsövet, amely még a harckocsi első gazdájáé lehetett. Fellépett a toronyba és a lövöldözés irányába nézett. A többiek, akik az arcát figyelték, látták, hogy arcára megint kiül az a gúnyos, flegma mosoly, amit akkor láttak először, amikor a lőszeres teherautó jött szembe. A többiek unszolására átnyújtotta a távcsövet Petrovnak. Kis szemlélődés után cifrán elkáromkodta magát, azután hozzákezdett a hadijelentéshez. Ezt éppen úgy csinálta, mintha már kitudja, hányadszor tenné.

— Rajvonalba fejlődve SS partizán vadászszázad támadja az elébünk küldött lovasszakaszt három géppuskával. A lovasok fedezékéből tartják vissza őket géppisztollyal és karabéllyal. Nekik a fák között könnyebb a helyzetük, a tisztáson csenevész bokrok között lévő németekkel szemben. Mindenki foglalja el a helyét, töltsétek be a lőfegyvereket! Senkit támadás közben a közelbe ne engedjétek! Elvágjuk a németeket az erdőtől. Nyílásukat lezárjuk, indulunk!

SARI ISTVAN

NÉMETH FERENC

Vízió

Fegyverek meredtek álmaimban
s én a fegyverek csövén ringtam,
mint bölcső ölén a gyerek...

Már az eső is megeredt,
hulltak nappalok, éjjelek
és ölmos monoton zene.

Félelmünk fűszálként remegett
és mint az ökrök bús szeme,
oly bamba békességet éltünk
az össze-vissza rend felett.

És a fegyverek csövén is
vágytunk a lágy ölekre mégis
s nem volt ígéret hitesebb,
mint ami bennünk remegett,
hogy összecsapnak a tengerek
a szorongató árnyak
baljós karjai felett...

Valami tavasz lebegett
a remegő levelek felett...

Hajnal lehelt s a lenge álmom
oly szívtől-észtől messze volt,
mint mélymosolyú gyermekálom
és olyan messze, mint a hold,
s mint ami túl van a halálon;
emléktől közömbös kép, koholt
mesékben élő messze tájon...

Ami fent riaszt, mint szürke szárnyon
kerengő vijjogó madár;
Dalunktól űzött fellegek
tépett ködébe rejtve száll.
Ne komorítsa az eget,
vigyázatok jól emberek!
Hadat hord, háborút, halált.

NÉMETH FERENC

Gúnydal egy magányos lovasnak

*Lépdelek hosszú, nagy úton,
nyomomban súlyos szándék.
És mindig követ, jól tudom
e fekete, fekete árnyék.*

*Végtelen pusztá a remény
s nagy, vad erdők az álmok,
Hány pillanat szökell elém,
hogy lovamon poroszkálok.*

*Hány pillanat, hány hevület
az árnyas, holdfényes úton
fölszökken és felémüget,
hogy furcsa sorsomat futóm.*

*Lekókkad bús lovam feje;
— ó, ketten vagyunk már csak!
Mi megyünk mégis jófele —
Hol köszálnak a társak?*

*Távolról hallom énekük
s tűz gyúl a messze ormon...
— Az istenfáját! Hogy került
oda? — fogam közt morgom.*

*Fordítom lovam mérgesen
s megköszörülöm a torkom:
— Ha ők gyűjtötták énnekem
nem kell e tűz az ormon! —*

Az úton

A nap nyári meleg sugarai szikrát vetettek az autó fényes sárvédődőjén. Minden mozdulatlan volt. Az országutat a Börzsöny lankás lejtői eltorlaszolták; a hegyek csúccsal felfelé álltak, mintha fordított kúpok lennének.

Egyszerre csak eltűntek a hegyek, s folyók vágták át az utat, aztán meg városok, építkezések kerültek elénk. Így tartott ez, vagy két órán keresztül.

Elfáradtunk, tikkadtak lettünk a hosszú úton. Megálltunk az Ipoly partján, hogy megmosakodjunk a vízben. Az Ipoly keskeny volt, alig kilenc-tíz méter, s inkább állóvízhez hasonlított, mint folyóhoz. Biztosan legyengítette és elfárasztotta a kánikula, ezért vált keskenyé és olyan lassúvá.

A folyóparton ültünk, levetettük a cipőnket, felgyúrtuk a nadrágszárát, s a hús vízben kézzel-lábbal lubickoltunk. A folyó másik partján halászok ültek, először kettő, azután jött még egy. Közülük kettő már megette a kenyere javát. Szlovák halászok voltak, jól beszéltek magyarul. Halásztak az Ipolyban.

Mellettünk balról nagy zajjal dőgözött a szobi kögyár. A kötőrő gépek zakatolása, a csilléket vontató kismozdonyok sípolása hallatszott. A gyártól kissé nyugatra, a szobi vasútállomástól alig kétszáz lépésre a csehszlovák-magyar összekötőhid.

Beszédbe elegyedtünk a halászokkal, akik eléggé közlékeny természetű emberek voltak.

Eppen egy jó fogást emeltek ki a vízből, s vitték a partra. Olyan halászeszközeik voltak, amelyet még nem láttam. Favágó-bakhoz hasonló állvány, mely a partszélén földbe vert lábakon állt, s vagy egy métert emelkedett a víz színe fölé. A bakra ötméteres rudat erősített

tek, amelynek az egyik vége négy méterre a víz fölé hajlott, a másik vége a baktól egy méterre kijebb esett a part felé. A hosszú rúd a bakon úgy forgott jobbra-balra, mint a szekérrúd, s a rúd vízfölötti részén egy kétszer két négyzetméteres faszegélyezett háló csüngött. A rúd segítségével leengedték a hálót a víz alá, s öt-hat perc múlva kiemelték a vízből, s a hálóban ficáinkoltak a törpe harcsák, csukák, márnák, s más ipolyi halak.

A nagy fogás után — amit láttunk —, vagy ötszöri kiemelésre, nem akadt semmi a hálóba. Láthatóan mérgelődtek a halászok. Gondoltuk, oda kiabálunk, — majd mondanak valamit. A mellettem ülő ember megszólal:

— Mi az, atyafiak, nem sikerül?

— Nem, a zanya áldóját, — szól vissza az egyik halász.

Jól megtermett ember, fekete nadrágban, fehér ingben, mezítláb. Pödörgette deresedő bajuszát. Kezefejeével letörölte homlokáról az izadtságot, s átnézett hozzánk, ahol ültünk.

— Nem mindig akad ám a horogra, cimborák. Ez így van ott is, meg itt is — mondja nagy huncutul.

— Hát ami igaz, az igaz, de azelőtt, teszem tíz éve, nem halásztak itt — adom a szót.

— Tíz éve — tűnődik az előbb szóló — nemigen. Elkergették a magamfajta a cseh és a magyar csendőrök. Tudja kérem, az Ipoly olyan határ vót, amelyet nem lehetett megközelíteni. De most már — kutyabaj. Nagyon jóba lettünk magukkal.

— Ez igaz — szól a mellettemülő.

— De mi ennek az oka — kiált egy másik halász, aki éppen a kis halas csónakkal piszmogott.

— Nem tudod, te — szól a nagynagybajuszos.

— Haj, de mennyire — szól újra a halász — azt akartam hallani, hogy ők tudják-e, — mutat felénk.

— Tudjuk mi valamennyien elvtársak, — mondom — és neveltünk.

Kijövünk a vízből, szárítjuk lábunkat, s elnézzük a tájat. A folyó túlsó partján északnyugati irányban hegyoldal sötétlik, hatalmas fenyvesekkel; a hegy lábánál falu látható, fehér házai messziről viritanak. A folyóparti füzesek alatt libák ülnek.

A magyar oldalon, a folyó árterében nagy gulya delel. Valamivel arrább, heverésznek a gulyások. Amint jobban megnézzük, nem is heverésznek, hanem olvasgatnak.

Cipőnkét húzzuk, s kászolódunk az országútra, de látjuk ám, hogy egy négytagú határőr-készültség jön a folyóparton a híd felől.

— Várjuk meg őket — szólok.

Az őrzővezetője egy szakaszvezető. Közepes termetű, erős tekintetű szőke fiú, lehet huszonhárom éves. Már az első pillanatra a fegyelmezett, katonás ember benyomását kelti.

— Mi járatban vannak elvtársak — kiált felénk már messziről.

— Beszélgetünk munkánkról, s hogy Szobon is van dolgunk, megmutatjuk igazolványainkat. Remdben találja, megköszöni, s már folytatják is útjukat. De még futtában odaveti a szót a halászok felé: — Van-e jó zsákmány, öreg pécézők?

— Nemigen — hangzik a válasz.

Mi is utunkra indulunk. Búcsúzunk a halászoktól.

— Viszontlátásra! —

— Szabadság, elvtársak! — kiáltják ketten is meglepetésünkre.

Olyan jó érzés bizsergette szívünket, amit csak akkor érzünk, ha valami nagyon szép, megható dolgot látunk, hallunk, vagy olvasunk.

Egy másik állam határán, beszélgettem olyan emberekkel, akikről tíz lépés választott el. A természeti országhatár, az Ipoly. De ezek az emberek nem voltak idegenek, testvéreink, barátaink, sőt harcostársaink. Olyan meghatóan kedvesek, hogy soha nem felejttem el.

Alig indultunk el, látjuk ám, hogy hatalmas villanyvezetékek szelik át a levegőt az Ipoly felett. Mi ez? Tesszük fel a kérdést. De felelt a kérdésre a szobi kőgyár, amely csehszlovák villanyárammal dolgozik.

A gyár egyik épületén ez a felirat volt:

„Több termés, több kenyér: erősebb honvédelem!” Valaki megjegyzi a gyár kapujánál, azt hiszem egy szakszervezeti funkcionárius:

— Miért nem írják ki azt is, hogy „Békés, építő üzem a határszélen”.

Indulásra készen a gyorsvonalat a szobi állomáson, amely Prágába, Berlinbe, s egyéb városok felé röpíti az utasokat. Külön pullman-kocsiban a szerelvény végén, különböző nyelveken hangosan éneklő úttörő fiúk, leányok lengetik sapkájukat, zsebkendőjüket. Száll az ének a fiatalok ajkáról:

— „Egy a jelszónk a béke” — közben a vonat lassan rágördül az Ipoly hídjára, hogy egy perccel később szélesebben röpitse a balatoni emlékekről sokat mesélő külföldi úttörőket.

Ahogy az utolsó kocsit elhalad a pályaudvar épülete előtt, — felcsattan: „Vengria, Ungarn, Hungária, Mágyár” — Rákosi, Gottwald, Pieck, Bierut éltetése.

Munkánkat befejeztük, indulunk hazafelé. Megállunk az egyik szobi vendéglőnél, sört iszunk. Hideg, barna sör, jól esik. A söntésnél egy főhadnagy szintén sört rendel. Böröndje és aktatáskája ott van mellette egy széken.

— Még egy pohár sört, de ha lehet gyorsan, mert lekésem a vonatot — szól a csaposnak, sietős léptekkel megy a pénztárhoz.

Megkérdezzük: — hova megy elvtárs?

— Budápestre — válaszol a kérdésre.

— Mi is oda megyünk, szívesen elvisszük, van egy helyünk — felelem.

Néhány pillanatig gondolkodik, közben óvatosan végignézi rajtunk, s megszólal: nem bánom, ha nem leszek terhükre, igénybeveszem.

Igy indultunk el Budápestre, közben sok mindenről esett szó, összebarkáztunk gyorsan.

A főhadnagy asztalos-segéd volt, három éve katona, a határőrségnél dolgozik a déli határon. Erős, izmos, szélesvállú fiatalember. Úgy áll rajta a katonaruha, olyan fessen, hogy szebbet festeni sem lehet. Frissen borotvált ovál arca, mélyen ülő fekete szeme határozott ember benyomását kelti.

Meséltük neki, mennyire meghatott bennünket az Ipoly patján az az igazi és nagyszerű élet, a békés szomszédság, amit láttunk. Békés, építő emberek dolgoznak itt is, ott is. Ez a békés, egy célért folyó küzdelem és munka áthatja még a határ levegőjét is. Ott érzi az ember, hogy milyen dolog: két nép békés együttélése.

A gépkocsivezető közbeszól: hát ezeknek a libáknak, kacsáknak nem kell útlevel, ezek hol Csehszlovákiában, hol meg Magyarországon fürödnek és legelnek. Ők nem törődnek, van-e határ, vagy nincs.

Jót neveltünk az érdekes megfigyelésen.

— Persze — kezd beszélni a főhadnagy, — az Ipoly partján ezt tapasztalja a szemlélő, de a Dráva partján egészen másban lenne része.

— Elmondok két esetet, ha megengedik.

Örömmel vesszük — feleljük mindnyájan.

— Ez még a tavasszal volt — folytatja a főhadnagy —, elég hűvösek voltak az éjszakák. Az egyik őrszemes bódében voltam, ellenőrzésen. Az őrszemes bódétől valamivel hátrább volt az őrjáratelosztó. Beszélgettünk az őrszem elvtársakkal, s egyszer csak a Dráva innenső partján közeli puskalövést hallunk, majd néhány perc múlva kézigránát robbanását.

Leszaladok a figyelőbódéból, de még a földre sem értem, hallom az ismert vijjgó hangot. Belelőttek a figyelőbódéba.

Csendesen visszaszólók az őrszemeknek.

— Elvtársak, van valami baj?

— Nincs, semmi baj, — főhadnagy elvtárs!

— Megnyugodtam pillanatnyilag. Holdvilágos éjszaka volt, az ég felhőtlen, elég jól láttunk.

— Magam mellé vettem két harcost, felszereltük magunkat, s kúszva indultunk a lövés irányába. Tisztáson kellett átjutnunk, majd cserjés következett, s ezután harminc-negyven lépés szélességben fűzes. A fűzes alján már a folyóvíz volt.

A két harcos utánam kúszott kétméter távolságban két oldalt. Már leértünk a fűzesek aláig, amikor tőlünk tíz lépésre egy erős, de halk hang kiált.

— Allj! — megálltunk. Pár pillanatig idegfelesztő csend.

Végül a magunk módján közöltük, hogy kik vagyunk.

Az álljt vezénylő, az őrjárat egyik harcosa volt. Néhány perc múlva az őrjárat vezetője jelentett:

— Jelentem, hogy a víz közepe táján egymástól nem meghatározott távolságban embermagyságú alakok úsznak.

— Mikor vette észre — kérdem.

— Körülbelül fél órája.

— Mi volt a lövés és a két kézigránátrobbanás oka — kérdem.

— Jelentem, hogy egy ilyen alak partot ért, félig kicsapódott a vízből, rálőttem. Harminc-harmincöt lépéssel odébb egy másik alak kijött a vízből, felszaladt a fűzesek közé. A lövések nyomán kézigránátot dobott. Nem talált, én viszonztam, az talált.

Lelegzetvisszafolytva figyeltük a főhadnagy elvtárs minden szavát, szinte beleéltük magunkat ebbe a harcba.

— Ebben a pillanatban — folytatja — robbant fel egy víziakna, magasra csapta a vizet, s nyomában egy hasábfához hasonló test repült ki a partra, tőlünk húsz lépésre esett le. Elküldtem, hogy nézzék meg mi az. Odahozták, a felrobbant akna szilánkjaitól megtépett hasábfá volt. Meglepődtem és amint jobban nézem, észreveszem, hogy a fa egyik oldalába egy húszszor-negyven centis, nyolc centi mélységű frissen vésett téglalakú vályat van. Nem tudtam mire vélni a dolgot.

— Közben a gépkocsi sebességmérőjét megnézem, látom, hogy hetven-nyolcvan kilométer között mozog. Ez meg engem lepott meg, mert a keskeny és eléggé rossz útszakaszon még hatvan kilométeres sebességgel sem tanácsos közlekedni, különösen este. De a gépkocsivezető any-

nyira figyelt a főhadnagy elvtárs beszédére, hogy elfelejtette szemmel kísérni a kilométer-órát. A volánt meg úgy szorította, mintha el a karná törni.

— Hegedűs elvtárs! — (így hívják a gépkocsiveztőt), térítettem észhez a barátunkát, — ha ez így megy tovább, akkor meglehet, hogy valamelyik eperfán kötünk ki a budaörsi út helyett. Elszégyelte magát — pedig nem volt miért — s lecsökkentette a sebességet hatvan kilométer alá. Ezt az időt felhasználta mindenki, hogy rágyújtson.

— Végülis — beszél tovább a főhadnagy — jelentést küldtem az őrnagy elvtársnak. Távcsovel figyeltem a folyót, s a sötét ember nagyságú alakok tovább úsztak a vizen. Néhány az innenső part közelében, a közepen összevisszaságban, s a túlsó part mentén úsztak a fahasábok.

Húsz perc múlva jött az őrnagy elvtárs. Utasításokat adott, futárokat küldött.

— Két kilométer hosszúságban megkettőzni az őrséget, ahol lehet, lemenni a vizig. Gyorsan, fegyelmezetten hajtottuk végre a parancsot.

— Főhadnagy elvtárs, mi a véleménye, mit akarhatnak ezek a megrogzított árulók — fordult felém az őrnagy elvtárs —. Nekem az a véleményem, hogy kémeket akarunk átadni.

— Már éjfél jóval elmúlt, amikor nagy géppuskatűzet irányítottak a magyar partra a bitangok. Fejünk felett fűtyültek a lövedékek, s a fatörzsekbe, faágakba csapódtak. Recseggve hullottak a letördelt galyak. A lövöldözés tizenkét percig tartott.

Kis idő múltán, tőlünk ötszáz méternyire, lövések hallatszottak, majd újabb víziakna robbant. Utána néma csönd.

A víz csendesesen csobogott, a sötét fahasábok tovább úsztak, vagy nyolc-kilenc partot is ért a mi oldalunkon.

Feszülten figyeltük a tulsó partot, s a vizet. Egyszerre csak futólépésben jön egy futár.

— Őrnagy elvtársat kerésem, — jelentést hoztam.

— Őrnagy elvtárs, jelentem, Gábor hadnagy elvtárs egysége négy átdobott embert fogott.

Másnap megtudtunk mindent. Az elfogottak elmondták, hogy hat embert — UDB-é ügynököt — küldtek át, ebből négyen átjutottak a végén, kettő elpusztult.

— Felszerelt kémek voltak, akiket elfogtak? — kérdi a gépkocsivezető.

— Igen — válaszol a főhadnagy — mégpedig olyanok, akik egy-éves kémiskolát végeztek az UDB-nél.

— Mi volt a fahasábokkal — kérdezem.

— Na, az érdekes trükk volt — feleli.

— A fahasábokra rászzereltek apró kis propelleres szerkezetet, amiatt volt kivésve az a hasáb is, amit az éjszaka megnéztünk. Ezt a kis szerkezetet úgy állították be, hogy az ember nagyságú fát bevigye a víz közepére, vagy tovább. Miután jó ötven-hatvan darabot beküldtek, ebből néhányat irányítottak a mi oldalunkra, hogy lássuk meg, ezek csak fák — megkísérelték a fák között a barna gumiruhába öltözött kémek átküldését is.

— Ravasz, aljas gazemberek — szól közbe a gépkocsivezető.

De ez nem is egyedüli jelenség — szól közbe a főhadnagy — hanem rendszeresen éjjel, nappal, hol itt, hol ott csinálják, próbálkoznak, de kevés sikerrel. Nagyon éberem kell vigyázni a határookra.

— Legyenek nyugodtak elvtársak, a határvédelem soha nem volt

olyan biztos és hozzáértő kezekben, mint most. A néphadsereg tudja, hogy mit véd és tudjuk azt is, hogy a dolgozó nép bízott meg ezzel a fontos feladattal — jegyzi meg.

— Közben Pestre értünk, olyan gyorsan telt az idő, észre sem vettük az utat.

A MórícZ Zsigmond-körtéren teyenek le elvtársak — kéri a főhadnagy.

— Hát a másik esetet már nem mondja el? — szól a gépkocsivezető.

— Nem, mert hosszadalmas és nincs idő — feleli a kérdezt.

— De elmondok egy kis, rövid történetet a mi életünkéből. Ez is velem történt meg. Igyekszem visszaadni úgy, ahogyan volt.

A kilencszázharmincasok bevonulásakor bejöttek hozzánk katonai kiképzésre olyanok is, akik még nem voltak katonák.

Emlékszem, hosszú ősz volt tavalyelőtt. Táborunk egy erdő melletti pusztán, az erdőtől mintegy három-négyszáz méterre feküdt.

Szabadidőnkben sétálni jártunk az erdőbe. Micsoda szép erdő volt! A magas jávor, akác, kőrisfák levelei hulldogáltak az enyhe szélfuvallatban. A nap bágyadtan sütött, de melegét lehetett érezni. A „vénasszonyok nyará”-t élveztük. Figyeltük a hosszú ökönyalak lomha repülését, amint a szél ide-oda viszi őket.

Legtöbbször „ujoncók”-kal mentem sétálni. Elmondták, honnan jöttek, mi a foglalkozásuk, hogyan érzik magukat. Nem egy közülük igen jó barátom lett. Jónéhány azóta már honvédtiszt.

— Észrevettem a sétálgatások alkalmával, hogy egy katona — lehetett harmincnégy-harmincöt éves — folyton velem jön, de semmihez nem szól, zárkózik, s olyan sóvárgó pillantásokat vet rám, hogy lehetetlen nem észrevenni.

Ha látta, hogy nem foglalkozom vele, félre ült, nekitámasztotta széles vállát egy fának, s bámulta a fák hegyét, hallgatta a madarak énekét.

Jól megtermett parasztyerek, kidolgozott nagy kezekkel, lassú járással, bánatos, kis szürke egér szemekkel, világosbarna, mindig kócos hajával olyan árvának tünt fel, hogy az ötödik sétánál félrehívtam.

közül? — kérdezem.

— Mondja elvtárs, mi baja magának, miért ilyen kihúzó a többiek közül? — kérdezem.

— Sémmit, sémmit, nincs énéköm sémmit bajom, hadnagy elvtárs (akkor még hadnagy voltam) — feleli olyan bizonytalanul, hogy ő se hiszi, amit mond.

— De elvtárs, nálunk az őszinteség természetes dolog, — kivele bátran mi a baj? — noszogattam.

— Ilyen a természetöm, kéröm, nincs sémmit baj, jó érzöm én magam, legalább már három otthonom is van.

— Hogy-hogy három otthona? — kérdem.

— Hát a családom, a tszcs, mög most már itt — feleli.

Nem kérdeztem tovább, de elhatároztam, hogy úgy intézem az ügyemet, hogy alaposan megismerjem ezt a furcsa embert. Megnéztem, hogy kicsoda, honnan jött. Kanizsai János, tassi lakos, harminchat éves, cseléd volt, majd úgazda lett, most tszcs tag. Van három családja,

felesége, meg az anyósát is ő tartja. 1947 óta MKP tag volt. De észrevettem, hogy a kérdőíven egy kereszt van, nincs aláírva.

Ebből nem tudtam megállapítani, hogy miért zárkózott és szomorú. Ezért minden délben — amikor lehetséges volt — mellette ebédeltem. A ráérő időben ketten mentünk sétálni.

Egyszer csak megszólal, minden kérdés nélkül. Mongya csak hadnagy elvtárs, van-e magának családja?

— Van egy fiam, négyéves, meg egy háromhónapos kislányom — válaszolok.

— Hát mikó kapott tőlük levelet? — kérdi.

— Tegnapelőtt — felelem, s már húzom is elő a levelet, s olvasok belőle.

— „Készülünk Sztálin elvtárs hetvenedik születésnapjára. A gyerekek jól vannak. Öcsi olyan rossz, hogy alig birok vele, a kis Zsuzsika szépen fejlődik. Legutóbbi levedben adós maradtál a válasszal, a kisleánynak babakocsit vegyek vagy járókát, s nem akarok addig pénzt kiadni, amíg nem egyezünk meg. Azután arra sem adtál választ, hogy anyámék hízlaljanak-e nekünk, vagy ne. Ezekre is adjál sürgős válszt” — szóval ilyeneket irkálgat az én feleségem. Megmossa a fejemet, ha valamilyen kérdésre nem adok választ. Figyelmesen kell ám írni a levelet a családnak is.

Amint oldalra nézek, látom, hogy könnyeivel küszködik, nem tudja visszafojtani. Kicsordultak belőle a könnyek, barázdás arcán szaporán gurultak végig, a zubonya s a föld itta be.

— Mi van magával elvtárs, — csak nem a levél hatotta meg? De hisz egy katona nem érzékenyülhet el ennyire — szólok rá komolyan.

Megáll, letörli arcáról a könnyeket, igyekszik keménynek lenni, de látom, mehezen megy. Majd lassan, vontatottan, kis szürke értelmes szemét rám emelve, így kezdi:

— Elvtárs, négy hete, hogy itt vagyok. Nincs háború, a posta jól működik, s én még nem kaptam levelet a családomtól, a tszcs-től, sénkítől, de sénkítől, érti ezt, elvtárs?

— Nem értem, hiszen ittt mindenki kap levelet, majd minden héten — válaszolok neki.

— Kap-kap, de otthon nem tuggyák azt sé, hogy hun vagyok — feleli és szinte reszket, hogy a következő kérdésem ez lesz:

— S miért nem tudják?

Nem kérdeztem semmit, csak megjegyeztem előtte: — egy héten belül kap levelet. Tényleg kapott is három helyről.

Hiába kapta meg a levelet, ha nem tudta elolvasni. Ezért a postáját én vettem át, s elolvastam. Ezt még megengedte, de helyette írni, a világért sem.

Szereztem egy első és egy harmadik elemista tankönyvet. Minden szabad időnkét felhasználtuk arra, hogy ahol senki se látja: az erdőben, vagy az én szobámban tunultuk az ABC-t.

Annyira szégyelte magát írástudatlanságáért, hogy búskomor lett belé. De a többiek — nálánál fiatalabbak segítségét szégyenében igénybe nem vette volna. Nyakas egy ember volt, aki véghezviszi amit elhatároz.

Szinte reszketett a könyvért. Füzeteket vett, ceruzát, sőt később egy töltőtollat is vásárolt.

Az utolsó két hétben már jól írt, olvasott. A ráérő időben a politikai brosúrát olvastam. Örömtől sugárzó arccal nézett a harmadikos könyvre, amikor olvastattam vele, s megdicsértem, hogy meglepően jól megy a lecke. Az utolsó leckénél, amit közösen tartottunk, elmondta, hogyan lett belőle írástudatlan:

— Apám uradalmi kocsis volt Festeticsnél. Fiatalon tüdővészben elhalt. Én voltam a legidősebb, nyolc éves, s még három kicsi. Anyám mal kétten neveltük fel a gyerekeket. Anyám konvenciócs cseléd volt, én meg mint kishéres kezdtem, s később nagybéres lettem, egészen harmincegyéves koromig, a fölszabadulásig. Nem lettem írástudó!

— Közben megérkeztünk, a főhadnagy elvtárs befejezte a történetet, de mi úgy éreztük, hogy még lenne mondanivalója. Meg is kérdeztem:

— Na, és hogyan váltak el ettől a katonától?

— Az átképzetteknek már csak tizenkét nap volt hátra a kiképzésből — felel kérdésemre, amint szedi össze a holmiját, hogy kilépjen a kocsiból.

— Vasárnap volt, s meglepetten tapasztalom, hogy Kanizsai János elvtárs nem jelentkezik nálam. Amióta közösen tanulunk, ez még egyszer sem fordult elő. Gondoltam, majd este a vacsoránál megkérdezem, mi volt távolmaradásának oka.

Nem volt idő, hogy megkérdezzem, mert még mielőtt vacsorához ültünk volna, megállít, s fontoskodva mondja, nagyon komoly közölni valója van velem. Amint ránézek, látom, hogy valami furcsa dolog történhetett vele, mert kezét dörzsölgeti, zsebeit tapogatja, s ha nem az ebédelőben a fiatalok között, hanem máshol lennénk, ahol nem látnak bennünket, talán táncrea perdült volna.

Előhúz a zubbonya zsebéből egy nagy, kék borítékot, s kivesz belőle négy iv jó kövér betűkkel megírt papírost, s nyújtja nekem szó nélkül. Kezdem olvasni:

— „Kedves jó feleségem és gyermekeim!

Harminchatéves elmúltam s most írom életem első levelét. Nem tudjátok Ti, milyen érzés az, amikor valaki tentával papírra ír, s azt írja, amit a szíve, esze diktál, nem kell szégyenkeznie, hogy más írja le, amit ő gondol, a legszívhezszólóbbat a családjá, gyerekei felé. Olyan ez, mint amikor a világtalan látni tud egyik pillanatról a másikra, a néma beszélőni tud, a süket egyszerre meghallja a szót.

Szabad vagyok, kétszer szabadultam fel. Egyszer akkor, amikor a földet kaptam, a magam gazdája lettem és csoporttaggá felvettek. Most másodszer, amikor kitarult előttem minden, minden.

Aranyos Rozikám!”

— Tovább nem olvastam, a levél alján elmosódottak voltak a betűk, nem a tintától, hanem a levélre hulló könnyektől. Azóta rendszeresen levelezünk Kanizsai János elvtárral!

Oszinte szeretettel búcsúztunk néphadseregünk nagyszerű tisztjétől.

SIKLÓS JÁNOS

LÓDI FERENC

Menetgyakorlat

1

Parázló nyárban, cseppnyi hűvösön
megálltunk, hogy szuszogjunk röpké percet.
— Akinek kell, most kapcát is tekerhet —
akár a szó, úgy feltör az öröm.

Kövér verejték gördül arcomon,
s kútát keresve nézek szerteszéjjel.
Kulacsom tán kiszáradt még az éjjel,
— verejtékem a számon nyaldosom.

Milyen fanyar, sós-ízű most a nyálam,
de képzeletben én kútát találtam:
asszony van otthon, drága, hú, szerelmes.

Talán, ha innék, vétenék neki,
forró tudóm még baj is érheti —
szívemből sóhaj száll feléd, te kedves.

2

A gondolatom most tehozzád repdes,
a messzi tájon átsuhan szavam
s köréd fonom így szép alakatlan:
benne csak forró húséget kereshetsz.

A kéklő távol tiszta, mint a tenger,
s hazáig látom végig az utat,
— a fűszál árnya is délre mutat:
a szomszédunkban vad ellenség leskel.

Már régen ott van, évek óta néz,
csak alkalomra vár, hogy áthatoljon
a magafonta tüskés, éles dróton.

Ne félj, te kedves, itt is öröködöm,
velem vagy itt is, és ez nem kevés —
találkozásunk előre szövöm.

3

A nyírfaerdő hangosan susog,
ezüst levélkék zsongnak fönt a fákon,
s összekocódnak, mint szavak a számon,
egymásra hullnak, mint a májusok.

Levél csapódik s tollpéhely kering,
 az egyik fára kékszínű madárka
 szállott, hogy fészken a párját leváltsa,
 míg a kicsinyek kiszálhatnak mind.

Nem hagyják ők se, védik azt a fát.
 Hát hogyne védenénk mi a hazát!?
 Ugye, így gondolsz most reám te, messze,

s ha fegyvert fognál, kezed nem remegne?
 Látod, hangosan szóltam, mert figyelnek,
 az elvtársak itt körültem pihennek.

4

Az elvtársak itt körültem pihennek,
 szemükben apró nevetés ragyog.
 Vidám fiúk, hangjukban kamaszok —
 igaz gazdái lesznek verseimnek.

Szinte tudom, hogy melyik mire gondol,
 az arcvonásuk őszintén beszél.
 Egy otthonról jött rózsaszín levél...
 és szívükben a legszebb szó dorombol.

Mindegyiknek van külön gondolatja...
 kiért a fegyvert szívesen forgatja,
 ki visszavárja bárhová megyen.

Tudom, te is vársz vissza, kedvesem,
 mégis a kérdőszók számból kiesnek:
 hűséggel vársz-e? Higyjelek ilyennek?

5

Hűséggel vársz-e? Higyjelek ilyennek?
 Lehet-e játék kettőnk sorsa, mondd,
 vagy hangulat, mely minket összefont,
 mint azokat, kik céltalan sietnek?

Lehet-e köztünk tátongó sötétség
 vagy cseppnyi rés, mely ürbe szélesül?
 Tudjuk-e, hogy mit rejtünk el belül
 egymás elől, amely kettőnk közé lép?

Szavak szavakra hullnak, mint a percek,
 közös dolgunkért írom ezt a verset,
 s szívemmel, mintha fognád a kezem te.

Sor sorra, mint a forrás, úgy bugyog,
 a szemed fényét hoztam el szemembe —
 a vonat velem messzire futott.

6

A vonat velem messzire futott,
csillagos éjben robogott, düböngött,
s a csillagok, mint vásott, huncut kölykök
nevettek, hogy fejem meg-megbukott...

Katt-katt, katt-katt, és aludtam tovább,
mosolygós hajnal költött csak fel messze...
A földjeinken búza állt keresztbe
és sorakoztak a kukoricák.

Azóta már oly sok új nap lepergett,
s nem éreztem egy percet sem tehernek;
az én rajom a lövészetén tünt ki.

A gondolatom hazaküldöm néked,
— esőt várunk, szomjasak a vetések,
forró tüzét a nap hevesen küldi.

7

Forró tüzét a nap hevesen küldi,
táncos rezgéssel vibrál a meleg.
Parányi felhő áll fejünk felett,
de verejtékünk az árnyék se hűti.

Vizet-kívánó sóhaj tör fel újra,
s nem ízlik már a cigaretta sem,
mégsem szabad megalkudnom nekem:
amott eperfa borul rá a kútra.

Sütős a föld, bogár lapul a fűbe,
meggyűlladt tán a tücsök hegedűje,
hogy hegedülni a fűre nem ül ki?

Felhőcske úszna, s tétován lebeg,
— a forró nyár a tájon hempereg:
az én szívem is forró, sose hül ki.

8

Az én szívem is forró, sose hül ki,
az én szerelmem olyan, mint a nyár.
Hiába áll élénk a láthatár,
a messzeséget a hűség elűzi.

Hiába áll élénk a kéklő távol,
— egy ország nézi végig tetteink,
hogy úgy teszünk-e törvénye szerint,
mert megváltunk már a régi világtól.

Az a világ csak minket vert mocsárba,
— asszonyod az úr otthon megkívánta,
máskép fiadnak kenyér sem jutott.

Fészkén ül fönt a fán a kék madár,
kicsinyivel a párjára vár —
a kisfiamra s reád gondolok.

9

A kisfiamra s reád gondolok.
A drága gyermek vajjon mit csinálhat?
Ugy hív-e engem most is, „tati“-jának?
Biztos már lépked, egyedül totyog.

Vigyázó szemmel kísérd lépteit.
Szerettem volna látni, hogy elindult,
ahogy kacagva könyveim közé túrt
s csapkodta rajtuk tömzsi, kis kezét.

Hiányzok-e még neki, mikor ébred?
— Reggelenként az ágyam felé mézett
mosolyt keresni korán a szememben.

Kedves, hallom, hogy indulunk tovább,
— a hadnagy elvtárs ugratja lovát —
hosszú az út a rekkenő melegben.

10

Hosszú az út a rekkenő melegben,
panaszos szóra még sincsen jogom.
A fegyvert én a népemért fogom,
a nép meg értem küzd az üzemekben.

Göröngyös, széles út hasal a tájon,
itt-ott akácok, cserje üldögél,
s köztük még kisebb bokorú a kökény,
— meleg lohol most át a pusztaságon.

Derűs vidék. Sok évvel ezelőtt még
a fasisztákat itt halomra lőtték,
bentszorultak, mint farkas a veremben.

Azok győztek itt, akik minékünk
hozták szívükben mai életünk —
a győztes fegyver csillog a kezemben.

11

A győztes fegyver csillog a kezemben,
mélykék vasán a nap visszaragyog.

Úgy érzem, hogy a barátja vagyok,
hogy nem hagyjuk mi egymást soha cserben.

Tükör-fényére nem mászhat a rozsdá,
homok se vájhat benne árkokat,
mert nem védhetnék akkor másokat,
— a szovjet harcos szeretve gondozta.

Csövére téve pihen a kezem,
— egy rezzenés se fut az idegen —
akár baráttal, ha kezefogok.

Kedves, én rája tettem esküvésem,
s felejthetetlenül szívembe véstem:
ezzel győztek a szovjet harcosok.

12

Ezzel győztek a szovjet harcosok
a hosszú harcok elszánt tűzhevében,
s ezzel vigyázok most, hogy drága népem
meg is tarthassa, amit alkotott.

Inkább vedernyi verejték ma itt,
mint cseppnyi vér, ha harcra sor kerülne...
— Arcunk, szemünk az út pora megülte,
s a tűző nap még mindig úgy vakít.

Türelmet, szívet, fegyelmet kíván most
minden lépésünk, erős a menet.
Napszálltakor már elérjük a várost.

De még előbb, amott a fenyesek
pihenni hívnak, s újra lesz öröm
parázsló nyárban, cseppnyi hűvösön.

13

Parázsló nyárban, cseppnyi hűvösön
szívemből sóhaj száll feléd, te kedves.
A gondolatom most tehozzád repdes:
tallálkozásunk előre szövöm.

A nyírfaedő hangosan susog,
az elvtársak itt köröttem pihennek.
— Hűséggel vársz-e? Hígyjelek ilyennek?
A vonat velem messzire futott.

Forró tüzét a nap hevesen küldi,
az én szívem is forró, sose hül ki...
A kisfiamra s reád gondolok.

Hosszú az út a rekkenő melegben,
a győztes fegyver csillog a kezemben:
ezzel győztek a szovjet harcosok.

PETROVÁCZ ISTVÁN

Aratódal

Fürgelábú szellő űzi
el az éji takarót,
friss erővel, nótás kedvvel
ébrednek az aratók.

Marokszedő lány dalolja
— dünyög hozzá a kaszás, —
szép a búza, drága búza,
boldog lesz az aratás.

PETROVÁCZ ISTVÁN

Két vers az őszi

Kint kószáltunk a hervadó határban,
már elhullatta díszeit a rét,
szemembe nézve mondtad: — nem is vártam —
írjunk az őszi egy-egy versikét.

Összenevettünk, s leültünk az árok
szélére, alkonyult már, s odaát
az árkon túl vidám, nótázó lányok
s gyerekek törték a kukoricát.

Az úton telt szekerek nyikorogtak,
s amarra lent, a krumpliföld helyén
lány barázdát ágyaztak a magoknak...
Az őszi ilyen verset írtam én.

Megnézted, s csak vonogattad a vállad:
— Az elmúlás, a néma fájdalom
komolyabb érzést vált ki. — Tán azt vártad,
hogy érzélgősen zokog majd dalom?

... Az elmúlást érzed te csak barátom
az őszi, dalod méla-bú, panasz.
E szeptemberi napon én már látom
az őszi túl az ébredő tavaszt.

Az orvosság

Talán a vonatok füttye ébresztette fel lázas álmából a kislányt. Nyavíkoló, kellemetlen hangon sírt anyja téován tartó kezében. A váróteremben ülők hallgatag, révedező tekintettel várták vonatukat. A gyereksírás az asszony felé fordította tekintetüket, aki hiába rázogatta a bugyolát, nem csöndesedett a gyerek, csak a hangja vált szakadozottá az erős ringatástól.

Mihály, a férj sonkanadrágba bújtatott lábát nézegette, majd a görbeszárú csizmáin járatta szemét. Nagyon nehezeére esett, hogy olyan szemrehányóan néznek rá az utasok gyereke sírása miatt.

— Aggy neki önni — mondta kurtán feleségének — ehős.

— Vödd elő — szolt az asszony.

Mihály kibontotta a szatyorba tett kendőt. Modern, gumizáras hőtartólabas került elő. Az asszony szétbontotta a gyerek fején a nagy fekete kendőt, aztán térdére fektette a porontyot és kanállal rakosgatta szájába a párolgó pépet. Az asszony felnézett.

— Nézd mán mög, hogy mikor mögyünk!

— Van még idő, csak ötöd.

— Nem köll neki, mind kidúrja a nyelvivel!

Mihály hallgatott, leguggolva segített volna etetni a gyereket, de az anya is győzné, csak enne.

De nem eszik, csak nyöszörög, szöszmötöl. Az utasok nézik a bajlódó családot. Mihály szégyenkezik, nincs ő ehhez szokva. Minek is jöttek vele újra ebbe a városba. Az orvos, akinél jártak, semmi újat nem tudott mondani, még gyógyszert is csak immel—ámmal írt. Megvert vele az isten, jutott eszébe anyja sokat hallott panasza.

Ez mán így van, szövögette magában a gondolatot némán, eikönyvelve ezt a régi, szomorú tényt.

Nyomorultnak születött, nyomorultul hal mög. Dehát csak a gyereköm, szép gyerekö is, mög milyen erős keze, lába van, dehát nem öszik, egy szót sé tud szólni, égy lépést nem tud tönni. Mihályban nagy kanyarodással forogódott a fájdalom.

A szembenülő apa karján az övénel fiatalabb kislány milyen értelmesen játszadozik apjával. Az apa fúj, a kicsi, mintha el akarná fogni a kiáramló levegőt, apja szájára csap, újra fúj, újra rácsap. Aztán mutatójával rajzolgat a mosolygó, büszke apai arcon.

— Nem köll neki — zavarja meg Mihályt gondolataiban felesége.

— Tödd el a lábost!

A menyecske visszarakosgatta a gyerek fejére a kendőt, jó szorososan.

Milyen idős a kicsi? — kérdezte egy városias kimézésű, jobban öltözött asszony a gondjaiba temetkezett családot. Két éves lesz — válaszolt a menyecske, arra sem nézve.

— És nem eszik?

— Nem.

— Beteg?

— Beteg.

— Mi baja?

— Ó, azt még az orvosok sé nagyon tuggyák — panaszkodott a menyecske szégyenlősen. Tán úgy születött, vagy azután kapta a betegséget.

Oszt tudja, ez olyan betegség, hogy nem öszik, nem beszél, nemigön tud járni.

— És kinél jártak vele, kérem? — folytatja a városi asszony. —

— Ó, vótunk mink mán evvel sok felé. Mán Pestön is vótunk, de asszonyák, hogy erre égyelőre még nincs orvosság.

— És itt a városban melyik orvosnál voltak kérem? — kíváncsiskodik tovább az úri asszony.

— Én nem is tudom.

— Hallod-é hé! Hun is vótunk? —

— Hát Orbánynál, ammán pedig híros; jó orvos. Böcsületös is, de az is aszonta, hogy nézze jóembör, én tudnék rá orvosságot, de az olyan drága, hogy, ahögy én elnézöm a maga bársony nadrágját, bizony nem bírja ki.

Na, mög, nem biztos, hogy segít az orvosság, mer' még Angliába sé egészen vált be. Aszonta oszt az orvos, hogy löhet, hogy kinyövi a gyereök, ahogy nyöl, mer' asszonygya, hogy vót már az ű prakszisába ilyen, vagy milyibe.

Hát emán így van — akarta Mihály befejezni mondókáját.

— Szöröncsétlennek születött.

— És Balsam doktornál nem jártak kérem? — érdeklődött tovább az asszony.

— Nem — mondták hosszan ejtve a szót mind a ketten.

— No, pedig az igazán híres gyerekgyógyász. Klinikai orvos — csak most magánorvos, mert... úgy jobb neká.

Hallgatva elgondolkodtak.

Mihály agyában a pénz fordult meg először. Van-e még nála annyi? Az asszony meg, hogy bizony az jó vóna, ha möggyógyítaná, me a dologidőben ő is mehetne Mihállyal a határba, de így mindig a gyereket ajnározni otthon, még a napközibe sé adhatja be.

Mihály összenézett a feleségével, aztán meggondolva a szót, a menyecske megkérdezte: — Merre lakik az orvos?

Az úri asszony eligazította őket.

— Gyerünk — mondta Mihály karjaiba véve a nyöszöngő kicsit.

— Mönnyünk — adta beleegyezését az asszony is, és kiléptek a váróteremből. Balsam, bár késő este volt, megvizsgálta a gyereket. Az nem is tartott olyan sokáig. Megnézte a korábban rendelt orvosságok receptjeit. Haját simogatva leült, aztán a gazda vagyoni állapotára vonatkozóan is kérdezősködött.

— Hogy állnak maguk anyagilag kedveseim?

— Nem lehet mondani, hogy amúgyosan, 6 holdunk van kettónknek az asszonnyal, azt is úgy kaptuk a földosztáskó.

— Mi a jövedelem?

— A gyapot jó fizetött, igazám jó mögfizetött, de a többi is kitött magáé.

— Szóval — mondta az orvos, — orvosság van, csak az drága, az árát nem is tudom. Ezt nem gyártják Magyarországon. Ez külföldi gyártmány. Éppen a mult hetekben olvastam egy amerikai szaklapban, hogy van erre orvosság, megpróbáljuk. Nézzék, én megírom a receptet, a maguk dolga, hogyan szerzik be. Aztán, ha megjött az orvosság, hozzák be hozzám, én majd megmondom, hogyan kell használni.

Jó 6 hét mulva meg is jött az orvosság. Mihály késedelem nélkül készüldött a városba. Drága egy orvosság volt, az már bizonyos. Puskás Anti küldte, mert az még a háború előtt kiment. — De csak nem ű drágíthatta mög? Az áron mög az isten sé tud elmönni, dollárba van az kiírva! Neki csak azt mondták a postán, hogy a csomag ára vámmal égyütt kétezör.

— No, ez ennyi, csak használjon, — Balsam doktor forgatta az üvege-

ket, aztán egy szót sem szólt, mintha félne az orvosságtól, szemöldöke ugrált a csodálkozástól, de hallgatott. Szétbontotta a külső dobozt, hosszú, piros cédulát húzott elő; két hasábján volt azon az írás. Balzsam olvasni kezdte. De csak az egyiket olvasta, aztán a dobozokat kicserélgette, az üvegekről meg a ráragasztott papírokat is leáztatta. Másfajta dobozokba rakta át. Ráírta az adagolást. Mihállyal megbeszélte, hogyan használják az orvosságot. Az utolsó szava az volt, ha javul a gyerek állapota, vagy rosszabbodik, de ha nem is történik semmi, két hét múlva föltétlen jöjjenek be.

El is mentek, de talán már maguk se tudják hányadszor. Annyi bizonyos, hogy az orvosság használt. Mihálynak csak az tűnt föl, hogy Balzsam doktor úr egy szót sem szól, mint korábban tette Amerikáról, pedig akkor egyre mondogatta: — Nézzék, csakis ott gyártják ezt az orvosságot, sehol a kerek világon még csak meg sem próbálják előállítani. Hiába, Amerika! Ott aztán van élet, van tudomány. Csak persze pénz kell hozzá.

— Nézz ide, — mondta szomorúan Mihály, a szomszéd egyetemistának, aki nyári szabadságra tért vissza szüleihez.

— Ez ver engöm a földhön. Ez a töméntelen orvosság. Ha e' nem kéne, nem itt vónánk mán. A szomszédokba, apádéknál is bent van a villany, mink mög petróval vakoskodunk. Pedig jó termésünk vót.

Valahonnét az ablakból jó csomó, hosszúkás, kéksávos orvosságos dobozt rakott a fiú elébe.

— De ez még nem is mind. Eleibe Balzsam doktor úr nem tudom mié, elszödté a dobozokat, de ezöket mán ú sé gyözte. Igaz, sokat segitött a györökön, mán magátú kanalazgat, a nyála sé csurog, kezd gagyogni. De, hogy meddig birom, nem tudom. Egy-egy csomag után csak a vám benne van ötszáz forintba! Hát e' sok, hallöd-é?!

Az egyetemista először csak futó pillantást vetett a dobozokra, majd kezébe véve nézegette a dobozokat. Hitetlenkedve kérdezte Mihálytól — ez amerikai volna?

— Az a, hé!

— Nem lehet!

— Mán méné löhetne, hiszön Puskás Tóni küdi. Itt a papír ís rúla.

Az egyetemista egészen tüzetesen megnézi az írást is, a dobozt is. A Balzsam által írt recepten az orvosság megnevezése latinul áll. Számadás dollárban a jobbszélén, rövid angol szöveg az alján. Legalól: Anton Puskás. Az egyetemista megegyszer megnézi a dobozokat, egymás mellé sorba állítva. Mind-egyiken azonos felírás.

— Amerikából küldték, de nem amerikai — mondta az egyetemista határozottan.

— Nem lehet a', — kezdte Mihály rövid csodálkozás után, — hiszen angol van rajta az írás.

— A receptet angolul írták és a gyógyszerert Amerikában szolgálták ki, de az orvosság orosz.

— Hogy lehetne e' mán orosz?

— Nézd Mihály, kezdte az egyetemista, és nem tudok angolul, bár tanulhatnék. Orosz-szakos vagyok. Ezt te is tudod. Azért hidd el, erre a dobozokra — magyarra fordítva — ezt írták: Gyógyszerüzem, Leningrád.

— Viccölsz té hé, — kezdte Mihály hunyorogva, — vagy csak propagandábú beszélsz! Vitázni kezdtek.

Mihályt egészen fölmérgelte Gazi állítása.

— Akkor mér köll neköm Amerikábu szörözni az orvosságot? Azt mondta

Balzsam, hogy másutt sehun se gyártják a világon, csak ott. Most Gazsi sértődött meg.

— Mihály, hát olyan ember vagyok én, aki be akar csapni, hát mit gondolsz?

— De Mihály védte a maga igazát. — Hát akkor mér' mondta Balzsam, mér' mondta?

— Mihály, — vágta el Gazsi a csodálkozásból felocsúdni nem tudó embert, — tegyünk egy próbát, hívd át Ács Misi-t a szomszédból, ha itthon van. Most utolsó éves általános iskolás, oroszul is tanult. Hadd olvassa el ő is. Misi át is jött.

Kék szemét nagyra meresztve, kicsit meglepődve megállt az ajtóban.

— Minek hítt Mihály bácsi — kérdezte kis szusszantás után.

— Ide figyej Misi, fordult hozzá Mihály, té oroszú tanútá az iskolába.

— Igen, — eresztette ki Misi a száján a feleletet, de aztán mintha megbánta volna, amit mondott, szégyenlősen a földre nézett. Félt, hogy most vizsgáztatni akarják, mert tudta — Gazsi is tanul valahol Pesten.

Aztán csak az ajtóban maradt, még inkább kifelé ment volna. —

— Na gyere Misi komám, mondta Gazsi. — Né szégyenlősködj! legény leszel már, vagy mi a köcsög?

Misi fanyar mosollyal féloldalt tartva fejét felnézett és óvatos, cseppet sem sietős léptekkel az asztal mellé állt.

Gazsi kezébe nyomott egy dobozt. Ujjával a latin-betűs szöveg alatt álló cirill betűkre mutatott.

— Mi van ide írva, Misi?

— Le — kar — szt — venyij — za — vod.

— No, olvasd tovább!

— Le — nyin — grad. — olvasta Misi tagolva a szavakat, mint aki maga se érti, mit olvas.

— Mi van, hát ráírva?

— Le tudod fordítani, kérdezte Gazsi? Te már középiskolába mégy, — mondta neki.

— Nem megyek — válaszolt Misi, ipari tanuló leszek, mintasztalos, — de le tudom fordítani!

— Szóval az van ráírva, hogy... — ráesett a dobozokra újra és szemét összébb húzva, egészen jól, magyarul vágta ki a két rövid orosz szót:

— Gyógyszerüzem, Leningrád.

Mihály a térdére csapott.

— Hallod-é Gazsi, hát az itt van közel. Székre ugorva a szekrény tetején kotorászott. Az „Ujvilág“ból félretett térképet vett le, nadrágja elejéhez törülve kiterítette az asztalon. Mutató ujjával kereste rajta a várost. De Misi előbb oda mutatott — itt van mi!

— Öhön — szuszogott Mihály. Egészen izgalomba jött. Hát ez itt van a szomszédba!

— Hallod-é Gazsi, oszt onnét lehetne-é szörözni?

— Miért ne lehetne? — felelte Gazsi mosolyogva.

— Ugyis fogytán van a régi, én onnét szörzők — biztos nem is kerül kétezőrbe, hiszen a tüvihön mögyök, ögye mög a fene Amerikát Balzsammal együtt.

Dér Endere

Lábadozó nóta

„Ekkora nyavalyát
legyűrni ily véznán:
hát ez csuda!” szól az orvos,
s derús szemmel néz rám.

„Jó az „alapanyag”...”
— teszi hozzá menten.
— Nem az anyag, orvos-elvtárs,
de: társakra leltem!

Barátaim szíve
strázsálja az ágyam,
— s enmagamat is megeltem,
hangomra találtam.

Ó, gyönyörű — élni!
Hisz oly sok a dolgom:
nem halhatok meg, míg minden
dalom el nem mondom!

Jó ácsaim, nótát
füttyülnek a szélben.
Mennyi hősi tettük kell még
végig elbeszélnem!

Anyám halkan dúdol
ingemet vasalván...
Mennyi régi ráncot kell még
elsímítnom arcán!...

Nem dalol a rózsám,
könny ragyog szemében...
— Ne szomoríts, Szivem, édes:
eltöröd a mécsém!...

Kicsi időt adj még:
eljárom a polkát,
s megcsókolom milliószor
gyöngyharmatos orcád!...

VARSÁNYI PÉTER

A férfikor előtt

Öz-iramú évek már nekem is hozzák
életem gyárapítón,
a férfi-kor kora hajnalát.
Nem szomorú orcák
tűnnek elő, ahogy egykor
kamasz korom delelőjén láttam,
hanem pirt varázsol
a teremtő élet
minden alkotóra
hazám liuktető forgatagában.
Derengő férfi-kor!
— Merészálomú jövőm!
Kiröppensz képzeletemből,
mint ifjaink ajkán az ének,
s úgy ragyogsz fel bennem sugárzón,
mint májusvégi reggelek
fény-tengerén a végtelen Alföld,

melynek minden rögén
pusztulás perceit éli
a parlagi világ.
Vidámságot ez ölt
fiatal arcomra. A mosolyt már
azoktól tanultam,
kik verőfényre hozták hazám
és új nevet írtak földünkre vérükkel:
Szabad haza — Magyarország! —
Szabad haza — Terebélyes holnap! —
Dús lombjaid között
én is gyümölcsé érek,
hogy tápláljam
népemet,
mely keblére vett, hogy
férfikorom
megérjelek.

HALADÓ HAGYOMÁNYAINK

A „Rózsa Sándor” nyelve

A nyelvjárás írói alkalmazásának kérdéséhez.
Móricz Zsigmond halála 10. évfordulójára.

Irodalmi nyelvünk kialakulása

Nyelvtudósaink még ma is vitatkoznak arról, hogy, voltaképpen mikortól kezdve beszélhetünk egységes nemzeti irodalmi nyelvről. A magyar nyelvudomány egyik mulasztása, hogy irodalmi nyelvünk története összefüggően máig is megíratlan, s bár egy-egy kor nyelvéről vannak részlettanulmányaink, általános tanulságokat nyújtó összefoglaló mű hiányában irodalmi nyelvünk fejlődéstörténete még nem tisztázható. Az ismeretes, hogy kódexirodalmunk gazdag nyelvjárási szövegei után a 16. század hitvitázó irodalma bizonyos integrációs, egységesítő folyamat kezdetét jelenti nemzeti nyelvünk életében, de hogy e folyamat kezdetét máris a magyar irodalmi nyelv megszüntetésének szabad-e neveznünk, az vitatott. Szenci Molnár Albert, Károli Gáspár, Káldi György és Pázmány Péter nyelvfejlesztő hatása elősegítette a 15. században lassan megindult polgárosodással, világi értelmiségi réteg lassú kialakulásával összefüggő nyelvi egységesülést, melyet Mohács és a következőkényeként - előállott nyelvkeveredés mélyített el. A lassan meginduló folyamatot kétségkívül meggyorsította Károli Gáspár és társai nagyjelentőségű irodalmi működése, mely egyrészt az egyik magyar nyelvjárást, az e-zót a nyomtatott művek nyelvvévé emelte, másrészt lehetővé tette, hogy ebbe a nyelvbe más nyelvjárások elemei is fölszívódhassanak. Ha azt tartjuk is, hogy ezzel lényegében megszületett a magyar irodalmi nyelv, tudnunk kell, hogy ez még nem jelentette a nyelvjárások kirekesztődését az irodalomból. Sőt: az e-zó nyelvjárású írásművek mellett a 16. és 17. században gyakori még az i-zó vagy ö-zó nyomtatvány is. s itt-ott még a 18. században is akad tiszta nyelvjárásban írott munka. Ezek azonban éppenséggel elősegítették irodalmi nyelvünk nyelvjárásfőlértiségének kialakulását, azzal, hogy a kezdetben e-zó jellegű irodalmi nyelvet ö-zó és i-zó alakokkal, tájszavakkal gazdagították. Az az álláspont, amely szerint irodalmi nyelvünk megszületése csupán a 19. század népi-nemzeti irodalmának, a Bessenyei és Kazinczy nyelvteremtő munkáját folytató és helyesbítő népi és demokratá íróinknak, Kossuth, Petőfi, Arany érdemének tudható be, joggal mutat rá a 17. és 18. század irodalmi nyelvének előbb említett nyelvjárások szerinti ingadozására, s épp erre hivatkozva tagadja, hogy a 19. század előtti irodalmi nyelvről — melynek fogalmába az egységességet természetesen beleérti — beszélhetünk. Viszont az is kétségtelen, hogy a nyelvjárás irodalmi alkalmazásának nemcsak Mikes Kelemennél, Faludi Ferencnél találunk nyomát, hanem később is, a 19., sőt a 20. század „irodalmi nyelvén” íródott műveiben is. Ez azt mutatja, hogy a magyar irodalmi nyelv fejlődésének két olyan jelentős fordulópontja, mint a 16. század vége és a 19. század eleje, sem oldotta meg véglegesen nyelvjárásaink és irodalmi nyelvünk viszonyát. A nyelvjárásoknak még ezután volt szerepük irodalmi nyelvünkben.

[Bárczi Géza: A magyar nyelvörénet korszakai, Magyar Nyelv, 1950:7., Bárczi Géza: Népnyelv és irodalmi nyelv, Néprázi Tanulmányok, Bp. 1949. 93—105., Deme László: A magyar nyelvtörténet korszakbeosztásának kérdéséhez, Magyar Nyelv, 1950: 218—220., Bárczi Géza: Nyelvtörténetünk korszakbeosztása, Magyar Nyelv, 1951:134—135. Balassa József Códexeink és a magyar nyelvjárások, Hunfalvy-album, 5 kkt., Lósonczy Zoltán: Kódexeink és a nyelvjáráskeveredés, Magyar Nyelvtör, 45:280, 373 kkt., Trócsányi Zoltán: Irodalmi nyelvünk fejlődéstörténetéből, Magyar Nyelv, 15:1, 55, 120 kkt., Trócsányi Zoltán: Régi magyar nyomtatványok nyelve és stílusa (Nyelvudomány kézikönyve I, 10.). Trócsányi Zoltán: A XVIII. századi irodalmi nyelv és helyesírás, Magyar Nyelv, 35:87—92., Bóka László Népnyelv, köznyelv, irodalmi nyelv, Magyarságtudomány, 1942:291—302., Karinthy Ferenc: Az irodalmi nyelvről, Diárium, 1946. október-decemberi szám 70—74. 1.]

A nyelvjárás az irodalom nyelvében

Kétségtelen azonban, hogy a nyelvjárás irodalmi szerepe a múlt század elejétől a század végéig lassú, de gyökeres változáson ment át. Berzsenyi állatában a maga nyelvjárásán ír, sőt a nyelvjárás alakok különbségét jelentésmegkülönböztetésre szereti az irodalmi és köznyelvből fölhasználni. Széchenyi írásműveiben dunántúli módon következetesen *glutát, foglot, nyavuslát* ír, Petőfi pedig olyan magy hatással volt irodalmi nyelvünkre, hogy eddig még föl sem tudtuk mérni, éppen azért, mert nehéz megalkapítani, mi az az új, amit éppen ő tett irodalmivá, hiszen mai nyelvünk az ő költői nyelve által vált olyanná, amilyen. A század vége felé és a 20. század első felében már nem írnak nyelvjárásban írónk, hanem csupán írói jellemzésül alkalmazzák a nyelvjárást: a nép nyelvén, a nyelvjáráson beszélgetik népi alakjaikat. A nyelvjárás ilyen szerepére leghíresebb — és leghírhedtebb! — példa Gárdonyi Göre Gáborja, mely máiglan is kompromittálta ezt az írói módszert. Hogy nem vált teljesen neveltségessé a nyelvjárás írói alkalmazása, azt sok egészséges megoldás, de főként Móricz Zsigmond munkássága érte el, amely rehabilitálta a nyelvjárások irodalmi alkalmazását, s egész életművével helyes, s máig sok tanulságot nyújtó módon mutatta meg a nyelvjárások helyes irodalmi használatát, amely az ő írásművészetében realizmusának elválaszthatatlan, szerves részévé lett.

[Balassa József: A nép nyelve az irodalomban, Magyar Nyelvőr, 54:158 kk., Tömörkény István: A dialektus az irodalomban, Pesti Hírlap, 1904. 45. sz., Péter László: Berzsenyi mint fonológus, Magyar Nyelv, 1949:183—185., Szekfű Gyula: A mai Széchenyi, Bp. 1935. 47, 54.]

[Móricz Zsigmond és a nyelvjárások

Móricz írói nyelve sajátos helyet foglal el a magyar irodalmi nyelv történetében. Már pályája elején föltekerte a nyelvészeti és irodalmi stíluskuatók érdeklődését. 1911-ben már doktori értekezés foglalkozott stílusával, nyelvével, s attól kezdve máig számtalan közlemény, ismertetés, cikk jelent meg, amely az író nyelvével, különösen nyelvének és a népnyelvnek kapcsolatával foglalkozott. A közelmúltban a Magyar Nyelvőr majdnem egy egész számát szentelte Móricz emlékének, s benne éppen az író említett vonásait elemezte több szerző is. Móricz Zsigmond — érdekes, nemcsak paraszti tárgyú, de történeti regényeiben is — mondanivalója hitelessé tételéhez, alakjai ábrázolásának valóságosságához szükségesnek tartotta, hogy a valódi népi beszédstílust, a nyelvjárást írói eszközült alkalmazza. Törökvése annyira tudatos volt, hogy egy-egy regényének anyaggyűjtésével párhuzamosan szinte nyelvjárás tanulmányokat folytatott, amint hogy pályája elején nyelvjárás és népköltészeti gyűjtést is végzett szülőföldjén, Szatmár megyében. A nyelvéről írott értekezés egyik példányába beírt ceruzajegyzetei tanúszkodnak tudatosságáról: „A Sári bíró legközelebbi kiadásában — írja egyik ilyen jegyzetében — tisztán és teljesen ki akarom dolgozni a szabósi Nyárség fonetikus pontoságú kiejtését.” Ez a tudatossága mindvégig eredményeket is hozott: műveiben a magyar népnyelv irodalmi magasságba emelkedett. Regényeiben parasztok, földbirtokosok, papok, sőt az erdélyi fejedelmek is izes tisztántúli népnyelven beszélnek, s a párbeszédeknek ebből adódó sajátos hangulata egyik nem utolsó eszköze Móricz utólráhetetlenül reális emberábrázolásának. A *boldog ember* Jó Györgye jelképe lehetne ennek hangulati és esztétikai többletet jelentő módszernek: mennyivel szegényebb lenne ez a mű, ha írója nem Jó György valóságos nyelvén, hanem a harmincas évek színtelen pesti irodalmi nyelvén írta volna meg. Az erdélyi trilógia verbó magyar világa is mennyivel realisabb, hogy az író a történelmi archaizálást ugyancsak a népnyelv alkalmazásával jelképezte, tökéletes sikerrel és eredménnyel. Érthető tehát Móricz szándéka, hogy amikor mások nagy főművéhez, a trilógiának tervezett *Rózsa Sándorhoz* fogott, művében az eddigi elveihez hasonlóan nyelvi ábrázoló eszközült fölhasználja a nyelvjárást, mégpedig természetesen Rózsa Sándor nyelvét, a szegedi nyelvjárást, melynek legfőbb és az írásban leginkább visszaadható jellemvonása az ő-zés.

[Elek Ilona: Móricz Zsigmond stílusa és nyelve, Rákosliget, 1911., Dénes Szilárd: Móricz Zsigmond stílusa, Magyar Nyelvőr 40:254—259., Prohászka János: Móricz Zsigmond: Mese a zöld fűvön, Magyar Nyelvőr, 73:38—39., Dénes Szilárd: Móricz Zsigmond: Hét krajcár, Magyar Nyelvőr, 73:41—44., Móricz Virág: Móricz Zsigmond szavai, Magyar Nyelvőr, 73:282—284., Dénes Szilárd: Móricz Zsigmond és a Magyar Nyelvőr, Magyar Nyelvőr, 73:284—288., Móricz Zsigmond nyelvjárás tanulmánya, Magyar Nyelvőr, 73:293—296., Prohászka János: Móricz Zsigmond népnyelvi megjegyzései, Magyar Nyelvőr, 55:61—62.]

Az ö-zéssel foglalkozó nyelvtudományi irodalom vizsgálta ugyan az ö-zés kialakulását, területi elterjedését, az ö-ző allapszavakat és képzőket, de számos kérdésben nem sikerült még az ö-zés törvényszerűségeit kikutatni. E törvényszerűség hiányában az ö-zés más nyelvjárásúak számára hamarjában nem sajátítható el, mert csak évek, évtizedek közösségi nyelvhasználatára képes azzal az úgynevezett sajátos nyelvjárású „különböztető nyelvösztönnel“ ellátni a beszélőt, amely megérzi, hogy a szegedi nyelvjárásban mit mondhatok ö-ző alakban s mit nem. Móricz Zsigmond tehát nagy, s számára az adott körülmények között megoldhatóan földatra vállalkozott, amikor Rózsa Sándorát ö-ző nyelvjárásban beszélgetve kezdte megírni. A földat nagyságával maga is tisztában volt, s amikor munkához fogott, szokásos lelkiismeretessége arra készítette, hogy az előkészület, majd a mű írása közben többször leutazzék Szegedre; s itt helyi munkatársakat, barátokat szerezzen, akik tanácsaikkal segítik, helytörténeti művekkel látták el, s személyes gyűjtőútjain is elkísérik. Csakis ezek a munkatársak — a régi szegedi irodalmi élet ismerője és részese, Sz. Szigethy Vilmos, valamint a szegedi néprajz kutatója, Bálint Sándor — tették számára lehetővé a kot, a táj és nyelv levegőjében való elmélyedést, melyet művéhez nélkülözhetetlennek tartott. E szegedi munkatársakkal folytatott levelezéséből újból kitűnik, hogy az író nagy gondalal törekedett a szegedi néprajz elsajátítására és művében való felhasználásra. Attanulmányozta Bálint Sándor készülő Szegedi Tájékoztatóját és szöveggyűjteményét, e zekből sokat fölhasznált a megírt részekben. Am a regény írása közben észrevette, hogy tisztántúli nyelvérzéke sehogysem tudja magáévá tenni az ö-zés bonyolult titkait, s ekkor megkérte munkatársait, hogy a részükre rendszeresen leküldött nyomdai javítólapokat a szegedi néprajz szempontjából gondosan helyesbítsék.

[Péter László: Az ö-zés kérdéséhez. (A makói múzeum füzetei 2. sz.) Debrecen, 1952.]

Móricz és a szegedi nyelvjárás

Móricz előbb említett leveleinek néhány részlete, melyek a mű története, eszmei célja szempontjából is irodalomtörténeti érdekűek, igazolják, hogy az író munkájának, ábrázolásának alapföltételéül tekintette a „Rózsa Sándor“ hiteles, helyes szegedi nyelvet, akárcsak a „Sári bíró“ szabolcsi nyelvjárását. „A legnagyobb értékek tekinteténél — írja egyik levelében Bálint Sándornak — ha a szegedi nyelvjárás szempontjából végigkorrigálnád. Ezzel Szegednek tennél nagy szívességet s ennek a rendkívül szép nyelvjárásnak, amelyről Vámbéry alapján azóta megalkapítottam egyelőre a magam számára, hogy honfoglaláskori török hangszínek vannak benne megörökítődve. Majd ha idő és mód lesz rá, megmutatom bizonyítékaimat...“ Ha Móricz föltételezése tudományosan nem is igazolható, ez is mutatja, mennyire alaposan, komolyan foglalkozott a művében használt nyelvjárás kérdéseivel. Másut is írja: „korrigáld ki szegedi hangokra átkottázva a dialógusokat!“ Azután még: „Ha Isten élte, erőt, egészséget ad, még a nyáron elmegyek, hosszabb időre, mert csak akkor lesz szükségem, hogy a mai életet jól ismerjem, ha majd a Rózsa második és harmadik részét írom. Az I. rész a jobbágyállapotot, a II. a felzabarádást, 48-át, a III. a szabadságban nyomorgó nép életét fogja tárgyalni... Sajnos, mindent már nem tudok keresztül vinni [a. i. nyelvi helyesbítést a nyomdával! — P. L.], de a legfontosabbakat igen... Nagyon sajnálom, hogy nem volt több időm erre a regényre. Megérdemelte volna, hogy két évig dolgozzak rajta. De majd a folytatása! Ott majd jóvá tesszük, amit lehet!... Annyira felfrissült a fejem, hogy bele mertem fogni április elsején abba a tréfába, hogy egy hónap alatt megírom a Rózsa Sándor második kötetét. Csak akkor jelenhetik meg június 1-re, a könyvnapra, ha én minden nap megírom a magam tízoldalmi anyagát s azt azonnal elküldöm hozzátok, avval a kéréssel, hogy rögtön korrigáljátok ki nyelvi szempontból, s ti a mellékelt borítékokban mindig rögtön továbbkülditek az Atheneumnak... hanem mielőtt befejezném a kötetet, remélem, el tudok jutni egy hétre Szegedre, hogy a hasábrrektúrában valamit még megmeneksek az ottani hangokból. Én azt ott akarom megosnálni, hogy ti azonnal segíthettek ezen az idegen nyelven való bukdácsolásaimban, mert soha nem bírom megtanulni az ö-zés titkait... az 59—103 oldalt, amiben nincs szegedi beszéd, azonnal nyomdába adtam... ha élek, második kiadásról éppúgy átdolgozhatom, ahogy a lapban való megjelenést sem tekintettem sohasem károsnak, hanem csak anyaggyűjtésnek, amin szabadon lehet változtatni... a harmadik kötethez azonban le kell költöznom Szegedre hosszabb időre,

mert azt a szakaszt a helyszínem akarom megírni, maga az esemény is sokkal jobban a helyhez van kötve, mint a mostani kötet, ami az ország dolgát tárgyalja, Rózsa Sándor csak ürügy."

Örökké sajnálhatjuk, hogy a Rózsa Sándor harmadik kötetét már nem írhatta meg az író, s így a *Rózsa Sándor* befejezetlen trilógia maradt. Amin: Móricz leveleiből kiderül, az utolsó kötet még gazdagabban foglalkozott volna a száz év előtti szegedi népelettel, mint az első. Szeged és az irodalom, Szeged és Móricz kapcsolatának nagyjelentőségű dokumentuma maradt a harmadik kötettel megíratlan.

[Bálint Sándor: Móricz Zsigmond Szegeden, Délvidéki Szemle, 1943:308—316.]

Az első kötet nyelvi vitája

Amikor 1941 könyvnapján a Kelet Népében folytatásokban közölthöz képest sokban megváltozott mű első kötete, „Rózsa Sándor a lovát ugratja” címmel könyvalakban is megjelent, hírlapi cikkekben bírálták az író hibás népnyelvi alakjait, különösen az ő-zés helytelen használatával elkövetett tévedéseit. Azóta a mű több változatlan kiadásban is megjelent, legutóbb, 1949-ben egykötetes formában is. E kiadás jegyzetében a kiadó utal a regényt annak idején ért támadások politikai hátterére. A nyelvi vonatkozású bírálatokat is azonosítva a politikai indítású támadásokkal, azt állítja, hogy a nyelvi hibák föltárása csak ürügy volt arra, hogy az író mondani valóját, társadalomkritikáját ennek örvén megrágalmazhassák.

Ha most mi újból foglalkozunk a „Rózsa Sándor” nyelvvel, pontosabban a „Rózsa Sándor” írói nyelvében használt nyelvjárás problémával, hangsúlyoznunk kell, hogy szándékunk élesen elhatárolódik az előzőektől. Sem Móricz írói értékéből, sem a nagy mű progresszív politikai jelentőségéből nem vonnak le semmit az író hibáján kívül a műben kétségteljesen meglévő nyelvi hibák. Ezek fölfedése és tanulságai leszűrése azt célozza, hogy a *nyelvi hibák konkrét példáján vessük föl a nyelvjárás írói alkalmazásának néhány kérdését*, és haladó hagyományaink útmutatását — megváltoztatva a megváltoztalándókat — e téren is közvetítésük napjaink szocialista-realista irodalma számára, melynek ez ugyancsak időszzerű, vitatott és jórészt megoldatlan kérdése.

[Móricz Zsigmond: Rózsa Sándor, Athenaeum, I—II. Bp. 1949:379—382., Szánthó Dénes: Író a tájszólás kátyujában, Magyar Nemzet, 1941. augusztus 17., Baboss Ernő: Móricz Zsigmond és a szegedi nyelvjárás, Magyar Nemzet, 1941. augusztus 19.]

A második kötet tanulsága

Móricz leveleiből kitűnt, hogy a nyomda nem vette figyelembe minden esetben a szegedi munkatársak nyelvi korrektúráit, mert a könyvnap sürgette a munkálatok befejezését. Ez egyik oka, hogy az első kötet — különösen annak s az eleje — anynyi nyelvi hibával jelent meg. A második kötet már többé-kevésbé kielégítő, néhol pedig egészen hibátlan, ízes, szép szegedi szövegeket tartalmaz.

Az író — hogy legjobb szándéka ellenére sem s került teljes mértékben a nyelvi hibákkal megteremtette — elkésértették a szándékát nem méltányló, egyoldalú bírálatok. Erre írta válaszként lapjának szerkesztői üzenetei vezetőhelyén *Bálint Sándor* feleségének: „*Drága Sára, megint sokat gondolok magulra. Újból megindult a szegedi emberek dörömbölése. Ne verjenek agyon érte. Rózsa Sándor mégse beszélhet debreceni dialektusban, s vettem magamnak azt a lelkiismeretességet és farsadagot, hogy egy kicsit színesítem az őzessel a képet. De ne gondolja, hogy ambicionálom, hogy tökéletes legyem. En csak szint keresek. A lényegyet soha el nem érhetem: minden tájnyelvnek a hangszín csak egyik és pedig a legkisebb, bár legfeljebb jellemvonása. Maga a gondolkodás formája, a szavak kincésésztára, a szóhasználat és az agytekervények csak annak általunk rendelkezésére, aki benne születte.* Ha én Szegeden születtem volna ősi szegediektől és ott nőttem volna fel, akkor tudnám a nyelvet. De így csak a magyart, az emberit és a mindnyájunkkal közösen akarom.” Igaza van Móricznak, amikor nyelvjárások tökéletes írói visszaadását lehetetlennek tartja, s nyelvi szempontból is helyes, hogy a hangtani sajátosságokat a nyelvjárások csupán egyik, de nem döntő ismeretójének jelzi. Mégis úgy érezzük, ez csak kényszerű, utólagos lemondás részéről a lehető legteljesebb pontosságról. Ugyanennek kell tekinteni és az első kötetet ért támadásokra adott válaszként is értelmezni a második kötetbe beleszórt nézetét is az alföldi nyelvjárásról, melyet Móricz az itteni nyelvvel megbarátkozni nem tudó — s ennyiben magát az írói jelképező — debreceni szupplikánsról mond: „*Még azt is mondta, hogy szögény, pedig ő debre-*

cent diák és másként ejti a szavakat, ő azt mondja szegény, de itt annyira tele-duggatják a beszédet ő betűvel, hogy ő is udvariasságból kényszerítve érezte magát, hogy néha egy-egy ő hangot beleporozzon a szavakba, s vagy eltatálta, vagy nem, hova kell tenni."

[Kelet Népe, október 15. — Rózsa Sándor, II: 252, Bálint Sándor: i. m. 311—326.]

A nyelvjárás következtelen alkalmazása

A „Rózsa Sándor“ nyelvi hibáinak lényegét a nyelvjárás következtelen használatában kell látnunk. Ez a következtelenség háromféleképpen nyilvánul meg. Következetlen az író az irodalmi nyelv és a nyelvjárás használatában; következtelen úgy, hogy többféle nyelvjárású alakot használ a művem, s végül következtelen az — eivben kizárólagosan használni akart — szegedi nyelvjárású alakok használatában, amint e legutóbbit az egykorú bíráló is hibáztatta.

Az első a legkevésbé föllünő, s bizonyos fokig elkerülhetetlen. Az egész művet nem írhatja az író nyelvjárásban, mint valaha Dugonics tette. Rámulatunk már a nyelvjárás irodalmi szerepének megváltozására, a dialógusok terére szűkülésre. A következtelenség nem is ebben van, hanem a párbeszédeken kívüli használatban. Móricz más regényeiben, sőt riportjaiban is minden átmenet nélkül — de persze a téma hangulatához illően — használ nyelvjárásos mondatokat, kifejezéseket, egyes szavakat. Leggyakrabban használja a hangulat színezésére azt a módszert, amellyel nemcsak a szereplő népi alakok beszédjét, hanem — utólérhetően realitással utánozt — beszédformájú gondolkodását is népnyelven jeleníti meg. Ez a Rózsa Sándornál is így van, de más regényeiben is élt ezzel az eljárással. Bálint Sándor szerint ők javasolták ezt az írónak: „Így merült föl az a gondolat is, hogy a szegedi szereplők gondolkodásmódját, lelkivilágát jellemző monológszerű részeket is át kellene írni a szegedi tájszólásba. Zsiga bácsi ebbe örömmel egyezett bele.“ Móricz leveléből hasonlóan erre lehet következtetni: „Az, hogy a gondolati szöveget is átlették népi hangnembe, ez nekem nagyon tetszik...“ Évtizedekkel ezelőtt megállapította azonban már Dénes Szilárd Móricz műveinek jellemző stílus-sajátságául: „Érdekes, hogy nemcsak a beszélgetések, hanem az elbeszélő részek is népnyelven íródtak. Sokszor úgy érezzük, mintha a jellemző szavakat is a jellemzett szájból hallanók. Máskor pedig úgy tetszik, mintha az író sehol sem volna jelen... Ha nem cselekszenek is, mintegy hangosan gondolkodnak.“

Ez a művészi szempontból jogosult és az esztétikai hatást elmélyítő módszer természetesen nem vihető teljes következtelenséggel keresztül, s így e tekintetben a következtelenség elkerülhetetlen, sőt szükségszerű. Ugyanígy, ha nem is helyes, de érthető s ném is túlságosan zavaró, ha az alkalmazott nyelvjáráson kívül nyelvjárású alakok másvidéki tájszavak kerülnek a szövegbe. Ez inkább csak akkor válik föltűnővé, ha ugyanannak a szónak megvan a mű szempontjából helyénvalóbb nyelvjárású változata is. A Rózsa Sándorban például Móricz a más műveiben is számtalanszor használ *eccer*, (egyszer) szerepel az itt helyénvalóbb, tehát helyesebb *eccő* helyett. Móricz természetesen a saját nyelvjárásait keveri bele a mű nyelvébe, s ezért találkozunk olyan alakokkal, melyek nyelvjárásúak ugyan, de a szegedi vagy alföldi nyelvjárás nem ismeri őket, mint *ugorgy* (ugorj), *mögnyzóm* (mögnyzóm), *van-é, hozott-é, lehet-é* (van-é, hozott-é, lehet-é), *híjta, szíjni* (híjta, színi), *szendje* (zsindőj), *magyaró* (mogyoró), *veder* (vödör), *nízöget* (nézőget), *tehennel* (tehénre vagy tehénnel), *keves* (kevés), *híves* (hűvös), *setét* (sütét), *vér* (ver), *zsajtár* (sajtár), *velek* (velük), *bennek* (bennük), *pecsinye* (pecsinye), *kerek* (kerék), *beretva* (borotva), *beszéltek* (beszéltek), *gyön* (gyүн), *míhely, méhej* (mühely), *masj* (most, mostan), *nyársot* (nyársat), *pisszant* (pisszent), *lú* (lő), *ösmeröm* (üsmeröm), *egyé* (ögyé), *ugyi* (ugye), stb. Ezek közül az alakok közül néhány (*eccer*, *setét*, *veder*, *szíjta*, *híjta* stb.) a regényben igen sokszor előfordult, s így erősen érvényesülő külön szint jelent a regény nyelvében.

Ugyanez a hiba mutatkozik meg a tájszavak használatában is, melyek közt nagyon sok a másvidéki, Szeged környékén ismeretlen, mint a *dikó*, *kacsmani* (lopott), *zsinycg* (nyöszörög), *csaslat*, *nyfni* (szűköl, t. i. a kutyá), *megesikkan*, *bucsalódik*, stb. Furcsa, amikor az író másvidéki szót, szólást áír vagy átírta ő-zóvé, mint az északkeleti nyelvjárásúterületen ismert *cseveg* (ugat), [a kutyá] szót, s lesz belőle *csevög*, csak hogy ez a szó ezzel a sajátos jelentéssel ismeretlen a szegedi nyelvjárásban. Még furcsább, hogy másvidéki népköltészeti elemeket is ő-zóvé átírtan használ az író, de ezek így nem rimelnek, noha eredeti nyelvjárásukban szépen illettek egymáshoz a rímek (*keressem~kedvesem*, de itt: *keressem~kedvesöm!*). Ilyenkor csak sajnálhat-

juk, hogy Móricz a rendelkezésére álló rövid idő alatt nem mélyedhetett el az alföldi népköltészet kincseiben, *Kálmány Lajos, Török Károly* és mások gyűjteményeiben, csak saját vidéke népköltését használhatta föl művében.

[Bálint Sándor: i. m. 310, 313., Dénes Szilárd: i. m. Magyar Nyelvőr, 40:257.]

Az ö-zés hibái

A legtöbb, és a szegedi nyelvjárás ismerője, beszélője számára legföltűnőbb hibát természetesen az ö-zés helytelen használata okozza. A hibák egyrésze abban van, hogy Móricz — mint mindenki, aki nem szegedkörnyéki nevelkedésű — olyan alakokat teremt, amelyek nincsenek, mert nyelvileg képtelenségek, sokuk nemcsak az alföldi nyelvjárás, de az egész magyar nyelv szempontjából is, mint amilyenek a *Rózsa Sándorban: sögíték* (segítők), *jelöt* (jelet), *énnökem* (énnéköm), *természöl* (természet), *köndtek* (kendők), *löhöt* (löhet), *töhöt* (töhet), *esä* (eset), *lögjobb* (legjobb), stb.

Ugyancsak nyelvi lehetetlenség származik abból, ha eltéveszti az író az ö helyét, főleseréi, vagy ha akár a mondat többi szava miatt, akár egyazon szó többi hangja miatt szükséges ö hiányzik, vagy rossz helyen van: *embör lett* (embör lött), *bejelön'ették* (bejelöntötték), *mög'iehető* (mögötöhető), *mög kell adni* (mög köll adni), *mindent elszödött tülle* (mindönt), *mög nem eszítök* (mög nem öszítök), *möheték* (möhötök), stb. Ebből a fajtából van talán a legtöbb hiba a *Rózsa Sándorban*, s éríthető, ha az egykori bírálókat épp ezt kifogásolták a legnagyobb szenvedélyességgel.

[Péter László: Az ö-zés kérdéséhez. Debrecen, 1952.]

A fonetikus írásmód kérdései

A *Rózsa Sándor* nyelvjárásai hibáinak egy jelentős része még annyira sem írható Móricz rovására, mint az előbbieket, mert ezek egyelőre még tisztázatlan és technikaiilag még megoldatlan probléma következményeként jöttek létre.

A magyar népnyelv egyik legfontosabb hangja ma még a rövid zárt é, amely az e-zó nyelvjárás és az irodalmi nyelv kivételével szinte minden nyelvjárásnak, így a szegedinek is, fontos, foném-értékű hangja. Jóllehet a nyelvfejlődés, a nyelvi egységesülés folyamata kiküszöbölése felé halad, ma még döntő fontosságú, sokszor funkcionális, de mindenesetre — a művészi munka szempontjából legalább ennyire fontos: — hangulateremtő, esztétikai hatást elmélyítő szerepe van a nyelvjárásokban. Amíg tehát ez a hang megvan, s amíg írónk olyan nyelvjárás írói alkalmazásához fognak, melyben megvan ez a hang, addig föltétlenül szükséges, hogy ennek a hangnak nyomdatechnikai jele is használatos legyen — szépirodalmi művekben is. Móricznak pályája során a *Rózsa Sándorig* nem volt ezzel dolga, de *Tömörkény* és *Móra* írásművészete már régen fölvetette e hang jelölésének szükségességét, bár természetesen a megvalósítás elmaradt. Móricz megérezte a problémát, többféleképpen próbálta is megoldani, de sikertelenül. Egyik megoldási kísérlete volt, hogy a rövid zárt é-t a hosszú é-vel jelölte, gondolva, hogy a hangszint jobban megközelíthető. Így jöttek utánuk létre regénye ilyesfajta alakjai *égy* (éggy), *né* (nè), *sé* (sè), *sénki* (sénki), *éngöm* (éngöm), *bétyár* (betyár), *té sé láss*, *sé hallj*, *égy szót sé beszélj* (té sé láss, sé hajj, ély szót sé beszéj), *mégécó* (mégécó), *té* (tè), *szénátor* (szénátor), *sémmit* (sémmit), *dérék* (dérék) s. i. t. Természetesen a hosszú é nem adhatja vissza megfelelően a rövid zárt é sajátos hangszínét: csak ki kell ejteni ezeket a szavakat, s észreveszi az ember, mennyire nem ugyanaz, mint amit az író akar, s mennyire szükséges az ilyen esetekben a népnyelvkutatásban bevált egyszerű, de pontos jel (é), e hang visszaadásához.

A másik megoldás a kényelmesebb, s így bánt Tömörkény és Móra is az é hanggal: nyílt e-vel helyettesítették. Ha azonban ilyen szövegrészeket fölolvassunk, tüstént érezzük, hogy nem kielégítő ez sem. Az ilyen mondatok: *mög ne hajjanak éhön*, vagy *még se köllött vóna* éreztetik leginkább, hogy szükséges a rövid zárt é jelölése: a nyílt e sehogym sem illik a „hangulati mezőbe“, a nyelvjárásilag jól visszaadott többi szó közé, sőt lerontja azok hitelét is.

A rövid zárt é jelöléséhez hasonló technikai kérdést jelent az l kiesésével kapcsolatos megelőző megánhangzó hosszúságának jelölése. Móricz — előmunkálatok és egyértelmű gyakorlat hiányában — itt is többféleképpen kísérli meg a jelölést, de sajnos, egyik sem kielégítő. Néha, különösen a mű elején, a h-ányt a régebben szokásos vesszőcskével jelzi: *embörökke'*, *nevüve'*, *epattan*, *eröve'*, *e'vütte*, *e'ne mönj* (é né

mönny) stb. A regény folyamán később ezt a megoldást teljesen abbahagyta. Ezzel párhuzamosan alkalmazza a magánhangzó megkettőzését: *eamöntem, eebánt, eetisztúrt, könnyerömmee*, stb. Van rá eset, hogy a hosszú *é*-vel véli jól visszaadottnak ezt a megnyúlt hangot: *évösi*. Másutt ellenkezőleg, egyszerű rövid *e*-vel: *egyívők, ökeminek, egyívünk*. E négyféle megoldás után a regény második felében az irodalmi módot használja, vagyis nem hagyja el az *l*-t, hanem köznyelvi módon kiírja.

Természetesen mind az ötféle megoldás képtelen visszaadni a hang sajátos ízét, amely — Móríc is érzi, azért próbálgatja — a realizmus kívánalma, nélküi özhetetlen a szegedi népyelv írói fölhasználásánál. Ezt egy másik nyomdatechnikai megoldás, a szóbanforgó magánhangzó fölötti vízszintes vonal (\bar{e}, \bar{s}) oldhatná csak meg.

Néhány hibánál az a gyamunk, hogy eredetileg sajtóhibaként került a szövegbe. s ezt Móríc halála után a kiadó hozzáemérlésből és helytelenül értelmezett szöveg-hűségből hagyta benne. Móríc maga meg nem tűrte volna. Ilyen például: *haggyanak ő békin* (helyesen: haggyanak békin), amelyben a közbekerült *ő* betű értelmetlen, éppúgy, mint ez az írásmód: *eetisztúrti errüüü a tájrúu*, e helyett: *étisztúrti errü a tájrú*.

A fonetikus helyesírás kérdését is fölveri a nyelvjárások írói alkalmazása. Többen észrevették már, hogy vannak szavak, melyek kiejtés tekintetében semmiben sem különböznek az irodalmi-nyelvi változatuktól, mégis, pusztán azáltal, hogy az író fonetikusán írja le ezeket, népyelvikéi hatnak. Móríc különösen alkalmazza ezt a módszert műveiben, a Rózsa Sándorban is: *vót, vóak, álgya, tarvyák, Mháj, foktunk, kössék*, stb. Ha az író *nagyságát* ír, az irodalmi alaknak számít, ha *naccságát*, népyelvinek, pedig a kiejtésbeli különbség szinte semmi. Móríc néhol túlzásba is viszi a kiejtés szerinti írásmódot: olyanokat is fonetikusán ír például, mint *eccóval* (egy szóval), *hasszójon* (hadd szóljon). Ha ezt következetesen tenné, az már nyilván az értelem rovására menne.

[Lőrincze Lajos: A magyar helyesírás ktagadottja, Magyarosan, 1949:18—23., Péter László: Apró megtigyeések Magyar Nyelvőr, 1952:236.]

A Rózsa Sándor új kiadása elé

A *Rózsa Sándor* eddigi kiadásai, így a legutóbbi, 1949-es is, a nagy író hibáján kívül sok nyelvjárási hibát tartalmaznak, melyeket Móríc, ha élne, nem tűrné meg művében, hanem — amint levelében szó szerint ki is fejezte — átdolgozta volna regényét és kigyomláta volna belőle ezeket a hibákat. A következetlen nyelvi alakok, hibás *ö*-zésű szavak, egyazon nyelvi jelenségnek közvetlenül többféle jelölése, a kötetben meglévő sok sajtóhiba arra intik a regény legközelebbi kiadását sajtó alá rendezőket, a Móríc-filológia szakértőit, hogy helytelenül értelmezett „szöveg-hűségből” ne ragaszkodjanak ezekhez a hibákhoz, melyeket az író is kijavítana, ha élne. Az új kiadás előkészítőinek fóladata, hogy megtisztítsák a regényt ezektől a zavaró következetlenségektől, s nyelvileg egységes, az eddiginél is élvezhetőbb nyelvű művet adjanak dolgozóink kezébe. E sorok írója részletes tanulmányban pontos, lapszám szerinti hivatkozásokkal összeállította a főbb nagy vonalakban ismertetett hibákat; ezt szívesen bocsátja a kiadó rendelkezésére.

A nyelvjárás a mai irodalomban

A másik tanulság a *Rózsa Sándor* nyelvének vizsgálatából a jelem számára vonható le. A közelmúltban Veres Péter indított el vitát a nyelvjárások fölhasználásának kérdéséről. Komlós Aladár hozzászólása, azzal, hogy a kérdést a tájszavak használatára szűkítette, vakvágányra vitte a vitát, mely akkor — az írók érdektelensége következtében — abba is maradt. Nyelvészek vették föl ezán — egy évre rá — az elejtett fonalat, ők vitatták tovább a kérdést, most már több sikerrel, nagyobb érdeklődést kelte. Végül újból megmozdultak az írók, s nagyjából ma már lerögzíthető a kialakult helyes álláspont. Egy ideológiailag és tudományosan megalapozott vélemény De-me Lászlóé, mely elavultnak, a múltat szolgálónak nyilvánította a nyelvjárások írói alkalmazását, racionalista, művészetellenes túlzásnak bizonyult. Deme a narodnyikizmus, a görögáboros népieskedés elleni küzdelemben — a politikai szólás szerint — átesett a ló másik oldalára, s azt hitte, jól harcol ez ellen, ha *polgári-szociológikus, urbánus módon lebecsüli a népyelvet*, kirekeszti az irodalom nyelvi ábrázoló eszközei közül. Szótlan nyelvtudományi művei valóban a nemzeti nyelv alá rendelték a nyelvjárásokat, de ez nem jelenti, hogy ezek — míg az életben vannak — ne lehetnének az irodalomban is fontos művészi kifejező erők. Gorkój valóban intette a szovjet írókat, hogy ne használjanak érthetetlen, kivált durván naturalista provincializmusokat, de ez nem jelent többet, mint a trágárság, a görögáboroskodás, a tolvajnyelv és a táj-

szavak halmozásának elítélését. *Taraszenkov* helyesen mutat rá a *Pravdában* a dialektusok irodalmi használatának veszélyeire, de helytelen lenne, ha észre nem vennék az orosz nyelv nyelvjárásainak és a magyar nyelv nyelvjárásainak fontos különbözőségét. A hatalmas orosz nyelvterület nyelvjárásainak különbözőségéhez képest a mi nyelvjárásaink szinte nem is nyelvjárások; a magyar nyelvterület bármely nyelvjárása minden nehézség nélkül megérti a többi. Nem így más nyelvek: közismert példa, melyet az egyes német és francia nyelvjárásokkal kapcsolatban szoktunk emlegetni: egy *touraine-i* nemcsak nem érti meg a *vallont*, de még azt sem veszi észre, hogy az ugyanannak a nyelvnek nyelvjárásán beszél, mint ő.

A magyar nyelvjárások mai állapotukban már olyan fejlődési fokon vannak, amelyen nem jelentenek retrográd erőket a nyelv legfontosabb funkciója, a „társadalmi érintkezés”, a megértés szempontjából. A ma meglévő főbb hangtani és esetleges alaktani sajátságok nem veszélyeztetik már a beszélt nyelvben sem az egységes nemzeti nyelvet, sem a területi elzárkózást, s nem az elszigetelődési szolgálatjuk már a mindennapi életben sem. Még kevésbé kell tehát attól tartani, hogy a nyelvjárások írói felhasználása bármily csekély mértékben is veszélyezteti irodalmi nyelvünk egységét, a *Veres Péter* által aposztrofált „egy magyar nyelvet”. Ez az egységes irodalmi nyelv nem jelenthet sematizált, egyformásított nyelvet, hanem a megértés határában belül a változatok, színek és szavak gazdagságát kell fölőlelnie.

Ezt a gazdagságot biztosítja az író, költő egyéni nyelve, stílusa, szóalkotása, de amennyire csak lehet a népnyelv is. A népnyelv, amely részben még ma is paraszti nyelvjárás, részben a munkásosztály új — a jassznyelvvél semmükép nem azonosítható — nyelve is. A gyakorlatban ugyanis ez történik: az író egyéni nyelve igazában nem is egyéni, hanem csak ez a nyelv képviseli az irodalomban egy-egy közösség — táj, város — társadalmi érvényű nyelvhasználatát.

Jellemző, hogy *Deme László* racionalizmusával szemben egységesen a másik álláspontra helyezkedtek íróink, s ezzel ismét *Arany János* tréfás versikéje igazolódott be: azt, hogy a nyelv szépségét, helyességét mi teszi „nyelvész urak jobban tudják, a költő jobban érzi”. *Veres Péter*, *Szabó Pál* műveikben adják meg a feleletet, a többiek műveiken fölül a kérdéshez való hozzászólásukban is. *Sásdi Sándor* azt írja: „Ha általánosan elfogadott elv következményeként a népnyelv használatát kiküszöbölnék irodalmunkból, lehetetlené válna számomra, hogy parasztokról írjak.” *Azulán*: „Népnyelv nélkül képtelen volnék realista regényt írni, hiszen az nemcsak a jellemzés eszköze, de a hamisítatlanhoz, a valósághoz való ragaszkodás is.” *Hunya István* azt véli: „Igen, használjuk fel a népnyelvet az irodalomban, de csak ott, ahol alkalmas, és úgy, ahogy a nép beszéli.” *Kamjén István* hasonlóan: „A népnyelv használatát az irodalomban döntő fontosságúnak találom”.

Természetes, hogy mindegyikük óv a túzásoktól, így főként a tájszavak mértékletlen használatától. A tájszavak használata persze csak egyik része a kérdésnek, s mint ilyen legkönnyebben megoldható. Nehézségeit e tekintetben legfeljebb a tájszavak megértése okoz, de ebben a vonatkozásban mind a szovjet irodalom példája, mind a magyar írói hagyományok hasznos útmutatást nyújtanak íróinknak. *Solochov*, a *Csendes Don* című hatalmas művében bőven és bátran él kozák tájszavakkal, s a megértés megkönnyítésére a műhöz kis tájszótárt csatol. A mi népi íróinktól, így *Tamási Árontól*, ezt nálunk régebben is kérték az olvasók, s ez az eljárás a gyakorlati szükségesség mellett legjobb magyar hagyományainkban gyökerezik: *Csokonai* és *Arany* sem röstelték, hogy nyelvi magyarázatot fűzzenek műveik egy-egy szavához.

Annyiban igaza van *Deme Lászlónak*, hogy az íróknak nem szabad az elmúlóra törekednie; nem szabad archaikus nyelvjárást adnia például egy mai tárgyú regény paraszti alakjainak szájába. Ez a figyelmeztetés helyes, de még kell mondani: ilyen veszély íróinknál nem is fenyeget. Sokkal nagyobb kár lenne, ha íróink a *Deme által* — tudományos hitellel — megrajzolt jövő távlatától elbűvölve annyira előrerugtatnának a fejlődés nyelvi ábrázolásában, hogy már most lemondanának a nyelvjárások írói alkalmazásáról, és már most irodalmi nyelven beszélletnék alakjait. *Deme László* ezt szeretné, s az, hogy akad néhány író (*Nagy Lajos*, *Gergely Sándor* stb.), aki most térvén paraszti témára, nem hozott magával környezetéből nyelvjárást, irodalmi nyelvet ad alakjai szájába is, esetleg arra készletű újabb prózaíróinkat, hogy ők is erre az útra térjenek. Kár volna, irodalmi nyelvünk elszegényedését, az ábrázolás hitelenek, az írás szépségének, az esztétikai élménynek csökkenését idéznék elő. Minden okossága mellett ennek a „nihilista” racionalizmusnak veszélye teszi károsá *Deme László* álláspontját.

Mégegyszer a tájnyelvekről, Csillag, 1950. május, 30. sz. 62–63. l., Prohászka János: A népnyelv az irodalomban, Magyar Nyelvőr, 1951:25–33., Deme László: A nyelvjárási alakok irodalmi használatainak határai, Magyar Nyelvőr, 1951:33–42., Sásdi Sándor: A népnyelvnek az irodalomban való használatáról, Magyar Nyelvőr, 1951:478–479., Hunya István: Felhasználjuk-e a népnyelvet az irodalomban? Magyar Nyelvőr, 1951:117–118., Kármén István: A népnyelv az irodalomban, Magyar Nyelvőr, 1951:118., Rubinyi Mózes: Népiesség az irodalomban, Magyar Nyelvőr, 1951:116., Domokos Sámuel: A tájszavak használata a román irodalmi nyelvben, Magyar Nyelvőr, 1951:264–268., Herczeg Gyula: Irodalmi nyelv és nyelvjárás Olaszországban, Magyar Nyelvőr, 1952:182–198., Taraszenkov: Az irodalom és a nyelv, A Nyelvtudományi Intézet közleményei, 1950. november, 54–61. Pravda, 1950. szeptember 8.]

A nyelvi realizmus

A társadalmi életben napjainkban folyó hatalmas átalakulásnak nyoma van a nyelv életében is. A nyelvben is folyik a „régis és az új” harca: élnek még a parasztságnál a hagyományos, sokszori ősi kifejezések, a munkásságnál is a feudálkapitalizmus proletárnyelvének jasszos csökevényei, de ugyanekkor egyre fokozódó mértékben érvényesülnek mindkét dolgozó osztálynál az új, a magasabb élet- és művelődési színvonalnak megfelelő nyelvi formák. Az író, akinek főladata az életben lejátszó, ellentétekben mozgó fejlődés reális művészi ábrázolása, a valóság erejének engedve köteles megfelelő módon visszatükrözni a nyelvi valóságot is. Nem a polgári objektivizmus irodalmi módszerével, hozzáragadva a valósághoz, naturalisztikusan, hanem *tipusait, és tendenciáit* bemutatva valóságot, tehát egy *kissé* előtte is járva.

A jassznyelv írói alkalmazásának is van még bizonyos funkciója: olyan elmaradt munkások ábrázolásánál, akik nem értették meg a főlzabadosulás döntő jelentőségét, életük értelmének megváltozását, egyszóval azoknál, akik a régi proletáréletet akarják még ma is továbbélni. Ez az öntudalbeli magatartás — az élet tanúsítja — föltétlenül meghatározza ennek a munkástípusnak nyelvét is. Ha tehát ilyen embert akar ábrázolni az író, jogos, sőt szükséges a jassznyelv irodalmi alkalmazása. Helytelen azonban a másik oldal elhanyagolása: nem venni észre, hogy éppen a legöntudatosabb, legfejlettebb munkások szabadulnak meg leghamarabb a proletárműlt e nyelvi csökevényeitől, s válnak nyelvükben is művelő dolgozókká. Az írónak kötelessége ezt a folyamatot nyelviileg is tükröztetnie.

Ugyanezt a kérdést veti föl a paraszti tárgyú irodalom is, csak némiképp másként. A régi és új harca a dolgozó parasztság nyelvében is folyik, s ennek a róluk szóló műben is meg kell mutatkoznia. A szocializmus építésében résztvevő termelőszövetkezeti parasztságunk nyelve, beszédmódja, szokásainak természetesen más már, mint a világ folyásáról alig tudó, elmaradott paraszté.

Az író tehát ma sem térhet ki — bármiről is ír — az ábrázolt társadalomnak megfelelő nyelvi valóság tendenciáiban tipizált bemutatása alól. *A társadalmilag tipikus alakokat össze kell kapcsolnia társadalmilag tipikus nyelvhasználattal: ez a főladata nyelvi tekintetben a ma írójának.*

Ez az egybekapcsolt ábrázolásmód társadalmunk fejlődése következményeként azt is jelenti, hogy nem szabad egyszersmindenkorra adott nyelvi szabólónból dolgoznia az írónak, hanem napról-napra — szinte a nyelvjáráskutató módjára — el kell lesnie az élet kitermelte új szavakat, szólásokat, fordulatokat, figyelnie kell a használatból kilent, elavult szavakat.

Az az író, aki azt hiszi, hogy évtizedekkel ezelőtt megismert népnyelvi anyagát még ma is változatlanul beelővözheti egy mai tárgyú írásművébe, vagy az az író, aki ma is tisztán jassznyelven akarná beszélni gyárimunkásait, természetesen éppúgy távol van a valóság helyes nyelvi ábrázolásától, mint a másik — a túlzottan előreszáadó — aki nem csinál magának problémát a nyelvi kérdésből, narodnyikizmusnak tartja a nyelvjárás írói fölhasználását, s mesterkélten szalonnyelven beszéketi munkás- és parasztalakjait.

A Rózsa Sándor tanulsága

Haladó hagyományaink és mostani irodalmunk egyaránt arról tanúskodik, hogy volt és marad létjogosultsága a népnyelv, a nyelvjárás irodalmi művekben való fölhasználásának. Ha a műtről szól egy mű, változatlanul érvényes is marad a nyelvjárás ilyen funkciója, mert ez lassan a történelmi archizálás egy fajtájává válik. De nyelvjárásaink mai állapota mellett a jelen és jövő számára is főladatot jelent a nyelvjárás alkalmazása.

Mórocz Zsigmond *Rózsa Sándora* fontos tanulságot jelent e téren. Hibái arra tanítanak, hogy az író lehetőleg a saját nyelvjárását használja, mert különben tényleg kerül. Eredményei viszont azt mutatják, hogy gyümölcsöző és használható írói módszer a nyelvjárás írói alkalmazása, mert elevenebbé, hitelesebbé, izesebbé, élvezetesebbé, egyszóval szebbé teszi az irodalmi alkotást. Megoldatlan technikai problémái, mint a fonetikus írásmód és egyes hangok jelölési kérdései a jövőre nézve egységes gyakorlatot sürgetnek.

Különösen tanulságos a *Rózsa Sándor* nyelve a szegedi írók és költők számára. A szegedi irodalom művelőinek feladata megtalálni a próza és költészet terén az újat a szegedi nyelvjárás értékes elemeinek irodalmivá emelésére, hogy ezzel is külön szint képviselhesse a szocialista kultúránk nemzeti színképében. A tartalmában szocialista, formában nemzeti kultúra azt is jelenti, hogy a nemzeti forma változatos, többszínű legyen: anélkül, hogy beszűkülést, elzárkózást akarna, legyen megkülönböztető jegye hazánk más tájainak íróitól. Nagy Sándor a maga nyelvjárását, népe nyelvét megfelelően építette bele írói nyelvébe. Helyes lenne, ha *Lódi Ferenc* költői nyelve is magába szívná szülővárosa nyelvének főbb ízeit, s azt a törekvését, hogy ha szülőföldjéről ír, megteljeznél tudatos nyelvteremtő szándékkal is.

PÉTER LASZLÓ

Móra Ferenc a kultúrfölényről

I.

„Csonka Magyarország nem ország — egész Magyarország mennyország” — ez volt a jelszava a hírhedtté lett irredenta mozgalomnak, mely az első világháború kudarcát nyomon követő forradalom bukása után a második világháború romlásába döntötte nemzetünket. Az irredentizmus annak az úrnő hazafiságnak a virágzása, melyet Vajda János már csirájában leleplezett: oly honfiúi kötelezéseket ró az elnyomott osztályokra, melyeknek teljesítése biztosítja az uralkodóosztály számára kiváltságainak élvezetét. Amít ez a hazafiság, mert a többség kárára mozdítja elő a kisebbség javát. Eppen ezért nem szenvedheti a kritikát sem.

A forradalom az ébredező nemzeti önismeretnek volt a jele. A többség — a munkásság — ráeszmélt arra hogy a kisebbség — a földbirtok, az ipari és kereskedelmi tőke hatalmasságai — a világháború kirobbantásával saját érdekeinek a védelmére kényszerítette őt, s most a maga érdekeiért szálkva síkra megdöntötte a felbomlófélben lévő feudálkapitalizmust, és kikiáltotta a proletárdiktatúrát. Az ellenforradalom győzelmével ismét a föld és tőke tulajdonosai kerekedtek felül, s helyzetük megszilárdításáért az irredenta gondolat fegyverével harcoltak. Az irredenta gondolat szószólói a szebb jövő reményével hitegették a gazdasági válságban fulladozókat, s a szebb jövő feltételül az ország területi helyreállítását jelölték meg, azt hirdetve, hogy minden nyomorúságunknak, szétdaraboltságunk az oka. Ezzel próbálták elnémítani a munkásságot, a parasztságot, azt az élelmiséget, mely tisztán látta, hogy a baj főforrása az elavult, a birtok és a tőke uralmát szentesítő társadalmi rend, Munkát, lemondást, áldozatot követeltek mindenkítől a megpróbáltatás idején. Ezzel iparkodtak elejét venni a kiuzsorázás ellen való bármilyen tiltakozásnak. A széthúzás ellen mennydörögtek, mely ily aggasztó helyzetben a végső pusztulásba döntötte a magyarságot. Ezzel kísérelték meg már szülemelőben elfojtani az esetleges osztályharcos elégedetlenséget. Egyre lázítóbb hangon emlegették azt az igazságtalanságot, hogy a trianoni határok megvonásával követték el a külföldi hatalmasságok a magyarsággal szemben, s egyre habzóbb szájjal jósolgatták, hogy előbb-utóbb diadalra jut majd az igazság. Ezzel egyrészt elterelték a figyelmet azokról a sérelmekről, melyek a beföldi hatalmasságoktól napról-napra elszenvedett a nép; másrészt irányt adtak a növekvő elégedetlenség születte támadó kedvnek. Körülbelül ez volt a tartalma az irredenta mozgalom által népszerűsített hazafiságnak. S ha valaki nem hitte, hogy minden rossznak területvesztéseink a végső oka, túlon-túl soknak vélték a munkát, a lemondást, az áldozatot, s kétségbevonva, hogy a széthúzás megszüntetéséért az elnyomást is el kell tűnni, és mérsékelte nyugat igazságtalanságát meg a magyarság

igazságát — mert elvégre semmi okunk sem volt arra, hogy háborút kezdjünk, s szó, ami szó, a nemzetiségeinkkel szemben sem viselkedtünk mindig alyf. a s. a s. — arra menthetetlenül rásütötték a hazafiatlanság vádját. Destruktívnak bélyegezték s ez a „nemzeti és vallás-erkölcsi“ világnézet dühöngése idején annyit jelentett, hogy miní megbizhatatlant kiközösítették, gátolták tevékenységet, üldözték.

Belpolitikailag tehát a lefegyverzés eszközehez folyamodott az irredentizmus, külpolitikailag pedig kezdetben a nyugati közvéleményt iparkodott meggyőzni arról, hogy a trianoni szerződés tarthatatlan, majd a diplomácia révén keresett külföldön támogatást, s végülis a háborúhoz folyamodott. Akár rábeszél, akár pártfogoltatott, akár mozgósított, „cáfolhatatlan“ érvekkel bizonyította az elveti területekre formált igényünk jogos voltát: történelmi multunkkal, földrajzi elhelyezkedésünkkel, gazdasági érdekekkel, néprajzi viszonyainkkal, műveltségünk szívszonalával. Ilyenfélékép-pen. Ezer éve mi vagyunk a Kárpátok koszorúza föld birtokosai, s előttünk nem volt nép, mely itt államot alkotott volna! Az Alföldek s az azokat körülölelő felvidékek szét-téphetetlen természeti egységet alkotnak! A hegyek ipari anyagokban, a síkságok mezőgazdasági terményekben bővelkednek, s a hegyekből a síkságok felé siető folyók elősegítik a két egymásraultal tájegység kereskedelmi érintkezését; önmagában mind-egyik életképtelen! Az elrabolt területeken — statisztikailag kimutatható — nagyobb számban él a magyarság, mint a nemzetiségek! Alacsonyabb kultúrájú nemzetisége-ink közepette a magasabb kultúrájú magyarság felülmenül vezetőszerepre hivatott; a fejlettebb kultúra előrelott őrszemének szerepét tölti be itt, a fejletlenebb keleti kultúra által veszélyeztetett helyen!

Egyre pöffészkedőbb lett a kultúrfölényes öntudat, s a kor egyik legkultúraltabb írója, Móra Ferenc vállalkozott a letörésére.

II.

Móra Ferenc ugyancsak tamáskodott ebben a fennen hirdetett kultúrfölényben, s meggyőzte olvasóit, hogy erre hivatkozni üres handabandázás. Ez az egyik, de nem egyetlen oka annak, hogy destruktívnaak kiáltották ki az irredenta gondolatra esküvő konstruktívok: Hol derűsen, hol borúsan, sokszor évődik azon, hogy mily mordály-égető destruktív is ő, s a kenetes konstruktív irodalomtörténészek meg is rótták ennek gyakori hangzatosasáért. Észrevették ugyanis, hogy a játéknak fele se tréfa, mert írónk értékrendjében a „destruktív“ pozitív, a „konstruktív“ pedig negatív előjelű fogalom. A török béget tartja konstruktívnaak, aki igazhitű nargilét szív, s lekapatja tíz körmükről hóhérával a forradalmárokat, a magyar polgármestert viszont, aki hitelen portorikóit szív, s jóváhagyja a forradalmárok közgyűlési határozatait, destruktívnaak becézi. Nem hagyhatták szó nélkül e fonák ítéleteit, hiszen ez az ó világuk rend-jének a bírálata volt. Olyan világ az, hogy továbbépíteni csak a maradiság hívei kíván-ják, a haladás harcosai azonban lerombolná törekednek.

Destruktív módon foszlatja szét a kultúrfölény dédelgetett ábrándját. Vala-hányszor e gőgös kifejezésbe botlik a jolla, tinta helyett epét ereszt. A magyar kui-túrfölény illusztrálására a lápai kompot ajánlja — ezt a kezdetleges vízi járművet, melyet kötéllal húznak át közös erővel a révészek meg az utasok — azért a lápa, mert az algyói átkelés még romantikusabb, s „a meredek feljárón sokkal komolyabb esélye van a halálos szerencsétlenségnek“. „Kedves barátom, itt kultúrfölény van, de pénz nincs“ — mondja egy aranyművesnek, ki gyönyörű meroving-fibulát kínál fel megvételre a múzeumnak — amiből nyilvánvaló, hogy kultúrfölény sincs, mert ahhoz is pénzre van szükség. Ennek híjával csak mankón dőcög a kultúra, mert munkásait megbénítja a krajcároskodás. A városi kultúrintézmények alkalmazottai még-csak vasúti féljegyet sem kapnak, mert „negyven évvel ezelőtt kimondta az akkori magas kormány, hogy a könyvtár, a múzeum, az úgynevezett kultúra csak magyar-vállalata a városnak, az efféle pántlikamérések hivatalmokai máig is nem szorosan vett közigazgatási tisztviselők, akiknek nincs jussuk azokra az állami kedvezményekre, amikre a vármegyei útkaparók érdemeseknek találhatnak“. „Pár esztendővel ezelőtt azonban, mikor divalabajott a kultúrfölény, Rubinek Gyula mint kereskedelmi minisz-ter, kicsit megbolygatta az ősi tradíciót.“ Intézkedése arra vall, hogy a sokszor emle-getett kultúrfölény csupán jelszó, nem pedig valóság. „Kiterjesztette a vasúti kedvez-ményt — mindazokra a hajdúkra, akik addig nem voltak benne. Attól kezdve az én szolgálóm is kijártak Szatymazra bort kóstolni minden héten kutyástól, macskástól, és szívből sajnálják az igazgató urat, aki nem hajdú minőségben kaparja a kultúra út-ját.“

Lépten-nyomon ily metsző iróniával nyilatkozik a kultúrfölényről, mert azt ta-pasztalta, hogy a magyarság kétségbeesetten kultúrálatlan, Legfeljebb annyi a különb-

ség a tanulták meg a tanulatlanok között, hogy azok ügyesen palástolják, ezek pedig balgán felfedik kultúrátlanságukat. Ásatásai közben jutott erre a megállapításra. Mikor napszámosai oly halott csontvázára bukkantak, aki Szent László vékony ezüst-pénzén kívül semmiféle más kincsét nem vitt magával a túlvilágra, s az egyik öreg így adott hangot a közvéleménynek: „No, az is szögény királ' lehetett, ha ilyen kis hívány péze vót. Azért nincs hát ezökkal a halóttakkal se arany, se sómni, amibe értelom vóna“. Szerintük csak akkor lenne értelme az ásatásnak, ha minden nap legalább egy kalap aranyat találnának. „Gondolom, nagyobb urak is így tartják ezt, csak azok nem merik úgy kimondani, mint a paraszt, s ez is valami. A kultúrérzék szimulálása már nagyon jelentékeny haladás a kultúra felé.“ Gyakran még ez az alacsony válaszfal is leomlik, s ilyenkor azok is, ezek is lepezetlenül kimutatják kultúrátlanságukat. Az ásatásokat csakis mint kincskeresést, méltányolják, mint régiség-kutatást azonban semmibe sem veszik. Ha egyszer az ásatás kincskeresés, akik valamiféleképpen közreműködtek benne, részesedést is követelnek abból az aranyból, amire majd rábukkannak. Döncő, a napszámos körömszakadtáig ragaszkodik e jussához — de még rajta is túlesznek azok a tekintetesk, nagyságosak vagy még ennél is följobbvalók, akik megengedték, hogy a múzeum kedvére túrkálhasson a földjükben. Az a legelső kérdésük, hogy kité lesz az arany? Olyan kikötéseket tesznek, „hogy az ember ijedten tudakolja kifelé az utat, mielőtt fogalóba elkérmék tőle a fél fejét“. A mihaszna leleteket azonban ebek harmincadjára juttatják. „Akkora edényt találtam uram, hogy két karommal alig bírtam átérni — dicsekszik a királ' való nemzetnek egy ak-sakálja. Háromszor kellett ráugranom, míg össze bírtam törni.“ Ha koponyát vet fel az éke a földből, azt galambitátónak használják, mert az a hűt járja, hogy csak abban a tanyában maradandó a galamb, amelyikben koponyából itatják. „Tudok olyan tanyai iskolát, ahol az iskolászolgá vagdoska a kapufélfához a népvándorlási ényeket a tanító szemeláltára.“ Jazig sírókra bukkantak a kubikusok. Egyikük jelentést tett a csendőrtiszthelyettesnek, megkérve őt, hogy adja azt tovább. A csendőrtiszthelyettes helyszíni szemlét tartott, „megnézte a koponyát, megpiszkálta mellette a rozsdás vasládszát, és kihirdette a hivatalos határozatot: „Nem most lett agyonverve. Semmi közöm hozzá, nem az én hatáskörömbé tartozik.“ Szegeden hat méter mélységben csontvázat talált egy kubikos Hadrianus-éremmel, de csak akkor tudatja erről a múzeumot, mikor már ráépítették az ősi temetőre a bőrgyógyászati pavillont. „Fiam, hát miért nem előbb szót? — kérdezte tőle Móra, „Rösteltem kérem, az érem nélkül bejönni, azt meg elvették tőlem az urak, és csak most bírtam visszakapni.“ — „Megnevezte az urakat. Csupa diplomás ember, és mind megvakarta a Hadrianus császár képét a bicskaheggyel, hogy arany-e. De egyiknek se jutott eszébe, hogy be kellene telefonálni a múzeumnak.“ Bődi cigány szerint istentelenség kiforgatni az őseket a sírjukból. „azért, mert senki hűtünk ellen való, amit cselekszik a sz igazsgató úr. Megzsavarja a holtak csendes nyugodalmát.“ Arra a kérdésre viszont, hogy jobb-e, ha a disznók túrják ki a koponyákat, mit sem tudott felelni. A méltóságos úr ugradalmában mindenfelé fehérlettek szártáskor a csontok, de eszébe sem jutott, hogy „ezek miatt az izék miatt“ szót kellene érteni a Nemzeti Múzeummal. Vallásenkölcsi meggyőződésével mentette nemtoródómságét. „Tudja, én azt tartom, amit az Isten a föld alá szánt, legjobb azt otthagyni. Nem igaz?“ „Kérdésre felelni illik. Ezt feleltem: Méltóságos uram, akkor a krumplát meg a répát miért méltóztatik fölszedeni? Hiszen az Úrsten azt is a föld alá szánta. Nem igaz?“ „A méltóságos úr nem mondott véleményt.“ Még a látszólagos különbség is elmosódik a Kutyahitű Döncők, Bibók cigányok és a tekintetesk, nagyságosok meg méltóságosok között.

A kultúrátlanság szerzők szerint az emberi művelődés értékeinek felismerésére képtelen közöny állapota. Vakon mennek el ezek mellett az értékek mellett a tanulatlanok is, mert érdeklődésüket sohasem ébresztették föl órántuk. Pedig érzék, fogékonyság, sőt áldozatkészség lenne itt bőven. Igaz, hogy nem minden portán. A sokezerholdas birtokosok a egreménytelenebb eset, mert kiváltságos voltukkal még a hűbériség idejéből örökölt tudatában műveltségükben is úrnak érzik magukat. Ezt egy találó jelképpel adja értésünkre az író. Levelet írt a nagyúr-nak, arra kérve őt, hogy földjének egy kis darabján felásaphassa azt a honfoglaláskori temetőt, melyről annak egyik jobbágya beszélt neki. A nagyúr nem válaszolt. Még egyszer írt, bizonyos múzeumi törvényre hivatkozva. Most már megkapta, nem a nagyúr-tól, hanem annak egyik megbízottjától, az értesítést. „Rövidet, világotat, magyarosat. Nem engedhetik meg az ásatást — a mai nehéz gazdasági viszonyokra való hivatkozással.“ Belenyugszik — ezzel a megjegyzéssel: „Hát ezt is köszönöm. Tudniillik azt, hogy nem a pallósjogra hivatkoznak.“ Nem véletlen, hogy e magatartás a pallósjogot juttatja eszébe. Ez fejezi ki leginkább, hogy e kiskirályokat a hatalmi hőbort rövidlátó önelégültségre kárhoztatta. Lehangelő látványt nyújtanak a nagygazdák és kiscgazdák is,

Zsíros jómódjukban elompuļtan semmiféle művelődési vágy nem nyugtalanítja őket. Az agrárszakadt szegényparasztoi, aminek értelmét látják — ha értelme lenne, beakostolnának a műveltségbe is, de nincs, aki felnyissa a szemüket, s csak tétova tapogatnak a sötétben. Jelképessé nőt Szél ánygó férjének, Tilalbas Nagy Isivánnak az alakja. „Afféle barkácsoló ember kint a tanyán.“ Most is valamilyen öles nyárfakórót igazgatott bele a tanyája tetejébe. Villámhárítónak, mert a régi már erőshadt. Látta a városban, hogy az urak házain is egy nagy égbe mereszkedő rúd téríti ki útjából az istennyílát, fölérte ésszel, mily hasznos szerszám az, hát alkalmazta jómaga is. Hogy az urak vasból csinálják, s a hegyét is megaranyozzák, ez a legkevésbé sem zavarta őt, sőt „mérgesen höccentette el magát a tanyai Franklin“, mikor az író kétségbevonta az általa eszkábált alkalmatlanság célirányos voltát. „Szögény embornek fábul is jól van, hallja — nézett le kevélyen, aztán több szót nem is vesztegetett rá.“ Az iparosok szép ígére. A szőregi kéményseprő, Máder úr, meg a szőregi kertész, Sztojka Dúsán áhítattal lelkesedik olyan dolgok iránt, amelyre az ügynevezelt művelt emberek ügyet sem venek. Máder kivágatta a cseresznyefáját, Sztojka zöldjében szedte le a paradicsomát, hogy kivallathassa az igazgató úr a földet, mit tud a multról. A fejmunkások — jöhetnek tőlük ugyancsak elvárának, hogy felkarolják a műveltség ügyét, nagy többségükben mit sem törődnek vele, s nem tudhatni, mikor jegyezzék fel utóljára a hazai munkások oly felbuzdulást, amelyen. Kúnágotát kiemelte az ismeretlenség homályából. „Igenis, a kúnágotai magyarok a maguk szíve szántából két milliót adtak össze régészeti ásatásokra. Igaz, hogy a környéken sok a gazdag uraság, és a faluban is akad néhány nagygazda, kiscgazda. De hogy félreértés ne legyen a dologból, a pénzt nem ezek adták. A két milliót a kúnágotai laikusok szedték össze maguk közt: a jegyzők, segédjegyzők, tanítók, kántorok. Kivetették magukra a régészeti sarco — te fizetsz egy napszámot, te fizetsz kettőt — kiki tehetsége szerint.“

Érzék, fogékonyság, áldozatkészség lenne — igaz, hogy elég furán elosztva. Azokban, akik helyzetüknél fogva az élre kerültek, szinte semmi. Mintha csak a kisemberek tömegének a kiváltsága lennének ezek az erények. Mégis szerte a hazában, tanulók és tanulatlanok körében, a legsivárabb kultúralatlanság tapasztalható, mert érdeklődést senki sem ébresztett a kultúra iránt, annak meg ezeregy akadályja van, hogy maguktól jöjjenek rá az izére.

III.

Mégiscsak furcsa, hogy senki se keltette fel kíváncsiságukat. Akkor mire való a korszerű népművelés és a korszerű közoktatás? Hát — vannak, mert a törvény megparancsolta, hogy legyenek. Úgy, ahogy a borbélynál is van dezinficiálás — mert elő van írva. „Láttam én egy falusi borbélyműhely falára akasztva egy mázas cserépfazekait, amelyre kovással papírt ragasztott a mester, és arra odarúnázta, hogy DEFINICIÓNYALÓ. — Aztán mi van ebben, mester? — Nincs abban az égvilágon semmi se, ne tessék tőle félni. — Hát akkor mi az ördögnek ez? — Rendeli a törvény kérem, majd mit mondok annak, aki kitalálta.“ Valahogy így vagyunk a népműveléssel és a közoktatással is. A címke rajtuk: kultúrfőlny. De belül mi van? Vagy — nincs azokban az égvilágon semmi se? Vami — van.

Ami a népművelést illeti: Klebelsberg kultuszminiszter lehatározta a ezerötszáz népkönyvtár felállítását. A szándék dicséretes — fűzi hozzá íronk, de talán várni kellene addig, amíg a nép és a könyvtár csakugyan összetalálkoznak, mert különben a most létesülő népkönyvtáraink sem fognak többet élni, mint a már rég elfeledettek. S a volt népkönyvtárak siralmas állapotának rajzával vejtü elénk a leendő népkönyvtárak szomorú sorsát. Háború után, egy márciusi napon beállított két barátjával a tanyai iskolába. A tanító a kapálástól került elő, s ugyancsak magrókönyödött, mikor vendégei a szekrényestől áltami letétként reá bízott népkönyvtár után tudakozódtak. Falféherre vált az arca. „Hogy még ez is eszébe juthat valakinek!“ Egy szép faragott szekrényre bökött, a magyarállami címere díszlett rajta. Szabad bele nézni? — kérdezték a városi urak. Szabadni szabad, de nem lehet — volt a felelet. „Elvitték a kulcsát a vörösök.“ Móra észreveszi, hogy nyitva is van a szekrény, s kirántja az ajtaját. „Érdekes, hát be se volt zárva — csodálkozott el a könyvtárőr.“ Csak a felső polcon volt valami lim-lom. A könyveket elvitték a vörösök — mondta a tanító úr. A lim-lomban motozva mégis találtaik egy-kettőt. „A deduktív és induktív logika rendszere, mint a megismerés elveinek és a tudományos kutatás módszerének előadása. Irita Mill John Stuart. A M. Tud. Akadémia megbízásából fordította Szász Béla.“ „Hüppe Szaniszló: A lengyel alkotmány története.“ A látogatók nem értették, hogy kerültek ezek a könyvek a löszöggató-dülői népkönyvtárba. Nem vé-

letlenül — arról meggyőződhetek. Bennük volt a múzeumok és könyvtárak felügyelő-ségének a pecsétje, tehát állami letétként küldettek, hogy rákapassák az olvasásra a lószaggaló-dülői nemzetet. A szándék — kenyereit süni az éhes néplelékeknek — jó volt akkor is, s jó most is, — mondja az író. — De félt, hogy megint lyukas lesz a dagasztóteknő, fejelen a sütlőlapát és fűtellen a kemence; azaz népművelésünk nem jöhet be rendeltetését, mert szervei, több oknál fogva is képtelenek a népet a műveltség részesevé tenni.

Hiba van a közoktatás körül is.

Az elemi iskolában alig ragad valami a nebulókra, mert sem a tananyag, sem a tankönyv, sem a módszer nem megfelelő. A nénike ilyen vizsgapéldát adott fel a gyerekeknek: öt póknak hány lába van? Másodikos a kislány, fogama sincs róla, édesapjának ront a kérdéssel: ugyan hány lába lehet egy póknak? Az apa tekintélynek megóvása végett azt javasolja, hogy olvassák meg. Tűvették az egész lakást, de csak nem akadtak pókra. Mi? tehetett, nyakába vette a várost, hogy utánajárjon a dolognak. Felkereste a borbélyát, a trafikosát, két egyelemi tanárt, egy akadémiai levelezőlapot, a kerületi rendőrfőkapitányt, de egyik sem tudta megmondani, hogy hány lába van a póknak. Hogyan tudhatná hát a kislány? — Egy ünneplőbe öltözött tanyasi fiúcska nekiszilajodva olvasta a Mátyás királyválasztásáról szóló történetet. „Ekkor a haza Hunyadi Mátyás választotta királlyá *fennkölt lelkeséssel*.“ „Megállj! — szakította félbe a tanító úr a háromarasztos hún utódot — nézd meg csak jobban azt a szót!“ A gyerek így igazította helyre magát: *felkönt lelkeséssel*. Mestere rosszszallására „úgy elővette két bogárszemét, hogy majd kiülledt, még a nyelvecskéjét is kilefentette nagy igyekezetében, s most már csakugyan ráhibázott az igazságra.“ „*Felkönt leleskedéssel* — vágta ki fennkölt lelkeséssel.“ „Nem ez a kis börembukk a hibás — csillapította írónk a tanító urat — hanem azzal kellene megetetni valami pedagógiai banketten az olvasókönyvet, aki belevette ezt az olvasmányt. De azt is erre a kosztra fognám, aki a könyvet próbálta. Hát honnan tudhatná az a nyolcesztendőös pulykapásztor, mi az a fennkölt, és micsoda teremtettt állat az a lelkesedés?“ — Gáspár tanító úr észrevette, hogy sehogysem tanulnak meg számolni a gyerekei, s arra is rájött, hogy miért nem. Vizuális a memóriájuk, s ezt eddig senki sem vélte figyelembe. Kieszelt és szerkesztett fából egy különös számsort egytől kilencig. A számok szétszedhetők és összerakhatók voltak; ahány egységet foglaltak magukban, annyi darabból álltak. Találmányának csodájára járniak: az elsöben csak húszig szabad számolni, de az ő elsői nyolcvanig játszva elvégeztek minden műveletet. Megkérdezte tőle Móra, hogy miért rejti véka alá találmányát? Talán ismerlethetné valamelyik tanügyi szaklapban! „Onnan én már megjöttem, kérem szépen — vág közbe kesernyés mosollyal. Azzal küldték vissza a tanulmányomat most egy éve, hogy hibbant eszü emberrel nincs idejük vesződni.“ A felsőbb hatóságoknak ugyan teiszelt a találmány, de drága mulatságnak tartották — az infláció kezdetén huszonötezer koronába került volna az előállítás — s így nem lett belőle predikációs halott se. Én nem akarok számolni — fűzi ehhez írónk — azokat kérem, akiknek ez a kenyereük. „A közigazdászokat, a politikusokat, a fajvédelem kapacitásait, a magyar kultúrfőlény öreit: az Isten áldja meg őket számoljanak! Számítsák ki, hogy olyan rettenetesen sok pénz lenne-e az a pár millió, amibe a Gáspár tanító úr találmányának a fölkarolása kerülne, azért, hogy a kis Buborék Szilveszterek nehéz feje az egész életre könnyen fogja a számokat!“

A középiskola szintén szervi bajban szenved, s ezért jelentéktelen a diákokra gyakorolt hatása. Öreg hiba, hogy a tananyag nincs célszerűen kiválogatva. Négy pöttyös kis legény, kezében összeríjazott könyvesmót lóálva hajszolt egy ötödiket, rettenetes indián csatakiáltást hallatva: möpőföbővő, möpőföbővő. Egy bácsi korszerű pedagógiai tapintattal azt ajánlotta nekik, hogy ha csatát játszanak, az ősi magyar huj-huj kiáltással vessék magukat az ellenségre. Szavát nem fogadták meg. Alighanem autót játszanak, s azért nem hallgattak rám — gondolta magában, s közéjük szórta a zsebében felejtődött mozi-cukorkát. „Arra megálltak, mint csirkék a kukoricára, s engedték kivallatni magukat. — Mi az a möpőföbővő? — Hát az ajakhangok, bácsi. — Ajakhangok? — Igen, M. p. f. b. v. — Hát ezek ajakhangok? — Igen, mert az alsó és felső ajak együttműködésével képezte nek. Vannak ezenkívül foghangok, nyhangok, torokhangok és gégehangok... — Derék gyerek vagy, Kanizsai János, ... de azért szebb játékot is játszhatnátok ennél. — De bácsi, ez nem játék, magyarázza a gyerek. Tanítjuk a Sanyit, mert ő nem tudja az ajakhangokat, és a tanár úr szármáfűlet csinált neki krétával.“ Azzal továbbrohantak, s a könyvek sarkával folytatták egymás hátán a gyakorlati tanítást. Irónkat — mert ő volt a szóbanforgó bácsi — ugyancsak meggondolkoztatta ez a beszélgetés. „Én pedig nem haragszom a tanár úrra, és nem keresek krétát, hanem a kultuszminiszter urat kérdézem, hogy félt

tudná-e sorolni hirtelenében az ajakhangokat és inyhangokat? Mert én nem tudnám, és azt hiszem, a nyájas olvasók, akik többé-kevésbé tudnak már egyetmást az életből, ezt szintén nem tudják. Hát miért kelljen akkor tudni Jankónak, Sanyinak és Pali-nak? — Az is főbenjáró bűn, hogy a tankönyvek nemcsak élvezhetetlenek, hanem érthetetlenek is. Az egyik számtankönyvet egy nagy matematikus írta, „röviden, világosan, magyarosan“, ahogy az előszóban mondja. Szerkesztménye rövidségére, világosságára és magyarságára elég egy elrejtendő példa is. Az időszámítási törvényt a következőképpen fogalmazza meg: „az esemény kezdetének keltét úgy számítjuk ki, hogy az esemény keletéből mult időt csinálunk, s abból levonjuk az esemény dőtartamát, amikor az esemény kezdete keltének mult idejét kapjuk meg, amiből keltet csinálunk.“ „Vannak, akik úgy vélekednek, hogy aki ily röviden, világosan és magyarosan tud írni a gyerekek számára, abból fegyházigazgatót kellene csinálni.“ „Én még a rablógyilkosokat se szolgáltatnám ki neki — mondja Móra — hanem őt magát közéjük zárnám.“ Még azt is hozzácsukná, aki a könyvet approbálásra ajánlotta. — A célravezető módszert arnyai kísérletezés után sem sikerült megtalálni.

A főiskola csodjére mi sem jellemzőbb, mint írónk saját tapasztalata, kit egyetemi hallgató korában minden érdekelt, tehát nagyszerű materia volt. Hallgatói történelmet, nyelveket, természettörténetet, műtörténetet, csillagászatot. Tanárai felfigyeltek érdeklődésére, tehetségére, s eleinte mindnyájan segédjüknek szerették volna, de csakhamar valamennyien beleuntak okvetetlenkedő kérdései miatt. Kérdései pedig csöcsül támadtak, mert mindenütt talál valamely hajszálát a tudomány levesében. „A nyelvészetben a hangtani szórszálhasogatásokba utáltam bele. A természetrajztól a hónapposztetek szöktetést meg. A biológia azt tanítja, hogy a virágok azért festik magukat pirosra, kékre, sárgára, mert úgy látják meg őket a rovarok, akik a házasságot közvetítik a hímvirágok meg a nővirágok közt. Ez rendben van. A gyümölcsök színe is csalogatásra való. A fekele bodzaszemet messziről meglátja a veréb, lecsúpi, elröpül vele, a húsosát megessi, a magját kiköpi, elszórja, így terjeszkedik a bodza e világi életben. Ezt is elhiszem. De mi haszna van abból a hónapos reteknek, hogy szép pirosba öltözködik a föld alatt? Csak nem azért, hogy a cserebogár kukaca könnyebben lássa meg rágni?“ Bármernyire neveltető is a kérdés, jogosult, mert az általános törvény — a színeződés mint célszerű alkalmazkodás — nem érvényes egyaránt az egyedi jelenségekre. A tanyag tehát, melyet a hallgatóknak el kell sajátítaniok, legjobb esetben is kétes értékű. — A módszer pedig felháborító. Ezen a fokon az előadókna tanítványaik problémalálását kellene fejlesztenők, de e feladatukat nemcsak hogy elhanyagolják, hanem visszaborzadnak aától, akinek problémái vannak, s ezekkel nyugtalanítani merészelik őket. — A tankönyvek — már amennyiben vannak — akárcsak a középiskoláinak, szintén röviden, világosan és magyarosan vannak írva. Nem sokban különböznek a XIX. sz. dereka tájt használtaktól. Kerkápolyi Károly Tiszta éstanában tisztelik ősiüket, ki Hegel nyomán haladva ily tömörséggel fogalmazta meg egyik metafizikai tételét: „a belső, minek belseje van, szüntoly külső, amilyen belső azon külső, melynek külseje van.“

A magyar kultúrfőlény hirdetői büszkén hivatkoznak népművelésünk és közoktatásunk fejlettségére. Képzeltető, mily ellenszenvvel fogadták Móra kellemetlenkedő megállapításait, melyek arról győzték meg az olvasót, hogy a kultúra közvetítésére se az egyik, se a másik nem alkalmas, mert az illetékesek két balkézrel láttak munkához. Fonák határozta meg, mit kell továbbadni, nem számoltak azzal, kinek szánják, s fogalmuk sem volt arról, hogyan kell feltálatni, s így hiábavaló volt minden buzgózkodásuk: lyukas dagasztóteknővel, fejellen sütőlapáttal, fűtetlen kemencével — helytelenül válogatott tananyaggal, rosszul megírt tankönyvvel s rég elavult módszerrel semmire sem lehetett menni. Nagy ára van annak, ha szem elől tévesztik a mit, kinek és hogyan szempontját: mindennemű nevelési törekvés kudarcot vall.

IV.

De ha kifogástalanul is működne a népművelés meg a közoktatás gépezete, a kultúrfőlényesnek cégérezett Magyarországon akkor sem lenne igazi kultúra — s ez a legsúlyosabb vádja írónknak — mert nálunk fölöttébb selejtes képződmény az, amit kultúrának nevezünk.

Nagyon igényes ember, s így egykönnyen felfedezi, ha talmi kultúrával próbálják elkápráztatni. Rájött arra, hogy a valóság lényegében egyöntetű, de jelenségeiben sokszínű. „Nincsenek erők, csak egyetlen erő van, de annak a munkája minden. Az tömöríti kristályokká a molekulákat, az festi pirosra a rózsa szirmát, az almafa gyümölcsét, a csókot kérő szájat, a hajnali eget, az lobbant nyolcszázézerkilométeres lángokat a napban s napig érő gondolatokat az agysejtekben.“ A monizmus állás-

pontját vallva a kultúrától oly világmagyarázatot vár, mely a jelenségekből kifejti a lényegét, és semmiféle nagyképű fontoskodást nem érdekesítené a kultúra névre, ha ezzel adós maradt. Átrendezte múzeumának a kiállításait is, mert a tárlókba gyűjtött anyag azt a látzatot keltette a látogatókban, hogy a valóság kimeríthetetlen sokféleség. Gazdag volt az exotikus lepkegyűjtemény — Borneóból, Jávából, Délamerikából származó példányok ékeskedtek benne — „s minden pillének megvolt a maga névjegye, amelyekről a laikus megtudhatja, hogy ez vagy azt a káprázatos lepkecsodát Papilio, campirifera-nak vagy minek hívják. Ettől persze nem lett okosabb senki, s ha rávelemedett is valaki, hogy a deák nevet elolvassa, mire odébb ment, már el is felejtette.“ A szakember számára meghagyta a tömérdék tudományos névjegyecskét, de hogy a valóság szervezett egységére utaljon, egy nagyobb magyarázótablát is kitéltetett, amely így kezdődött: „a pillangók a napfény gyermekei“: „Természetesen ez a különös mondat szemetszúr mindenkinék, végigolvasva a szöveget, s megtudja belőle, hogy az a káprázatos színpompa, amit lát, csupa optikai csalódás, amit az idéző elő, hogy a lepkeket borító színtelen pikkelyeken, az úgynevezett himporon, megtörnek a fénysugarak.“ A pillangók a napfény gyermekei — pusztán nagydobverés lenné ez a figyelmet keltő mondat, ha nem bizonyulna igaznak szóról-szóra. Így azonban alkalmas arra, hogy feltárja a jelenségek sokaságában — a pillangók gazdag színskálája — megmutatózó lényeg egységét — a fénytörés törvényét. Ebben az értelmezésben a kultúra végső fokon nem a *milyen*, hanem a *miért* kérdésre ad feleletet. Nem mintha a *milyen* nem érdekelné — a jelenségeket a megaprólékosabban kell szemügyrevenni — hanem mert csak a *miért* felderítésével oldhatja meg feleletét: fejteni ki a benne rejlő lényegeket. Még a polgári iskolák számára megrendelt tankönyv írásában is ez a szempont vezette szerzőnköt. „Az is nevezetesen furcsasága volt a könyvnek, hogy elejétől végig nem a *milyenre* vetette a súlyt, hanem a *miértre*. Miért nő a búzavirág a sűrű velésben magasra, miért marad a ritkában alacsonynak? Miért nem lehet a körtefának olyan levele, mint a pálmafának, és mi haszna van abból a búzának, hogy belül üres a szára?“

A múzeumtól s a polgári iskolai tankönyvtől egyaránt kultúrát követelt. Tudta, hogy oda tanulatlan emberek, ide pedig kisgyerekek járnak, s mégsem tartott attól, hogy nagyon magasra emelje a mércét — mert kultúrára csak kultúrával lehet nevelni; pótszerrel kísérletezni meddő dolog. Nincs külön házi használatra való kultúra a népművelési előadások, az elemi, közép- és felsőiskolák számára, csupán a közös formáját kell megszabni a hallgatósághoz igazodva.

Tudományunk felszínes, nem ás mélyére a vizsgált anyagnak, s ennek következtében nem ismeri fel sem azokat a vonásokat, melyek elválasztják, sem azokat, melyek egymással összekapcsolják a dolgokat. Kacagatóan példázta ezt az a tanulmány, melyet Móra Ferencről írt valaki egy folyóiratban. Költészete bájánál fogva a magyar Paludan Müllernek tette meg. A kitüntetett fel is kereste volna a dáms Paludan Müllert, de, amint erről egyik barátjától értesült, az még születése előtt meghalt. Hogy megtudja, ki is hát ő voltaképpen, elővette az irodalmi lexikont. Abból kiderült, hogy Paludan Müllernek meg Byron volt a szellemi apja, aki így neki irodalmi nagyapjává lett. „Ami Byron metsző ironiáját illeti, közvetlen örököse Swiftnek“ — taszította tovább önmagát kereső kíváncsiságát a nagy tudományú könyv. Mivel pedig egy tanulmány megállapította, hogy Swift az angol Rabelais, így akarva nem akarva újkapjával kellett fogadnia a meudoni plébanost. Ettől a rokonságtól vizsgálotta egy kissé, mert mint szegénylős ember inkább elharapná a nyelvét, sem hogy olyan csintalanságokat mondana, mint amilyenekkel Rabelais fötízstelendő úr élvezkedett. „De nini, ne hamarkodjunk el a dolgot. Hátha nem is olyan pokolra való a francia pap szabadszájúsága. Nem hát. Ehó-e, mit állapított meg róla Nisard: egész Szent Jerómosig kell visszamennünk, hogy megtaláljuk Rabelais zabolálatlan ősforrását.“ — „Jaj, dehogyan megyek vissza még ennél is tovább. Egy destruktív magyar író Szent Jeromossal is beérheti, mint őseivel. Ha még tovább kutatnám a gyökereimet, okvetlenül az ótestamentumi prófétákhoz jutnék el, azok pedig még irodalmi rokonoknak se kívánatosak a mai világban. Artanának a karrieremnek.“ Maróbb szatírával nem is lehetett volna nyilatkozni arról a tudományosi játékról, mely képtelen volt műdi az elkülönítésre, mind pedig az összefogásra.

Művészetünk sekélyes, mert ahelyett, hogy ábrázolná a tárgyait, a sajátosban az általánost mutatva meg, felismerhetetlenné torzítja. Ez időtájt sokan azt hirdették, hogy az alkotásnak nem is szabad ésszel fölérhetőnek lennie, a művésziesség és az érthetőség egyenesen összeegyeztethetetlen; ami művészi, az érthetetlen, ami érthető, az művészietlen. Ezekre célozva írja Móra szomorkás-tréfás önjellemzéseként: „én lírai költő vagyok és kőkorszakos régész... a kétféle mesterség az én esetemben is legfőbb magamnak okozott kellemetlenségeket. A lírára azt mondták már húsz esz-

rendővel azelőtt is, hogy kőkorszakbeli. Való igaz, hogy benne járok a negyvenben, de azért még mindig meg lehet érteni azt, amit írok.”

A jelenségektől a lényegig hatolni képtelen tudomány és művészet bántó nyegleséggel leplezi erőtlenségét. Halandzsába fullad, s ezt a halandzsát a sznobok beavatottságot színlelve kinyilatkoztatóként fogadják.

A tudomány elvetve az önként kínákozó észokokat, kódós feltevésekkel magyarázza a tényeket. Móra igen egyszerűen okolja meg, „miért zsugorítva temette el az ősember a halottját. „Igy kisebb helyen elfért, és kevesebb földet kellett neki feltúrni a csontvésőjével.“ Gúnyosan emlegeti azokat, kik nem fogadják el ezt az okfejtést, mert nagyon világosnak találják, s meggyőzőbbnek hiszik a maguk homályos koholmányát. „Öt ezer év múlva jön a tudós, és azt mondja, hogy mennyi ihlettség volt az emberben már medvekorában is! Ugyanabban a helyzetben adta vissza a halottat a földanyának, amilyenben az anyaméh világra hozta!“ Ezek a csodálatos eredmények olyan műnyelven tétnek közzé, amelyről a céhen kívüliek szent borzalommal és áhítatos disztelettel szólnak, a szakemberek büszkék rá, de felfogni azok is, ezek is képtelenek. Ezt a hazug tömjénezést figurázza ki írónk „A herepfedény“ c. tárcájában. Kisgimnazista korában egy életre szólóan megtréfálta őt Kunz tanár úr, aki az ábrázoló geometria felébe avatta be tanítványait. „Te, Ferkó — fogta egyszer két rajztanáros puha keze közé a fejemet, — láttál-e már te herepfedényt?“ „I... igen, — vágtam ki elszántan.“ Nagyszerű! — mondta a tanár úr. Tudod-e, hogy a legnagyobb ritkaságok közé tartozik? S még akkor is rázta a nevelés, mikor kiment az óráról, hiszen ő sem tudta, hogy mi az, csak úgy beszélt jókedvéből. Fercsiké pedig tündöthetett rajta, „hogy a herepfedény tartozik-e a legnagyobb ritkaságok közé, vagy az a fiú, aki látott már herepfedényt?“ Az érettségien egy mértnai idomöt kellett felrajzolni a táblára. Késégsbejítő rosszul sikerült a rajz. „A legritkább idomok közé tartozik — mondta halálos gúnyval Mihálovits tanár úr. Meg tudná mondani, mi féle idom ez? Jogos is volt a méltatlankodása, mert a rajzolatot talpával fölfelé, fordított csizmának éppúgy lehetett nézni, mint üstükös csillognak. — A legritkább idomok közé tartozik? — töprengett a maturandus szorongatott helyzetében... „herepfedény“ — susogta bátortalanul. „Mi-i“ — mereszkedett rá döböntem a tanár úr. „Hangosan, fiam, hangosan! — biztaltot harsányan a főgazgató. — Amit tud az ember, azt ne szégyelje. Már pedig csak tudja az ilyen jeles diák, mint maga?“ — „Herepfedény — csatlant a hangom akkorát, hogy a matheozosz professzor összereszt bele.“ „Az is lehet, hogy nem a hangtól rezzett össze. De már mindegy volt, mert a főgazgató beleapost a tenyerébe. — Brávó, hát persze, hogy herepfedény. Ebből elég is lesz tanár úr, ex ungue leonem!“ Telt-múlt az idő. Fercsikéből közgazgatási riporter lett. Egy közgyűlésen vett részt, mely az iskolák államosítását tárgyalta. Szemmel látható volt, hogy ha szavazásra kerül a sor, az államosítás ellenzői győznek. Azt javasolta az öreg fiskálisnak, az államosítás egyetlen hívének, hogy kérdezze meg a fűzsel szónokló főtisztelendő urat, mi az a herepfedény. A főúr zúgó taps közben leült, az ügyvéd pedig felállt. „Tiszelt közgyűlés! Mindenek előtt azt kérdezem a főtisztelendő úrtól, tudja-e, mi az a herepfedény? — Erre a szóra hirtelen csönd támadt. Mindenki a főúrra nézett, aki fülét tenyerében tölcésrezve előre hajolt. — Megismétlem a kérdést, dörögte az állam patrónusa. Feleljen nekem őszintén a főtisztelendő úr, tudja, vagy nem tudja, mi az a herepfedény? — A főúr elsápadt, a szeme pillája meg-rebbent. — Ezzel az úrral nem állok szóba, fordult hátra a híveihez. — Akkor rendben vagyunk, méltóságos főispán úr, fordult az ügyvéd az elnöki szék felé. Aki azt se tudja, mi az a herepfedény, azzal én igazán nem kezdekhet vitát. — A főispán baljóslatú morajlás közti rendelte el a szavazást. Akkor többség állt föl az államosítás mellett, hogy az elnök még ellenpróbát se kért.“ Az elnök felfüggesztette az ülést. Az ügyvéd barátainak így magyarázott: „Még's hallatlan, hogy valaki iskolaügyhöz hozzá merjen szólni, aki azt se tudja, mi az a herepfedény. — Hihetetlen, csóválta a fejét az egész társaság.“ A közgazgatási riporterből szerkesztő lett. Késégsbeesett harcokat vívott a cenzúrával. „A cenzorok rendkívül vitéz emberek voltak, és a vörös plajbász mindig miszlikbe vágta a frontot az ólomszérűkön.“ Mikor már az egyszerűget sem engedték vezércikknek lenyomatni, mert „közvetlenül sérti a hadviselés érdekeit“, megharagudott szörnyen, és írt egy vezércikket, melynek ez volt a címe: Herepfedény. „Azon kezdődött, hogy hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy ember, aki olyan ostoba volt, hogy azt se tudta, mi az a herepfedény.“ A cikk szálla alá a poklokra, de a címet, meg a két első sort keresztülengedte a vörösplajbászos férfiú, „ő még így adta tudtomra, hogy nem ő az az ostoba ember, aki még azt se tudja, mi a herepfedény.“

A művészet lemondott arról, hogy egyáltalán mondjon valamit; a semmit is *valahogyan* — minél körömfontabban, kódösebben, sejtelmesebben — önteni formába

— ez volt a jelszó. S hogy mennyire leszokott a közönség arról, hogy szavakbefejtésből tartalmat keressen az alkotásokban, ezt mi sem mutatja inkább, mint az, hogy rendezővalónak találja, ha a keze ügyébe kerülő verset sehogysem tudja felfogni. Móra „A hegedű” c. versének egyes szavait tévesen szedték, s a tördelés közben egyes sorait összekeverték. „Ahol én azt írtam, hogy *mély kút a szeme*, ott a nyomtatás azt mondta, hogy *mély húr a szeme*”, s ez így folytatódott: „*tenyerébe veszi, s megpengeti halkán*.” „De csak egy pillanatra bosszankodtam, azután nevettem. Nagyon imponáló teljesítmény az egy muzsikustól, ha a szemét a tenyerébe veszi, s megpengeti halkán.” A vers második kiadásában kijavította a hibákat, s mégis a rádióban egy neves művész *h* hibás szöveggel szavalt: Tíz esztendő alatt legalább tízszer hangzott el a költemény, s mindig azokkal a kificamított sorokkal. „Volt úgy, hogy fülem hallatára, velem egy dobogón szavalták, s jobban megtapsoltak érte, mint a prózáért, amit magam fecsegtem.” Végre azután levelet kapott írónk egy pesti kisleánytól, aki ezzel a versével szeretett volna bemutatkozni a nagy nyilvánosság előtt. Azt írta, hogy a költemény közepén van valami mély homály, amivel ő, bár bizonyára mély értelem van abban („*mély húr a szeme, stb.*”), nyilván a fiatal kora miatt nem tud tisztába jönni. „Drága kislányom, maga az első, aki ilyen kérdést intéz hozzám, pedig ezt a verset így szavalták a legnagyobb művésznők és mindig óriási sikerrel, hagyjuk így, ahogy van. Minék rontsuk el az embereknek a rólam valló illúzióját? Hadd higgyék, hogy lám, milyen fejlődőképes ember ez a Móra, még ősz fejjel is tud ilyen érthetelenségeket írni.” S amit az író ehhez kommentárként a tárcában hozzáfűz, az még félreérthetlenebbül mutatja a „divatos” irányokról alkotott véleményét: „Félek, ez nemcsak a költő tragédiája, hanem a költészeté is.”

Az impotens tudomány és művészet egyrészt a nyegleség tüneteit mutatja, — „hypermodernsége” rendszeren ebben metül ki — másrészt a megcsontosodás nyomait viseli magán: lemond a tételek újrafogalmazásáról és a képek újrafestéséről, s ezért anakronisztikussá merevedik.

A tudomány visszatörpénysége különösen szembeötlő volt. Az új nemzedék kritikánélkül vette át a régi nemzedék megállapításait, még akkor is, ha ezek jelentéktelenek, üresek, vagy egyenesen tévesek voltak. Írónknak egy alkalommal a reformkor egyik nagy emberéről, Klauzál Gáborról kellett megemlékezést írni. Források után nézett. Eszébe jutott, hogy egy szegedi tanár írt egyszer egy könyvet róla. Előkereste, de nem talált benne semmit, aminek hasznát vehette volna. A kétszázadik oldal elolvasása után sem emlékezett belőle többre, mint amin az elején akadt meg a szeme. „Klauzál Gábor a megyei közélet emlőin növekedett.” Az se a huszadik század emlőin növekedett, gondolta magában, akinek eszébe jutott ilyen leírni, s keresgélte tovább. Klauzál Gábor halálakor már volt újság Szegeden, elővette hogy nézze, mit tud az róla. A temetés után harmadnapra siratta el kilenc sorban, s a kilenc sorból ez így hangzott: „Klauzál Gábor a megyei közélet emlőin növekedett.” A Vasárnapi Újság, melynek nekrológiáit azoknak az időknek a legnevezetesebb írói írták, két nappal előbb búcsúzott a nagy politikustól, elismételve, hogy „Klauzál Gábor a megyei közélet emlőin növekedett”. Kifogyva a lapokból, azokat a régi könyveket szedte elő, melyeket joggal gyanúsíthatott meg azzal, hogy foglalkoznak Klauzál Gáborral. A Toldy István által összeállított Politikai Szóoklat Kézikönyve szemelvényeket is vett fel beszédeiből, s jellemezte is őt. A jellemzésnek ez volt a legplasztikusabb mondata: „Klauzál Gábor a megyei közélet emlőin növekedett”. További kutatásainak tárgya már nem Klauzál Gábor volt, hanem ez a frázis, amely úgy látszik, állandó bűvöletben tartotta a nagy ember minden méltóságát. A lánc utolsó szeme 1902. Melyik lehet az első? Az Újabbkori Ismeretek Tárálg jutott el, melynek az ötödik kötete 1853-ban jelent meg Heckenast Gusztáv kiadásában. A Klauzálról szóló cikkben ez áll: „Mint státusférfi és politikus a megyei élet emlőin növekedett”.

A művészet még korántsem ennyire kérődző természetű, de sok az olyan konzervatív kultúrkorifeus, aki azt kívánja, hogy ne keressen új utakat, hanem döcögjön tovább is a régi csapásokon. A főigazgató úr például, ha a fejét elűtnék, se tudna egy modern verset elolvasni. Szerinte az utolsó komolyan vehető költő Jámbor Pál volt. Kár, hogy a tantserv elejtette. Tetszenek soknak annak a Szabolcskának a versei is, de ő bizony mindig elbóbiskol rajtuk. Mondja is a magyar szakosoknak, hogy amennyire lehet, csak a régiakat kultiválják. Különben is Jámbor Pállal méltatlanul bánt el az irodalomtörténet. Ami őt illeti, ő megtette a magáét. Róla írta a doktori disszertációját.

Sorvadóban a kultúránk — ez derül ki Móra Ferenc nyilatkozataiból. Hogy miért, azt is tudja.

A konstruktívok „nemzeti-vallás-erkölcsi” világnézete köti béklyóba, megakadá-

lyozva a tudományt, a szabad vizsgálódásban, a művészetet pedig a szabad alakításban. Ezt írónk a saját praxisában tapasztalta, s tudlára adta a nyilvánosságnak is.

Az ásatás köré gyülekező népség figyelmét legtöbbször a csontvázakon talált éven színézésű gyöngyök vonják magukra. Ezekről a gyöngyökről programmérekeztést is írt már egy buzgó régész, melyben azt állítja, hogy „az ősmagyarokat nagyon könnyű felismerni, mert azok piros-fehér-zöld gyöngyöt viseltek“. „De ezt legalább történettanár írta. Fülhegygel mintha hallottam volna is, hogy azóta állami ösztöndíjjal külföldön gyarapítja őstörténeti ismereteit.“ Egy más helyen ezt olvassuk: „Egyszer például előadást tartottam arról, hogy az őskorban az emberek sokkal kisebb termetűek voltak, mint ma; a bronzkori kardok markolatát ma csak egy gyerekkéznek felel meg. Avatatlan ember azt hinné, hogy ebben igazán nincsen semmi sérelme a társadalmi rendnek. Szerencsére, vannak olyan éles szemek, amelyeknek figyelmét a legtitkosabb célzások se kerülik el. Mi következik abból, hogy az u'olso három-négyezer év alatt nagyobbak és erősebbek lettek az emberek? Az, hogy nem igaz, mintha az Isten elsorvasztaná a bűnök fertőjébe merült emberiséget. Már pedig erre az igazságra szüksége van a társadalmi rendnek. Aki ezt közekezi, az csatorna-parkány, az kommunista.“

Legszívetderítőbb azonban a majompör esete. Volt a szegedi múzeumnak egy kis koponyagyűjteménye. Egy-két soros magyarázó felírás, illusztráció kellene a koponyás almánium fölé — gondolta Móra, — hogy könnyebben meglássák a látóivát. A Weltall und Menschheit-ből kivette Klaischnak egy ábráját, melyen színes vonalakkal egymásra volt rajzolva a jávai majomember, az ausztráliai ősember, a neanderthali ember és az európai ember koponyája — és felakasztotta, néhány soros szöveget függesztve alá, mely arról szólt, hogy ez a kép a koponya fejlődését mutatja a majomembertől a mai emberig. Mintegy tíz évig senki sem emelt kifogást az egyszerű szemlélteő eszköz ellen, de amikor kavarogni kezdett a világ, egy névtelen levél érkezett a múzeumba, melynek írója „borzasztó mérgesen“ támadta az igazgatót, amiért így sértegeti az emberi méltóságot, s azt ajánlotta, hogy távolítsa el onnan azt az istentelen képet, mert különben így meg úgy lesz. Minthogy az ábrát meg a magyarázatot továbbra is ott hagyta, mindkét felettés ha'óságánál, az államnál és a városnál is feljelentették, hogy olyan elvetemedett mordályégetővel árul egy gyékényen, mint Darwin. „Még azt is hirdetem írásban és képből, hogy a koponya fejlődött. Huh! Ha még azt mondanám, hogy befelé, befelé magyarok, itt látható az Ádám apánk fiatalkori koponyája, azt még csak el lehetne nézni, még meg is dicsérnének érte. De én csak a Pithecanthropust mutogatom, az pedig gyanús név. Mi lesz, mi lesz méltóságos urunk? Quo usque tandem, kegyelmes urunk?“ Egyik feljelentés sem hozta meg a remélt eredményt. „Most aztán jött a nagyágyú. A sajtó útján támadtak nekem, és keményen megparancsolták, hogy azt az islentagadó és ma már teljesen tudománytalan képet azonnal távolítsam el. Az mégse járja, hogy mikor Darwin már az egész világon megbukott, a szegedi múzeum még mindig tudós gyanúnt kezeli ezt a szédölgőt.“ A múzeumiak épp azon tanácskoztak, hogy feleljenek-e a cikkre, mikor az egyikük, aki inspekciós volt, közjéük toppant, jelentve, hogy a koponyás képet ellop-ták. Aludtak rá egyet, s másnap a következő felíratot tették a keretbe, az ellopott kép helyére. „Ebben a keretben egy kép volt, amely azt ábrázolta, hogy milyen volt a koponya fejlődésének útja a majomembertől a mai emberig. Valaki, akinek a koponyája nem volt fejlettebb, mint a majomemberé, kilopta a képet a keretből. A közgyűjteményeket minden tisztességes kultúrember őrizetébe ajánljuk.“

V.

Ennél sikeresebben nem is lehetett volna a kultúrfőlény délibábját a semmibe-fosztalni. Az irredenta gondolat legerősebbnek hitt bástyáját rombolta szét ezzel írónk; többek között ezért is megérett arra, hogy a konstruktívok, a reakció csatlósai, destruktívoknak bélyegezzék őt, a progresszió egyik legelszántabb hívét. Sajnos, történelmünknek a felszabadulás előtt nem ez volt az egyetlen szakasza, mikor az igazi konstruktívokat a körülmények arra készítették, hogy a destruktívok szerepét vállalják magukra.

Vajda László

S Z Í N H A Z

Ludas Matyi

Móricz Zsigmond darabjának előadása a szegedi Nemzeti Színházban

Móricz Zsigmond különös érdeklődéssel, szinte szenvedéllyel fordult a régebbi irodalmi alkotások felé. Atírta Kemény Zsigmond, Tolnai Lajos regényeit, színpadra dolgozta Bornemissza Elektráját Fazekas Mihály Ludas Matyijának színpadra vitele is már pályája elején évekig foglalkoztatta, s végül bohózatot, ahogyan ő mondja, „vásári komédiát” csinált belőle, amelynek mélyén, ugyancsak az ő szavaival, a „legvéresebb örök gyötrellem vonaglik: a proletár harcol a kizsákmányoló úrral.” Fazekas meséjének és életrevaló hősének nem ő volt az első színpadi megformálója: előtte is, utána is többen próbálkoztak ezzel. Előtte sovány színmű született a bizonyára lelkes akarattól, a Horthy-korszakban pedig divatos, a társadalmi mondanivalót elsikkasztó operett kerekedett belőle. Móricz feldolgozása a legértékesebb: ő máig is példátmutató helyességgel nyúlt Fazekas Ludas Matyijához, nemcsak dramaturgiai és színpadtechnikai értelemben, de az eszmei mondanivaló érvényrejuttatása tekintetében is. A Nyugatban 1911-ben először megjelent műben benne van 1848 tanulsága, és a korabeli viszonyok, a megérett polgári forradalom tükröződése is. Kiérződik belőle Móricz időszerű mondanivalója: a feudális világgal való végleges leszámolás ideje elérkezett.

A szegedi Allami Nemzeti Színház — szerencsés műsorválasztással — a Móricz-ünnepségek során mutatta be a művet: az előadás segítette az ünnepség sikerét, s a nagy író szinte ismeretlen munkaterületét sikerrel mutatta be.

1.

Az idei Vidéki Színházi Hét előadásainak, vitáinak egyik legfontosabb eredménye abban mutatkozott meg, hogy igazolta a rendezés jelentőségének megnövekedését, azt, hogy a rendező irányító és vezető szerepe a vidéki színházaknál is öröndetesen megerősödött. Ezt bizonyítja a szegedi Nemzeti Színház évadnyitó előadása is. Móricz művének színpadra vitele ugyanis az ismert történet és a lényegében előremutató móriczi feldolgozás ellenére sem volt könnyű. Bálint György rendezését éppen azért illeti dicséret, mert meglátta és egészében véve helyesen oldotta meg az előadás két alapvető problémájával kapcsolatos feladatokat: a klasszikusok színpadra vitelének és a humor alkalmazásának kérdését. E két probléma megoldása módjának elméleti alapjai a marxista esztétikában tisztázottak. Révai József elvtárs emlékezetes beszédében elmondotta, hogy a klasszikusok felújításában a megporosodás és a hamis aktualizálás veszélye ellen kell küzdeni. A humor alkalmazásában meg kell szüntetni az öncélúságnak még a csiráját is. Az elméleti tisztázottság azonban nem biztosíték arránézve, hogy egy-egy előadás gyakorlatában ezek az elméleti alapok helyesen valósulnak meg. Móricz Ludas Matyijának előadása elsősorban ilyen tekintetben jelent nehézséget, s szövevényes problémák tisztázását kívánja.

Sajátossá teszi a felújítást, hogy maga Móricz is klasszikus műhöz nyúl. A rendezésnek tehát feltétlenül figyelembe kellett venni Fazekas Ludas Matyiját. De Móricz-nak sok új mondanivalója is van: kiszélesíti az eredeti mesét, gazdagítja a konfliktust, szélesebben jellemzi az alakokat. A rendezésnek kellett eldöntenie, hogy Móricz változtatásaiból mit kell a mai néző számára megőriznie, mi az, amiben esetleg Fazekas megoldása helyesebb, vagy amiben mind Fazekastól, mind Móricztól eltérő megoldást kell választania. Az előadásnak persze mégse a két mű mondanivalójának egybehangolásából kellett megszületnie, olyan értelemben, hogy Fazekas és Móricz esetleg eltérő helyzeteiből, jellemeiből valamilyen „számtani közepárányos” megoldást egyeztessen össze a színház, hanem az alapvető problémák eszmei tisztázásával kellett a helyes megoldást megtalálni.

Móricz bohózata eleven humorral telített komédia. A rendezésnek a humort olyan eszközként kellett szerepeltetnie, amely megeleveníti a mű eszmei mondanivalóját, eszmei tartalmát, s vigyáznia kellett arra, hogy a humor az előadáson a nevetetés kedvéért ne torzítsa el vagy másítsa meg a mű alakjait.

A darab nagy nyeresége a konfliktus vérbő étellel telítettsége is. Fazekas művében Matyi és Döbrögi közötti összeütközés elindítója és egyetlen oka a huszonöt bot. Móricz-nál a konfliktus korábban kezdődik: amikor a földesúr felfogadja Évit, Matyiban már érelődik az ellenállás. Az elszenvedett verés igazságos visszaszolgáltatása és Évi megszabadítása Döbrögi fogságából: Matyi harcának célja. A cselekvést mozgató motívum ilyen megkettőzését, melyhez a darabban később még egy harmadik motívum is járul, látszatra csupán színpadtechnikai és dramaturgiai megfontolások alapján — a szokványos szerelmi motívum kedvéért — iktatta a műbe Móricz. Valójában azonban ez a formai változtatás az eszmei mondanivalót szolgálja: megmutatja a feudális hatalmat, mely ellen nemcsak azért kell küzdeni, mert deresre húzatja a jobbágyokat, hanem azért is, mert belenyúl az emberek legbensőbb életébe, asszonyaikat elrabolja, uralkodik életük minden mozzanatán, tönkreteszi életüket.

Móricz másik változtatása a jobbágyok szerepére vonatkozik. Fazekas művében sem szemlélik ugyan pártatlanul a jobbágyok Matyi tettét, amikor a huszonöt botot visszaveri Döbrögin, azonban nem tesznek többet: „Egyik jobbágy a másiknak kurtá gubáját Megrántá: más a mellette valóra könyökkel Titkon bökdöse.” Móricz darabjában a jobbágyok nemcsak néma jelekkel fejezik ki együttérzésüket, de maguk is cselekvő részeseivé válnak a botozásnak: Matyi után örömmel és nem kevesebb indulattal püfölik el kétszer is a természetes földesurat. Ez a változtatás a jobbágyöntudat kérdésének tisztázását követelte meg a rendezéstől. A rendezésnek kellett döntenie, nem történetietlen túlzás-e, nem anakronizmus-e Móricz megoldása, nem hamis-e a jobbágyok ilyen beállítása. A rendezés helyesen döntött Móricz javára. Nem jelent ez hamis aktualizálást: az előadás ezzel azt példázza, hogy Matyi tettének követése már akkor is reális lehetőség volt, megmutatja, hogy a forradalmi tett nemcsak az uralkodóosztály rettegését idézi elő, hanem követésre készítő példa is az elnyomott tömegek számára. Ez némiképp magyarázatul is szolgál ahhoz, ami azóta történt, s bizonyítja, hogy Móricz milyen helyesen frissítette fel Fazekas mondanivalóit.

Lényegében helyes az is, ahogyan Móricz Döbrögi megrettenését

ábrázolja. Fazekas Ludas Matyijában még kikacagják Matyit, amikor szállóigévé vált szavaival fogadalmat tesz a visszautésre. „Örületes szavain” — mondja Fazekas — mindenütt „hahotára fakadtak, de kivált a Döbrögi háznál”. Móricz viszont, bizonyos mértékig ezzel szemben, bátran ábrázolja Döbröginek Matyi fogadalma utáni megrettenését, ijedelmét. A második felvonás végén Matyi szavait félelemmel fogadja Döbrögi. A rendezés itt is Móricz megoldását választotta. Nem hamis aktualizálás ez sem: még Bessenyei György is így vélelszik 1779-ben: a paraszti rendet „szoros fenyíték” alatt kell tartani, „mert ha felkél vagy helyéből kimozdulhat, nincs olyan kegyetlen fenevad és hirkániai tigris, mely nála dühösebb és mérgeesebb pusztításokat kövessen el”. Ezekből a sorokból a jobbágyság felkelésétől, mint lehető és az adott viszonyok közt bekövetkező eseménytől való nemesi félelem tükröződik, amelyet Móricz Döbrögi megrettenésével kitűnően szimbolizál, ismét előre sejtetvén az általunk már multként ismert rájuk váró jövőt.

Matyi többért harcol, minthogy visszaverje Döbrögint az elszenvedett ütésekét. Harcol azért is, hogy a földesúr rabságából kiszabadítsa Évit. Mégis Móricz a befejezésben azt mondhatja Matyival: „Szerelem? Nem életcél, amire felelküdjek, mint a zászlóra.” Ennek a kissé tisztázatlan elvi felfogásának megfelelően Döbrögi karmai között is hagyja Évit. Ez a megoldás egyrészt megbontja a mű szerkezeti egységét. Miért harcol Matyi az egész darabban Éviért is, ha, amikor végül küzdelme eredménnyel jár, otthagyja — ahogyan Móricz írja a darab utasításában — „Döbrögire bizza Évit”. Másrészt hamis is ez a választás. Semmi nincs, ami Matyi számára kötelezővé tenné, hogy szerelme és a forradalmi út között válasszon: bátran mehetne tovább együtt a hozzá mindig hűséges és most is ragaszkodó Évivel. A szerelem ilyen öncélú elvetésében a forradalmárnak Móricz pályája elején érvényesülő anarchista ízű felfogása tükröződik. Helyesen tette Bálint György, hogy bátran megváltoztatta Móricz fölöslegesen bonyolult elképzelését és egybekapcsolta a két szerelmes életútját. Így a társadalmi győzelem a szerelmesek egymásratalálását segíti: ebben a megoldásban a legszerencsésebben záródik le a konfliktus. Dramaturgiai és politikai szempontból nyilván ez a befejezés a helyes.

Hasonlóan érdekes és helyes megoldása a rendezésnek Matyi és a lovát áruló jobbágylegény kapcsolatának egy szinte észrevétlenül apró mozzanatban megnyilvánuló megváltoztatása. Móricznál a legény elfogadja felpénzül Matyi foglалóját, az előadásban visszautasítja, mert érdekeltnek tartja magát a Döbrögi elleni harcban, amit nem pénzért, de szíve szerinti kedvvel tesz. A tollváltás ötletes és szép elgondolásával érzékelteti az előadás a két legény együttérzését, anélkül azonban, hogy az valamiféle mondvacsinnált „szövetségge” nőne. Ha például a legény beszélne az együttérzéséről valamit, kétségkívül erőltetetté, mesterkéltté és hamissá válna a megoldás. Így viszont többet mond Móricz elgondolásánál. A kapcsolat itt Móricz és az előadás között olyan, mint a darab és Fazekas költeményének kapcsolata a jobbágyok beavatkozásának kérdésében.

A harmadik felvonás második képében Móricz hosszan beszélteti a jobbágyokat, hogy rettenetes helyzetüket érzékeltesse. Az életképszerű

jelenetet, mely inkább olvasva hat, a rendezés helyesen „kihúzta”, s ezzel pergőbbé, elevenebbé tette az előadást.

Apróbb változtatásokkal helyesen művelte a rendezés a bohózáti elemek hatását. A „Kitették a holttestet az udvarra...” kezdetű népdal beiktatása, a „Mátészalka gyászba van...” groteszk eléneklése helyesen tette a Döbrögi számára tragikus hangulatot komikussá.

2.

A rendezés tehát lényegében helyesen oldotta meg a mű előadásának problémáit. A helyes megoldásokat azonban nem tudta a mű egészére kiterjeszteni. Néhol a költői szépség kedvéért tett engedelményeket a logikus emberi cselekvés rovására, máshol a közönség szórakoztatása kedvéért esett túlzásokba.

Az előadás legproblématisabb része a második felvonás vége, a vásári kép befejező jelenete. Nemcsak az előadás, de maga a mű is problématis itt. Sajnos, a rendezés nem találta meg a színrehozás helyes megoldását, sőt egy új mozzanat beiktatásával még kuszáltabbá, zavarosabbá tette a mondanivalót. Móricz darabjában Matyi híres szavait Döbrögi, lélektani szempontból magyarázatlanul, nyugodtan hallgatja végig, s miután Matyi elmegy, táncot paráncsol. Tánc közben többször is megrettenve hallja Matyi visszhangszerű szavait: „Háromszor veri ezt kenden Ludas Matyi vissza!” Az egész jelenetből csak Döbrögi félelmének bemutatása helyes. Az, hogy Döbrögi nyugodtan végighallgatja Matyi szavait, nyilván elképzelhetetlen, hisz elébb kevesebbert huszonötöt veretett rá. A rendezés természetesen felismerte ezt a problémát, azonban nem mert bátran hozzányúlni a szöveghez. Az előadáson ugyan, bár csak erőltetetten késve, parancsot ad Döbrögi az üldözésre, a vásári tömeg azonban, — s a rendezés, megváltoztatva Móricz szövegét, itt követte el az előbbit még fokozó hibát — megakadályozza a hajdúk elindulását. Nem szerencsés ez a beállítás: elképzelhetetlen, hogy ugyanaz a vásári nép, mely ha nyilván nem is higgadtan, de minden cselekvő beavatkozás nélkül korábban végignézte, hogy a velük egy közösségből való tojásáruló asszonyt a hajdúk elcipeljék, most a számára mégis ismeretlen és fiatal legény érdekében ilyen erőlyesen és bátran fellépjen. A vásári nép nyílt fellépése Döbrögi akaratával szemben: ez valóban hamis aktualizálás; a jobbágyok csak Matyi tette után cselekszenek! Logikátlan az is, hogy a népi ellenállás büntetés nélkül marad, s az előbb még „forradalmi” vásári népek Döbrögi parancsára utóbb kénytelen-kelletlen táncra perdülnek. Ez a politikailag és dramaturgiailag egyaránt vitatható értékű jelenet azért maradhatott az előadásban, mert a rendezés ragaszkodott a felvonás egyébként hatásos és költőien szép befejezéséhez. Egyszerűbb és helyesebb lett volna pedig, ha Matyi vakmerő fenyegetése után Döbrögi parancsára, a hajdúk üldözésre lendülésével fejeződött volna be a felvonás. A jelenlegi megoldás sem a cselekményt nem viszi előbbre, sem az eszmei tartalom tekintetében nem mond jelentőset.

Az előadás másik problematis rész: Matyi alakja. Móricznál Matyi mindjárt az első felvonásban hirtelen, kellő átmenet nélkül, lusta naplopóból forradalmárrá válik. Kis faluját azért hagyja ott, mert az neki nem világa, mert nem éri be azzal, stb. A rendezés ezt a részt érintetlenül hagyta. Fazekasnál persze Matyi nem világgá indul, hanem csupán

vásárra megy libát eladni. Ott történik meg életében az a fordulat, amely kényszeríti, hogy elhagyja faluját, s amely benne a fejlődést megindítja, öntudatra, tudatos lázadásra lobbantja. Matyi fejlődése tulajdonképpen ekkor indul meg. „Forradalmisága” tehát nem valami eleve adott dolog, hanem a cselekményből folyó fejlődés eredménye. Később bemutatja Móricz azt is, hogy Matyi nem „általában forradalmár”, hanem a polgári-demokratikus átalakulás híve. A harmadik felvonás második képében Matyi összehasonlítja a „külszói” és a magyar helyzetet, a fejlettebb, kapitalista országok bérmunkáját a hazai robottal, s mint a robot és a deres tudatos ellensége lép fel. Móricznak ez a jellemzése nemcsak azért érdekes, mert helyesen teszi gazdagabbá Matyi alakját, de azért is, mert elmélyíti a konfliktust. Ez a Ludas Matyi már nemcsak a kapott ütések visszaveréséért, nemcsak szerelméért harcol Döbrögi ellen, hanem az egész feudális rend ellenségeként lép fel. Az előadásból azonban sajnos, Matyi fejlődésének helyes bemutatása elmaradt: a rendezés nem ismerte fel ennek a résznek politikai és dramaturgiai jelentőségét, vagy nem volt kellő bátorsága a változtatáshoz.

Kár az is, hogy a rendezés nem mindig valósította meg teljes mértékben Móricz technikai utasításait. A vásárba lépő Ludas Matyit például teljes csendnek kell fogadnia: a hajdú éppen akkor kiállt csöndet, amikor Matyi belép. Móricz ezzel Matyi színpadra lépésének jelentőségét emelte ki minden mesterkélttség nélkül nagyon ügyesen, s azt érezette, hogy a vásár ezzel fordulópontjához érkezett. Az előadáson ott van ugyan a hajdú, csöndet is követel, azonban nem a kellő pillanatban, s így bizony Matyi a legnagyobb vásári zajban lép a színre.

3.

A szereplők a mű mondanivalóit jórészt törés nélkül tolmácsolták. Ludas Matyi szerepét Várady Árpád játszotta. Alakítása jól adta vissza a jobbágyfiút és a megváltozott Ludas Matyit. Kár, hogy szövegmondása nem egyszer túlságosan gyors volt, s hogy a közvetlen politikai mondanivalót sokszor nem partnerének mondta, hanem a közönség felé szavalt. E deklamáló előadás miatt a ma is friss mondanivaló sokat veszített hiteléből, s Móricz eredeti szövegének olyan hatást adott, mintha egyes részeit most „szúrták” volna be.

A két nő főszereplő — Bányász Ilona Anyó szerepében és Mácsay Emmi, aki Évit alakította — kitűnő játékot nyújtott. Bányász Ilona különösen szép beszéde méltóan közvetítette Móricz izes, a közvetlen előbeszédet, a népi beszédstílust élénk idéző nyelvét.

Farkas József játéka a darabhoz és a Móricz által megformált alakhoz való hűség szempontjából kifogástalan és hatásos. Döbrögi alakjában is megmutatkozik azonban Móricz írásművészetének az az általános korlátozottsága, hogy az úri osztályt, a magyar kis és nagy urakat sajátos együttérzéssel ábrázolja. Döbrögi itt voltaképpen egy kedélyes magyar úr, kissé dzsentris színekkel, múltszázadvegi izzel. Itt a rendezésnek Farkas segítségére kellett volna sietnie, hogy alakításáról teljesen leválasszák azokat a vonásokat, amelyek Móricznak az alakkal való sajátos rokonszenvét mutatják. A Móricz kezdeti korszakára jellemző naturalista elemeket is a rendezésnek kellett volna megszüntetnie Farkas játékában, az Évivel folytatott szerelmi játékban és a leányok felfogadásában.

Sugár Mihály alakítása érdekes problémát vet fel. Az ő

Kobakja veszélytelen és eleve nevetséges pojáca. Jellegzetesen mutatja ezt a Döbrögivel való kapcsolatában például az a mód is, ahogyan ura a fejveregetéssel kifejezi elismerését. Móricznál azonban Kobak — a név jelképe is! — veszedelmes és kegyetlen lakáj, a feudális rend erélyes és kérlelhetetlen janicsárja. Kíméletlenül végrehajtja Döbrögi parancsait, sőt figyelmeztetés és parancs nélkül is cselekszik, ő hívja fel figyelmét az új leányokra és Évire is, s egy kissé lenézi Döbrögöt. Végso fokon azonban természetesen nevetséges figura. De nem eleve az, hanem az urával való kapcsolatában, az események fejlődése során lesz azzá. Ezért félreértett az előadásban Kobak alakja, bár az alakítás, mely abban a felfogásban, amelyet Sugár közvetít, kétségkívül jó színészi munka. Kobakot úgy kell ábrázolni, hogy megvetetté, gyűlöletessé és nevetségessé váljon.

A kisebb szerepek alakítói közül Kovács János kitűnően megformált parasztlegényét, Kovács Mária tojásáruló asszonyát, Kátay Endre hajdúját, Gémesy Imre és Herczegh Vilmos jólsikerült alakítását kell kiemelnünk. Az előadás sikerét nagymértékben segítette Móricz költőien szép népnyelve. Az előadás nagyrészt csak a beszéd népieségét tudta visszaadni, a költőiséggel sajnos adós maradt. Sándor Sándor hangulatos díszleteit a közönség tapssal fogadta. Kár, hogy a vásár díszlete kissé szűk, távlat nélküli volt. A „tömeg” szegényesen kevésnek bizonyult. Így aztán hiányzott a Móricz megkívánta „élénkség, a mindenféle elemeknek roppant elevensége”, s az egész jelenet kissé sután hatott. Vincze Ottó zenéje hangulatos. Több ugyan benne a mesterségbeli tudás, a hangszerelési ötlet, mint az eleven melódia, mégis jól segíti az előadás céljait.

ÖKRÖS LASZLÓ

T Ü K Ö R

Móricz Zsigmond harca irodalmi örökségünkért

Móricz Zsigmond: Válogatott irodalmi tanulmányok
Művelt Nép kiadó, Bp. 1952.

A huszadik század első fele magyar irodalmának legnagyobb regényírója csak most, a folszabadulás után „érhette meg”, hogy irodalomtörténeti jellegű, folyóiratokban szétszórtan megjelent írásai egy kötetbe gyűjtve hozzáférhetőkké váljanak a szélesebb olvasóközönség számára, és így gazdagítsák nemcsak Móricz életművét, de az egész magyar irodalmi, irodalomtudományi köztudatot is. Most, halála tizedik évfordulója alkalmából jelentette meg ezt a tanulságos kötetet szocialista könyvkiadásunk, amely méltó formában sorjázik Móricz környvtányi műveit, s bizonyítja, hogy haladó hagyományaink ápolásával nem marad adós a magyar irodalomtudomány. Jellemző már magában az is, hogy Móricz életében elmaradt egy ilyesfajta összeállítási kötet kiadása, de még jellemzőbb, hogy e kötet alapvető mondanivalója napjaink számára is időszerű követelést tartalmaz. Az ebben a kötetben szereplő írások, bár közvetlen céljuk, stílusuk, néha szinte műfajuk tekintetében is különböznek egymástól, végső értelmükkel egyetlen következetes céll szolgálhatnak: irodalmi örökségünk, haadó hagyományaink értékeinek fölmutatását, s Móricznak azt a törekvését, hogy a meg-

talált írói értéket beötvözze nemzeti kultúránkba. Móricz ebbéli törekvése nagyjából úgy viszonylik a lenini tanításon alapuló mai tradíció-örzésünkhöz, mint regényírói művészetének kritikai realizmusa a szocialista realizmuséhoz: tisztában van az irodalmi hagyomány társadalmi és nemzeti jelelősségével, nevelő erejével, ha még nem is látja világosan, hogy a szocialista kultúra számára mit is fog egykor mindez jelenteni. Bóka László helyesen domborítja ki a kötet bevezetőjében a Móricz ösztönöségét hangoztatókkal szemben az író e kötetben is megnyilvánuló nagyfokú tudatosságát. Móricz tudatossága nem is az egyes íások formába öntésében, adatszerezésében, hanem a valamennyi íráson, az egész kötetben érvényesülő irányzatosságban mutatkozik meg, ha nem is mindig a kimondott szó közvetlenségével. Ez az irányzatosság, tudatosság nála éppúgy társadalmi, mint nemzeti célú, keresi a múlt irodalmi alkotásaiban a társadalmilag időszerű, a jelenhez szólót, s keresi az állandónak tűnőt, a nemzeti formát. Amikor a magyar színjátszás, a magyar színészet hagyományait idézi föl, a magyar irodalmi örökséggel szemben érzéketlen kozmopolita Ignotusszal szemben — ugyanabban a folyóiratban, melyben Ignotus is írt — rámutat a tanulságra, ami változatló végső summaként következik. Ignotus nihilizmusa a múltal szemben, mely szerint egytellen kötelességünk: elfelejteni, Mórctól, aki szenvedélyesen szerette népét, hazáját, idegen, burzsoá eszme. „En viszont — írja — rendkívül érzem és igen hálásan konstátálom magamban és másban a multnak minden fejlődési hatását s az örökbe kapott kincseknek legparányát is, a mai élet létrejöttében, a jövőnek kirajzolódásában.“ S amikor jóval később, 1941-ben még nagyobb tudatossággal vállalja föladatát, hogy az elfeledett, életében halálában mellözött Tolnai Lajost irodalmi érdekldésünk előterébe állítja, ismét a személyesnévű egyes szám első személyű alakjával kezdi mondatát, mint vallomást és programot: „En itt most vállalom a szent feladatot, hogy egy szent embert, nagyjanak egyik legnagyobbikát, mindazok között, akik valaha tollat vettek a kezükbe hívásukul, kiásom a sírból, s munkáit sorra fehérdöm vállamon s ölemben a mélyből.“ S ezt a munkáját, az irodalom eltemetett kincseinek napfényrehozását nem mellékes, másodrendű föadatnak, hanem kis túlzással és nagy szerénységgel a maga életművével egyenrangú letének ítéli: „Hiszem és vallom — írja ugyanitt — hogy evvel teszek annyit a magyar ügyért, ha újra birom írni Tolnai oevre-jét, mint saját munkásságommal, amit hatvan éves koromig végeztem.“ Vatatott volt s ma is vitatható, megértette a fáradságot s helyes volt-e a klasszikusok fölelevenítésének az a módszere, melyet Móricz Tolnai Lajos, Kemény Zsigmond műveinek átírásával megpróbált. Maga a tény azonban igen érdekes és tanulságos, mint ahogyan a még régebbi magyar irodalom értékeinek, Bornemissza Elektrájának és Fazekas Ludas Matyijának színpadra dolgozása is ugyanazt a tervszerű következeteséget tanúsítja, mellyel Móricz a magyar irodalomtörténet minden értékes gyöngyszemét újra fénylővé csiszolná s nemzeti kultúránk gyöngyosrába beilleszteni igyekezett. Ezt kereste a nemzeti játékszín történelén végigpillantva, amikor „tipikus nemzeti jellemvonások“ és tipikus nemzeti színpadi alakok kifejlődését vizsgálta, s az ezeket jól megformáló színészeink stílusát idézte föl. Mindezt azért, hogy igényelje, sürgesse kora időszerű föadatát: a nemzeti formában megnyilvánuló magyar realista drámát. „Nincs sehol olyan író, kinek világába lépve, a valóságos, hamisítatlan, igazi élet illata, szellője csapna meg. Ezt az íróit még mindig várjuk. És a színpad híven őrzi és ápolja a tradíciókat, melyek e jövendő tehetséget kiiskolázzák a nagy föladra.“

Móricz tudatosságának — s egyben írói művészetének is — rejtett fogása, mely szépírói munkájában, riportjaiban, s irodalmi tanulmányaiban egyaránt érezhető, az ösztönösség megévesztő látszata. Móricz stílusa úgy hat ránk, mintha hevenyészve, spontánul ömönének ki keze alól a szavak, s ez adja írásainak utólrhetetlen, a népi beszédmódhoz — irodalmi fokon — hasonlító, művészi közvetlenségű előbeszéd jellegét. Maga is igyekszik elhítenni ezt velünk: „En mikor írok: én vagyok az írás legelső olvasója. Soha előre sejtelnem s nincs arról, mi lesz? Ahogy reggel, mikor felkelek, felöltözöm, megborotválkozom, új nyakkendőt kötök: nem is sejttem, kikkel találkozom ma — éppen úgy nem tudom, hogy a regényalakok, akik tegnap ötmarradtak az írásban, mit fognak ma mondani s csinálni.“ Babitsnak mondja ez, s az tüstént rávágja a Móriczról közeleltű hiedelmét: „Naturalista írásmód. Illelve ösztönös.“ Móricz zseniális írói tehetsége persze valóban ösztönös: a szavak valóban szinte készen bugygyanak elő tolla hegyéről, de Móricz ugyanakkor ritka tudatosságú formálója is az ömlő szavaknak. Regényeit, novelláit, folyton csiszolta, újrírta, szinte annyi változtatnak, ahányszor megjelentek, s a folyóiratban közölt regények gyakran oldalszámmra eltérnek a kötetben megjelent formától. Móricz spontaneitása tehát művészi alkotás módjának egy sajátos fogása, tudatosságának egy nagyszerűen leleplezett tulajdonsága. Ez mutatkozik meg irodalmi tanulmányaiban e kötetben is. Itteni írásai a kötet rend-

jében és a történeti sorrend szerint is egyre fokozódó mértékben hatnak ösztönösnek, szubjektívnek, s a leg hasonlítanak az irodalomtörténeti esszéírás akadémikus formáihoz, de még haladó irodalomtörténészeink írói portréihoz is alig. Ebben persze nincs értéktelenség egy-k részre sem, hisz mindkettő jogosult, változatos formája lehet egy-egy irodalmi téma, vagy írói arckép megragadásának. Móricz abban is ösztönösnek látszik, hogy nem törekszik teljességre: néhány korai irodalomtörténeti tanulmányát nem tekintve, melyekben egy-egy kérdést irodalomtörténész módszerességével dolgoz föl, többi írásában a *pars pro toto* módszerével jellemez. Kiragad néhány alapvető mozzanatot, s ezt viszi végig a cikkén, majdnem mindig úgy, hogy egyesszám első személyben beszél, a maga élményeit, az őrá tett halási tárja föl. Babitsról írott „tanulmány” szinte műfaj szerint is más: életrajzi fészletnek vagy irodalmi riportnak is beillik, mégis a maga természetének egy-egy adott helyzetben való bemutatásával, s kontrasztként Babits ugyanez helyzetbeli magatartásával minden „szakszerű” jellembrázolásnál plasztikusabban domborodik ki Babits arcára. Jókairól is azt mondja el, hogy hatott rá gyermekkorától kezdve, s az így megrajzolt „első fejlődése történetéből” mégis elsősorban Jókainak jellegzetes képe bontakozik ki. Így van ez Adyról írott cikkeinél, az Osvát Ernőről, Danteról, Arany Jánosról, Petőfiről, Berzsenyiről való tanulmányoknál is.

Természetesen nemcsak ebben a szubjektívításban van irodalmi tanulmányainak jellegzetes ereje, érdekessége. Értékesek tanulmányai elvi, elméleti téren is. Bóka László bevezetője rendre szedi a tanulmánykötet főbb gondolatait, megmutatja, miben mondott a Horthy-korszak elfogult irodalomtörténetével, a hivatalos irodalomtörténeti fölfogással szemben újat, merészet, váratlant, a szokványostól eltérő ítéletet. Nem hallgatja el Móricz hibáit, vévedéseit, túlzásait sem. Ezek a megállapítások helyesen világítják meg a kötetbeli tanulmányok néhány homályos vagy vitatható pontját, aminthogy Vargha Kálmán jegyzetei is hasznosan teljesítik ugyanezt a szerepet. Épp a mi szűkebb hazánknak, Szegednek irodalmi hagyományai értékelése terén Vargha Kálmán jegyzete mintha klassz mostohán bána Tömörkényi Istvánnal. Nemcsak Móricz, de Tolsztoj és Ady is fölismerték ennek a vidéki, „népies kismesternek” igazi jelentőségét, s ha vannak is korlátai, amilyen bizonyos fokig néprajzassága is, mégsem érhető úgy Móricz cikke, mint ahogyan Vargha Kálmán véli. Az a jellemzés, amelyet Móricz ad Tömörkényről, pozitívabb Vargha Kálmán beállításánál. Noha az írásból kiérzik Móricz különállása és a módszerek közti eltérés tudata, ebben egy más természetű ember, másfajta realizmusának módszereit értékelte: S ha mi utólag — épp Móricz parasztbrázolása következtében — látjuk is Tömörkény és Móra „részletrealizmusának” korlátait is, ez nem jogosít föl bennünket, hogy ezt Móricz írásába is belemagyarazzuk. Tömörkénnyel és Mórával szemben éppen eleget vételt a múlt irodalmi élete, irodalmi kritikája és az irodalomtörténet sem kevésbé, amikor vidéki helyzetűnk, viszonylag szűk, de belterjesen műveit témakörük alapján másodranra szorította őket a Herczeg Ferencék és társai „első vonallával” szemben. E téren is mi adunk elégtételt íróinknak, s számunkra nagy biztatás erre, hogy Móricz itt is előtűnik járt. Nem lehet véletlen, hogy Tömörkény és Móra visszhangra talált benne, s róluk szóló rövid írásaiban a maga végigvillantó módszerével oly jellemző arculatukat világítja meg.

Nem lenne értelme a kötet valamennyi tanulmányán végigskálázni, hisz ennyiből is kitétszik, miben példamutató irodalmi életünk és irodalomtörténetünk számára Móricz Zsigmond irodalomtörténeti jellegű munkássága. Harc az irodalmi örökség főkutatójásáért, megbecsüléséért, a jelen problémáihoz való tanulságszerzés és nemzeti kultúránk szerves fejlődése céljából — magányos próbálkozásai helyett egész művelődés politikánk, nevelésünk valósít meg. Másik tanítása az irodalomtörténészek számára hasznos, s az előbbiből következik, Móricz irodalmi tanulmányai mutatják, hogy az irodalomtörténeti kutatás akkor talál igazán maig használható föld alá rejtett kincseket, ha a kutató torziós ingája az a mély szerelem, amely Móriczot hevítette a régi magyar irodalom tanulmányozása közben. S akkor tudja igazán hozzánk szó óvá, szocialista kultúránk szerves részévé hasonlítani a megtalált irodalmi kincset, ha azzal a beleéléssel foglalkozik vele, mint Móricz Zsigmond tette Bornemissza Elektrájával, vagy Arany Elvesztett alkotmányával. A szegedi írókra és irodalomkutatókra külön föladatai ró Móricz példáját: föltámi és fölhasználni a szegedi kultúra haladó hagyományainak, a szegedi irodalom és népköltészet fejlődöképes, szocialista kultúránk egy-séges, nemzeti, színeképebe gazdagítón beilleszthető sajátos értékeit.

Bogumil Nonev: Árulás

Szépirodalmi Könyvkiadó 1952

Nonev a könyv címe alá ezt írja: Jegyzetek a mai Jugoszláviáról. Mit jelent a címnek és ennek a néhány szónak az együvértartozása? Jelenti: egy egész nép szenvedését, könnyét, jajszavát — s a másik oldalon néhány árulónak a nép szenvedéséből kipréselt jólétét és terrorját. A jugoszláv nép azonban nem sírva-szenvedő! Kezét ökölbe szorítja harcos multjának emléke és boldog szocialista jövőjének reménye.

A bevezetésben felveti az író azokat a kérdéseket, amelyekre a könyv feleletet ad. A belgrádiaktól kérdi, de vonatkozathatná az egész Jugoszláviára: „Vajjon milyen gondolatok rejlenek összeráncolt szemöldökük mögött, hogyan élhetnek és mi az, amiért küzdenek? Mit rejteget előttük ez a hatalmas város, melynek épületei még bombatalálatok és német feliratok — egy háború és egy megszállás borzalma — nyomait viseli?” Választ a könyv sorai adnak. Nonev felelete az olvasók eszével és szívével megérett és megérezetelt a jugoszláv dolgozók helyzetét. A betűk óriásivá nőnek, olyan tarka képekké színesednek, amelyeket élni és harcolni-akaró emberek vágyai, izzítanak lüktető valósággá.

Milyen módszert használ Nonev könyvében? Végigjárja Belgrádot, végigutazza Jugoszláviát és leírja, amit lát, hall: apró mozaikokból illeszti össze a mai Jugoszláviájának képét.

Kövessük nyomon az író! Az első hely, ahová belépünk vele, egy szálloda, a Majestic-szálló, a mai Jugoszlávia kiváltságosainak, az imperialista hatalmak képviselőinek a tanyája, ahová a jugoszláv dolgozónak belépni sem szabad. Néhány jellemző vonással kitűnő portrét fest Nonev a szálló vendégeiről és pontos adatokkal alátámasztva azokat a „fontos ügyeket” is megsejteti velünk, amelyeknek elintézése céljából azok Jugoszláviában tartózkodnak. A

„fontos ügyek” középpontjában álló nagyúr: a dollár és ismét a dollár! Ez az a mágnes, ami vonzza Jugoszlávia mai vezetőit, s amiért áruba bocsátják Nyugatnak az egész országot. Az egymás mellé állított kis riportok szervesen összefüggenek, s közülük már az elsők fényt derítenek az árulók, Titóék tevékenységére.

Az író Belgrád utcáit rójja. „Kiállítások és kirakatok” címen bemutatja az imperialisták propaganda-hajszájának bántó túledését.

Felillantja Nonev az esti Belgrád fényeinel a titóista ifjúság züllött életét. Moziplakátokról a titói kultúra teljes kátyúba jutását olvassa le. Milyen filmeket játszanak a belgrádi mozik? Olyanokat, amelyek ontják magukból az erkölcstelenséget, a brutalitást. De az író bebizonyítja, hogy a jugoszláv munkás nem fullad bele ebbe a fertőbe. Egy elvtárs örömmel meséli, mennyire magával ragadta a „Szibériai rapszódia” című nagyszerű szovjet film lendülete, amikor még nem tiltották ki a filmet Jugoszláviából.

A továbbiakban is így tesz az író. Nem szentel egy külön fejezetet a jugoszláv nép ellenállásának a leírására, hanem a vérlázítóan keserű valóság megletevenítése közben egy-egy munkában elfáradt, de bizó, fiatalkezdű munkással találkozva, annak nehezen gördülő, súlyos szavait veti papírra, s e szavak ontják magukból az árulókat megremegetető, győzni-fogó proletár erőt.

A dolgozó nép életének szomorú képei következnék: az üzletek üresek, semmit sem lehet kapni, a sokféle jegy használhatatlan, utazni lehetetlen a hatalmas többórás késések miatt. De a „mozdonyok füttye ismét forradalomra, küzdelemre és győzelemre hív.”

A népélet szélesszálajú bemutatását Nonev leszűkíti ezután a munkásosztály napjainak leírására. Tipikus eseteket ismertet

a mély nyomorban szenvedő munkásélet kö-
zül. Majd egy bányába, közmunkára hur-
colt, s a lehetetlen munkaviszonyokra bele-
pusztuló egyetemista fiú fentmaradt nap-
lójának elégtételért kiáltó, lázadó sórait
idézi. Ime, csak két sor mennyire fényt vet
a jugoszláv munkás helyzetére: „A munka
veszélyes, a munkásokra nem fordítanak
semmi gondot. A táplálék förtelmes, nem
adnak sem ruhát, sem gumicsizmát.“ A
munkásosztály harcot folytat és harcra ké-
szül — derül ki Nonev leírásából. Már
1948 nyarán, mikor nyilvánvaló lett az
árulás, hit fűtötte a munkásságot: „A ju-
goszláv nép szívében mélységes szeretet él
a Szovjetunó, a Bolsevik Párt és Sztálin
elvtárs iránt, akit nem téveszthet meg sem-
miféle intrika.“

Titók pártjának összetételét elemzi No-
nev, s egyben Titonak és társainak néhány
évevel előbbi műveleteire ad visszapillantást
— módszeréhez ragaszkodva számos adattal.

Szenvedélyes hangú leleplezését a végső-
kig fokozza: Tito, Rankovics pártjának,

rendőrségnek, az UDB-nek lemeztelenített
képét formázzák meg leírása. Letartóztatá-
sok, tárgyalások hangnemét — közvetítik
gyors egymásutánban pergő képei. Börtön-
ök fullasztó, letaglózó levegőjét árasztják
idézett adatai.

Majd a jugoszláv falvak felé gördül ko-
csija: Éheznek a szegényparasztek, termé-
süket erőszakkal elveszik, vézna kis gyere-
keik a piac hulladékait szedegetik össze —
a szövetkezetekben, sőt az egész faluban
jól csak a kulák él.

Dubrovnikból, a tengerpart kékegű, örök-
tavaszú városából küld néhány leírást a
természeti szépségekből is kirekesztett dol-
gozók helyzetéről.

Képei az első laptól az utolsóig látszólag
egyformán élesek. De — úgy érezzük —
a könyv végefelé az író tollából gyülemlettől
izzóbb, harcra inkább serkentő szavak
buggyannak ki, míg levonja a végső követ-
keztetést: „A türelem guzsalyának utolsó
szála is legombolyodott...“

Holeccka Jolán

Szivünk szerinti törvény

Népszava 1952

A kötet, első pillantásra nézve is, igen jó
képet mutat fiatal költőinkről. Az antológia
második kötete megjelenése óta szinte kéz-
zelfogható a fejlődés. A versgyűjtemény
írásainak vizsgálatából az tűnik ki, hogy
fiataljaink kezdik leküzdeni már a kezdet
nehézségeit, s megindulnak azon az úton,
mely komoly eredmények elérése felé vezet.

A kötet egyik fő erőssége a témabeli vál-
tozatosság. Épülő szocialista hazánk szinte
minden területével foglalkoznak fiatal kö-
ltőink, — s ami a leglényegesebb, hogy az
építés problémáját a fiatalok szemével né-
zik: nem esnek bele az „öreguras bölcsel-
kedésbe“, nem tagadják le, hogy maguk is
fiatalok, mint ahogy erre az Antológia má-
sodik kötetében még sok példa akad.

De látszik, hogy fiataljaink megszívlel-
ték Farkas Mihály elvtárs figyelmeztetését
is: a szocialista hazafiság sok-szép, őszinte
megnyilvánulását találhatjuk meg a ver-
sekben. Bihari Sándor így veti fel a haza-
szeretet problémáját:

*Mi az, mit adhatok, s mit adni kell,
hogy hazának mondhassam e földet,
hogy ne cseréljem soha senkivel,
ha viczorogva életére törnek?*

De nem késik a kérdésre a válasz sem:
*Csináld csak, gyúrd a földet. Végtelen
Heggyé tornyozd, ne hadd elveszve kincséit
E föld karjába vonz a szerelem,
s erőt ad majd az érte hullt veríték.*

Igen helyesnek tartom, hogy a fiatalok
többet foglalkoznak a jelen, mint a múlt

problémáival. Természetes, írni kell a múlt gyalázatosságairól és a munkásosztály hősi harcairól az elnyomó rend ellen. De fiatal költőinknek elsősorban a jelen nagy problémáival kell foglalkozniuk — hiszen ebben a világban élnek, ezt ismerik igazán.

A kötet jelentős pozitívumának tartom, hogy ifjú költőink olyan szenvedélyes érdeklődéssel fordulnak a nemzetközi békeharc problémái felé. Eörsi István Beloianisz kivégzéséről ír.

*Holnap kivégzik! — jött a hír,
én nemrég ismerem nevét,
azóta hallom dallamában
a rabok szilaj zihálását,
a szabadság lehetét!*

S a költő izzó gyűlölettel leplezi le az imperialista világ aljasságait!

Kövesi Endre, Nyugat-Németország felé veti tekintetét. Látna, mennyire fontos a világbéke, s az európai nemzetek szempontjából a német nép sorsa. Megmutatják, kik a bűnösök, kik azok, akik nem akarják megmenteni a német népet, hanem éppen a német nép felhasználásával akarják kirobotantani a harmadik világháborút. De a német nép legjobbjai, s az ifjúság rendíthetetlen bátorsággal harcolnak népük jövőjéért, boldogságáért. És ezt a harcot nem lehet terrorral, gumibotokkal megfékezni: erről szól a vers.

Épül szocialista hazánk: új gyárak, városok nőnek ki egyik napról a másikra a földből; — népünk hőssé, igazi emberré nevelődik az építés nagy harcaiban. Parasztágunk is megérti már az új idők szövetkezeti gazdálkodás útjára, hogy közösen dolgozzon a maga, a nép hasznára. Erről szól a kötet harmadik része: „Szébb a munka így csoportban“ címmel. Ebből a részből különösen László Ibolya emelkedik ki verseinek egyéni, közvetlen hangjával. Az újjászülető ember vídamsága, jókedve, derűs életszemlélete és dolgozni akarása tükröződik verseiben:

*Őrséget állnak a suttyó akácok,
földön guggolva sok pipacs-virág,
bóbiskoló vén kútkáva amott.
Ma minden, minden szérünkre vigyáz.*

S a kötet negyedik része az, mely talán a legjobban sikerült. „Szeretlek“ — ez a rész címe. A fiatalok igazi költői erényei ebben a részben mutatkoznak meg. Itt találjuk a legkevesebb szemérműt, a legtöbb új, friss hangot, a legszebb képeket is. (Persze ez viszonylag, a kötet többi részéhez, a költők munkásságának egészéhez viszonyítva részint negatívum is.) Talán azt kifogásolhatjuk, hogy a leányköltők közül egyedül csak László Ibolya „mert“ írni a szerelemről.

A Déry-vita hullámai még nem ültek el. A vitának egyik sarkpontja a szerelem kérdése. Már csak ebből a szempontból is jelentősek a ciklus versei. Ha Déry elolvassná az ilyen szerelmes verseket, valószínűleg maga is másképpen látná a kommunista Nagy Júlia és a nagypolgár Farkas Zénó „szerelmének“ problémáját, s így hamarabb rájönne azokra a hibákra, melyeket regényében ezzel kapcsolatosan elkövet.

Összefoglalva az eddig elmondottakat: a kötet egészében határozottan jó képet mutat fiataljaink fejlődéséről. Különösen ki kell emelnünk itt Biharit, Eörsit, Kövesit, Lászlót és Németh Ferencet. Ők azok, akik legtöbbet fejlődtek az Antológia második kötetének megjelenése óta.

De igen tehetségesnek ígérkezik a kötetben eddig még nem szerepelt Danyi Gyula és Sipos István is.

Szécsi Margit mintha lemaradt volna kissé a fejlődésben, az itt megjelenteknél már sokkal jobb verseket is olvastunk tőle. Reméljük, hamarosan kikerül a hullámvölgyből és tehetségéhez méltó műveket fog alkotni.

Reméljük, hogy az Antológia majd megjelenő harmadik kötete további fejlődést fog mutatni, s ez a fejlődés nemcsak egyeseket, hanem a Fiatal Írók Munkaközössége minden tagjára kiterjed.

Papp Zoltán

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

- Marie Majerova: Bányászballeda.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 159 l. 6 Ft.
- Örkény István: Koránkelő emberek.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 214 l. 10 Ft.
- Hegedüs Zoltán: Új város a hegyekben.* Népművelési Minisztérium kiadása, 1952. 58. l. 1.40 Ft.
- Csao-Lu-Li: Kis Er-Hei házassága.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 140. l. 9 Ft.
- Mai lengyel elbeszélők.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 335 l. 18 Ft.
- Zericsanyinov—Rajahin—Sztrazsev: Az orosz irodalom története.* Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 1951. 566 l. 27 Ft.
- Victor Hugó: A rab.* (Szépirodalmi Kiskönyvtár.) Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 119 l. 2.50 Ft.
- Balassa Bálint: Válogatott költeményei.* (Szépirodalmi Kiskönyvtár.) Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 87 l. 2.50 Ft.
- Theun De Vries: Felségsértés.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 148 l. 9 Ft.
- Viktor Woroszyłski: Bilincstánc.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 90 l. 7 Ft.
- Bozema Nemcova: Nagymama.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 222 l. 8 Ft.
- Tamási Lajos: Munkások.* Versek. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 99 l. 9.50 Ft.
- Geo Bogza: A hőskölemény kezdete.* Riportok. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 94 l. 4.50 Ft.
- Illyés Gyula: Ifjúság.* Elbeszélő költemények. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1951. 104 l. 10 Ft.
- B. Nonev: Árulás.* Jegyzetek a mai Jugoszláviáról. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 224 l. 8.50 Ft.
- Mikszáth Kálmán: Beszterce ostroma.* Regény. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. 226 l. 9 Ft.
- Képes Géza: Válogatott műfordítások.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1951. 383 l. 23.50 Ft.
- Gergely Sándor: Forró nyár.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952.